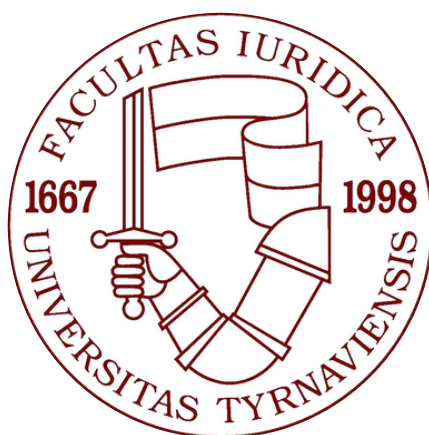

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV ZO XVII. ROČNÍKA VEDECKEJ ŠTUDENTSKEJ KONFERENCIE

TRNAVA 2024

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

VEDECKÁ ŠTUDENTSKÁ KONFERENCIA:

**ZBORNÍK PRÍSPEVKOV ZO XVII. ROČNÍKA
VEDECKEJ ŠTUDENTSKEJ KONFERENCIE
PRÁVNICKEJ FAKULTY
TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE**

TRNAVA 2024

Zborník príspevkov zo XVII. ročníka Vedeckej študentskej konferencie Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution--NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

©

Doris Dvoranová, Eva Gergelová, Peter Jarábek, Kristián Kajanovič, Lea Mária Kurtiniaková, Simona Kuzmuková, Alexandra Schmidtová, Samuel Titka, Martin Trháč, Ľubomír Višňovec

Recenzenti:

JUDr. Daniel Bednár, PhD., prof. PhDr. JUDr. Tomáš Gábriš PhD., LL.M., MA, JUDr. Katarína Gešková, PhD., prof. JUDr. Monika Jurčová, PhD., doc. Mgr. Marek Káčer, PhD., Mgr. Katarína Kuklová, PhD., doc. JUDr. Dagmar Lantajová PhD., JUDr. Ľubica Masárová, PhD., JUDr. Ing. Dominika Moravcová, MBA

© JUDr. Ingrid Lanczová, PhD. (ed.)

Za odbornú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľ:

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ISBN (on-line): 978-80-568-0652-4

Predhovor

Dňa 10. apríla 2024 sa na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave konal XVII. ročník vedeckej študentskej konferencie. Študenti prezentovali svoje príspevky v troch sekciách, pričom predkladaná publikácia predstavuje zborník príspevkov zo všeobecnej sekcie „Právo“. Príspevky študenti prezentovali pred komisiou zostavenou z učiteľov Právnickej fakulty a zástupcov študentov. Učiteľmi recenzované príspevky študenti spracovali aj do grafickej podoby v prezentáciách, ktoré spestrili výklad adresovaný publiku.

Študenti si vybrali zaujímavé a aktuálne témy z ústavného práva, teórie práva, európskeho práva, medzinárodného práva, správneho práva, obchodného práva, občianskeho práva či právnych dejín, ktoré odborne a vedecky spracovali a ponúkli obohacujúce závery. Je potešujúce vnímať záujem študentov o rôznorodé témy a ich schopnosť už počas štúdia pripravovať odborné a vedecké výstupy, zrozumiteľne ich prezentovať publiku a odpovedať na súvisiace otázky. Na tomto mieste je zároveň vhodné s hrdosťou dodať, že tento rok sa konferencie úspešne zúčastnilo aj niekoľko študentov prvého ročníka bakalárskeho štúdia, ale aj študenti, ktorí sú už čerstvými absolventmi magisterského štúdia.

Vedecká študentská konferencia je pre študentov nepochybne výzvou, ktorú dobrovoľne prijímajú so zámerom dozvedieť sa viac, pracovať na sebe viac a povedať viac než vyžadujú všeobecné podmienky absolvovania študijných programov, čo je nepochybne chvályhodné.

V mene organizátorov týmto ďakujem študentom, ktorí na konferencii analyzovali a prezentovali zaujímavé právne témy, učiteľom, ktorí ochotne poskytovali individuálne konzultácie, zasadali v komisii a recenzovali príspevky, ďalej študentom, ktorí prišli podporiť spolužiakov a získať nové vedomosti a všetkým, ktorí inak participovali na sedemnástom ročníku vedeckej študentskej konferencie.

Napokon, v mene autorov, recenzentov a vydavateľa, želám príjemné čítanie písomných vyhotovení príspevkov študentiek a študentov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Ingrid Lanczová

Obsah

Doris Dvoranová

Tiene premeny: právna tranzícia a akceptácia rodovej identity transrodových ľudí v právnom poriadku Slovenskej republiky 4

Eva Gergelová

Registrované partnerstvá v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva 17

Peter Jarábek

Azovské more a Kerčský prieliv - právny status a možnosti jeho vyriešenia ... 28

Kristián Kajanovič

Zásada legitímnych očakávaní v rozhodovacej činnosti Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky v komparácii s Nejvyšším správním soudem České republiky 37

Lea Mária Kurtiniaková

Surogačné materstvá vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva 47

Simona Kuzmuková

Hmotnoprávna a procesnoprávna úprava tlačových deliktov v Uhorsku po roku 1848 58

Alexandra Schmidtová

Krajanské spolky Slovákov v USA v rokoch 1880-1915 67

Samuel Titka

Dôležitosť medzinárodnej regulácie vzájomných vzťahov medzi štátmi: Porušovanie dohovorov medzinárodného práva na prípade Ukrajina verzus Ruská federácia a možnosti ďalšieho vývoja 79

Martin Trháč

Vybrané zmeny, ktoré priniesla Modernizačná smernica v oblasti nekalých obchodných praktík 94

Lubomír Višňovec

Rozhodcovské konanie a právo na súdnu a inú právnu ochranu 105

**TIENE PREMENY:
PRÁVNÁ TRANZÍCIA A AKCEPTÁCIA RODOVEJ IDENTITY
TRANSRODOVÝCH ĽUDÍ V PRÁVNOM PORIADKU SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

*Shadows of Transition:
Legal Gender Recognition and Acceptance of the Gender Identity of Transgender People
in the Slovak Legal Order*

Doris Dvoranová

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá právnou tranzíciou a právnym uznaním rodu transrodových ľudí v podmienkach Slovenskej republiky. V prvej časti sa text venuje postupu právnej tranzície a jednotlivým krokom, ktoré podmieňujú jej úspešnosť. Základnou tézou tohto príspevku, je poukázať na to, že určité kroky právnej tranzície sú v nepochybnom rozpore s právom na súkromný život a jeho aspektami, s právom na ochranu zdravia, či právom na zachovanie ľudskej dôstojnosti a taktiež s čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky. Autorka dáva do pozornosti nesprávne jazykové uchopenie a absenciu obsahu pojmov v príslušnej legislatíve. V druhej časti v nadväznosti na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte práv transrodových osôb autorka dáva do popredia odlišný model prístupu k právnej tranzícii založený na princípe sebaurčenia.

Kľúčové slová: transrodoví ľudia; právná tranzícia; rodová identita; prepis rodu; uznanie rodu; rodový nesúlad; queer; ľudské práva; judikatúra ESĽP.

Abstract: The contribution deals with the legal transition and legal recognition of the gender of transgender people in Slovakia. In the first part, the text focuses on the procedure of legal transition and individual steps that condition its success. The basic thesis of this contribution is to point out that some steps of legal transition are undoubtedly in conflict with the right to privacy and its aspects, the right to health protection, or the right to preserve human dignity, as well as with Article 7, paragraph 2 of the Constitution of the Slovak Republic. The author draws attention to the incorrect linguistic formulation and the absence of content of terms in the relevant legislation. In the second part, in connection with the case law of the European Court of Human Rights in the context of the rights of transgender persons, the author foregrounds a different model of approach to legal transition based on the principle of self-determination.

Key Words: Transgender People; Legal Transition; Gender Identity; Gender Reassignment; Gender Recognition; Gender Incongruence; Queer; Human Rights; ECHR Jurisprudence.

Zoznam skratiek a značiek:

č.	číslo
čl.	článok
Dohovor	Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd
ESĽP	Európsky súd pre ľudské práva
MKCH	Medzinárodná klasifikácia chorôb
MZ SR	Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
Ústava SR	Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

ÚVOD

„Som to, čo som. A čo som, nemôže byť definované alebo obmedzené tým, kde som alebo s kým som. Som to, čo som, pretože som to ja.“ - Virginia Woolf, Orlando.¹

Takto reflektovala na otázku rodovej identity Virginia Woolf už v roku 1928. Existuje sotva niečo viac „naše“ ako naša vlastná identita, to, kým sme, kým sa stávame, kým aspirujeme byť?

Nad našou rodovou identitou sa možno väčšinová populácia denne nezamýšľa. Žijeme ju. Sme ňou a sme s ňou prepojení. Avšak v našej spoločnosti sú ľudia, ktorí môžu cítiť istý diskomfort pri korektnom vyjadrovaní sa na otázky podobného typu. Ich vnútorné prežívanie rodu nezodpovedá údajom, ktoré im boli vpísané do dôležitých osobných dokumentov a listín napríklad pri narodení.

Tento príspevok má v prvej časti za cieľ nazrieť do hĺbín právnej tranzície a právneho uznania rodu. Právna úprava týkajúca *transgender* osôb v slovenskom právnom poriadku, *de facto*, neexistuje. Prepis rodu a administratívna zmena identity sa vykonáva najmä na základe zákona č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle a zákona č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku. Zákony však explicitne nedefinujú pojmy, ktoré sú nevyhnutné pre absolvovanie právnej tranzície, čoho následkom je odlišná prax úradov, matrik a zdravotníckych zariadení. Paradoxnou kontradikciou je, že existujúce definície, s ktorými príslušná legislatíva operuje sú zásadným popretím právneho uznania rodu.

Druhá časť príspevku sa zameriava na medzinárodnú a nadnárodnú rovinu základných štandardov pre rodovo rôznorodých ľudí a na záväzky Slovenskej republiky (ďalej len „SR“) plynúce z čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“). Pri interpretácii (ľudsko)právných postupov týkajúcich sa transrodových jednotlivcov nám je legitímnu oporou rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“).

Nerovné a nejasné zaobchádzanie s transrodovými osobami na ceste za harmóniou svojej identity podnietilo vznik tejto práce. V závere práce argumentujeme v prospech právnej úpravy založenej na princípe na sebaurčenie. Autorka dáva takisto dôraz na dôležitosť inkluzívneho, adekvátneho a jemného používania jazyka voči transrodovým ľuďom.

1. ZA HRANICAMI SLOV - ALEBO NEMÝEME SI POJMY S DOJMAMI

Ako Škopp vo svojej publikácii parafrázuje Whitea: „Právny jazyk má podľa Whitea schopnosť transformovať svoje okolie. Sú to slová vpisujúce sa do ľudských osudov, do majetkov a pod. Tento jazyk je súčasne špecifický a všeobecný. Musí pomenovať zvláštnosti právneho myslenia a schematizovať reguláciu spoločenských vzťahov. Pritom sa musí predávať v rámci spoločnosti, a to opatrne a presne.“²

Pre jasnosť našich nadchádzajúcich argumentov je potrebné v úvode práce definovať pojmy viažuce s k tejto problematike. Sme toho názoru, že v spoločnosti, ale aj v legislatívnych rámcoch pri témach týkajúcich sa rozmanitosti rodu Whiteom spomínaná opatrnosť a presnosť absentuje.

¹ WOOLF, V.: *Orlando*. 1. vyd. Praha: Argo, 1994, s. 88.

² ŠKOP, M.: *Právo a vášeň: jazyk, príbeh, interpretace. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity*, sv. č. 386. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 58.

- **Rod (angl. gender)** - čl. 3 Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boju proti nemu (tiež „Istanbulský dohovor“) charakterizuje rod ako *súbor spoločnosťou vytvorených rolí, vzorov správania, činností a atribútov, ktoré daná spoločnosť považuje za primerané pre ženy a mužov*.³ Rod je teda akýsi spoločenský koncept, na základe ktorého sa človeku pripisujú ženské alebo mužské charakteristiky, znaky, činnosti a vlastnosti skonštruované v priebehu dejín ľudstva. Variácie chápania rodu sa môžu líšiť v kultúrach, v čase⁴, v osobnom pociťovaní človeka. V 40. rokoch minulého storočia Simone de Beauvoir napísala: „*Nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi*.“⁵ Jej tvrdenie poukazuje na to, že aj keď sa rodíme s konkrétnym pohlavím, rod sa v nás formuje počas nášho vývoja. Hoci bežné očakávania a stereotypy zakotvené v spoločnosti často priradzujú určité vlastnosti alebo správanie k typickému mužskému alebo ženskému pohlaviu, táto generalizácia nemusí vždy zodpovedať realite, a preto sa jednotlivec nemusí identifikovať ani alebo len s jedným z týchto charakteristík.⁶
- **Pohlavie (angl. sex)** - je súhrn biologicky podmienených morfológických a fyziologických charakteristík, ktoré rozlišujú ľudí na ženy a mužov, najmä na základe odlišnosti reprodukčných orgánov.
- **Transrodovosť (angl. transgenderism)** - je stav, v ktorom sa rodová identita osoby líši, od tej, ktorá sa zvyčajne spája s pohlavím, s ktorým sa narodila. Pre dosiahnutie jednoty svojej vnútornej a vonkajšej identity transrodoví ľudia zahajujú časovo neohraničený proces nazývaný **tranzícia**, *proces vyjadrenia vlastnej rodovej identity*.⁸
- **Rodová identita** - je individuálne vnútorné pociťovanie patričnosti k určitému rodu.⁹
- **Právne uznanie rodu (angl. legal gender recognition)** - je podstatou právnej tranzície. Ide o administratívne uznanie rodovej identity jednotlivca, ktoré zahŕňa uznanie mena, pohlavia/rodového markera a iných informácií súvisiacich s uznaním rodu. Tieto informácie sa prejavujú v rodnom čísle, priezvisku, identifikačných číslach, tituloch vo verejných registroch, evidenciách, identifikačných dokladoch ako sú občiansky preukaz, vodičský preukaz alebo pas.¹⁰

³ Istanbulský dohovor prijatý 7. apríla 2011, nadobudol platnosť 1. augusta 2014. Slovenská republika podpísala Dohovor 11. mája 2011, avšak k dnešnému dňu ho neratifikovala. Text Dohovoru dostupný na: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>

⁴ O fluidite identity čítaj viac napr.: KATZ-WISE, S. L.: Gender fluidity: What it means and why support matters. *Harvard Health*. [online]. 2020. [cit. 2024-03-09]. Dostupné na internete: <https://www.health.harvard.edu/blog/gender-fluidity-what-it-means-and-why-support-matters-2020120321544>

⁵ BEAUVOIR, S.: *Druhé pohlavie*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1967, s. 5.

⁶ O nebinárnosti čítaj viac napr.: THE NATIONAL CENTER FOR TRANSGENDER EQUALITY: Understanding nonbinary people: How to be respectful and supportive. *Transequality.org*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-09]. Dostupné na internete: <https://transequality.org/issues/resources/understanding-nonbinary-people-how-to-be-respectful-and-supportive>

⁷ Tento proces sa obvykle skladá z troch častí (pričom človek v tranzícii nemusí nevyhnutne podstúpiť všetky jej časti):

- sociálna tranzícia (napr. coming out, prejav oblečením, a pod.)

- medicínska tranzícia (užívanie hormónov a pod.)

- právna tranzícia (prepis rodu a pod.)

⁸ Časť textu prevzatá z: SLOVNÍK | transfúzia. *Transfuzia.org*. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-10]. Dostupné na internete: <http://www.transfuzia.org/kniznica-archiv/slovník>

⁹ Existujú rôzne druhy rodovej identity: cisrodová identita/ transrodová identita/ nebinárna identita/ a iné

¹⁰ COUNCIL OF EUROPE - STEERING COMMITTEE ON ANTI-DISCRIMINATION, DIVERSITY AND INCLUSION (CDADI): Implementation of the Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. *Coe.int*. [online]. 2022. bod 2. [cit. 2024-03-10]. Dostupné na internete: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a6cd31#_ftn69

2. POSTUPY A ÚSKALIA PRÁVNEJ TRANZÍCIE V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

V právnej tranzícii ide o právne uznanie a prepis rodu v úradných dokumentoch človeka. Ako Zuzana Pavlíčková uvádza: „Právne uznanie rodu je dôležitým míľnikom procesu rodovej tranzície, ktorým sa materializuje právo transrodovej osoby mať umožnené uviesť do súladu svoju vnútornú a vonkajšiu rodovú identitu.“¹¹ Môžeme skonštatovať, že ide o úradné potvrdenie identity človeka.

Právny poriadok SR však neoperuje s termínom „právne uznanie rodu“¹², namiesto toho sa v normách, najmä v zákone č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku a v zákone č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle, ktoré sú podstatnými pri právnom uznaní právneho rodu, vyskytuje termín „zmena pohlavia“.¹³ Toto označenie je nesprávne, nakoľko zmena pohlavia nie je z medicínskeho hľadiska možná.¹⁴

Proces právnej tranzície v Slovenskej republike nereguluje žiadna špecifická právna úprava týkajúca sa výhradne prepisu rodu transrodových osôb. Ak chce jedinec právne zmeniť svoju identitu, postupuje sa na základe jednotlivých paragrafových znení v zákone č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku a v zákone č. 301/1995 Z.z. o rodnom čísle.

Zmenu mena a priezviska transrodových ľudí upravuje § 6 ods. 6 zákona č. 300/1993 Zb. o mene a priezvisku. (6) *Fyzickej osobe, u ktorej prebieha zmena pohlavia, povolí okresný úrad používať neutrálne meno a priezvisko na základe jej žiadosti a potvrdenia zdravotníckeho zariadenia, v ktorom liečba k zmene pohlavia prebieha.*¹⁵ Zákon síce povoľuje túto zmenu, ale len na neutrálne meno a priezvisko¹⁶, nakoľko v súčasných podmienkach nie je možné udeliť osobe ženského pohlavia mužské meno a naopak.¹⁷ Z obsahového znenia odseku však nie je jasné, čo sa myslí pod pojmom potvrdenie a zdravotnícke zariadenie. V praxi je zaužívané vystavenie potvrdenia psychiatrom, v ktorom uvádza, že osoba žiadajúca o zmenu mena a priezviska bola diagnostikovaná a je liečená na diagnózu označenou Medzinárodnou klasifikáciou chorôb (ďalej len „MKCH“) ako F 64.0 (transsexualizmus¹⁸). Obsah potvrdenia

¹¹ PAVLÍČKOVÁ, Z.: (Pokusy o) obmedzovanie právneho uznania rodu na Slovensku. In BATKA, E. - RAKOVÁ, K. - HORVAT, M. - KIŠOŇOVÁ, R. - ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 66.

¹² Autorka bude pre účely korektného citovania v práci používať pojem „zmena pohlavia“, ktorý sa vyskytuje v legislatíve SR. Autorka sa však s týmto termínom nestotožňuje, keďže úplne odporuje filozofii a skutočnej podstate transrodovosti.

¹³ § 6 ods. 6 zákona č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku:

(6) Fyzickej osobe, u ktorej prebieha zmena pohlavia, povolí okresný úrad používať neutrálne meno a priezvisko na základe jej žiadosti a potvrdenia zdravotníckeho zariadenia, v ktorom liečba k zmene pohlavia prebieha § 8 ods. 2 zákona č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle:

(2) Ministerstvo vykoná na požiadanie zmenu rodného čísla, b) na základe lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby.

¹⁴ Čítaj viac napr.: PATARÁK, M.: Jednoducho o novom dokumente o zmene pohlavia. *Denník N*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-12]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/blog/2819416/jednoducho-o-novom-dokumente-o-zmene-pohlavia/>

¹⁵ Zákon č. 300/1993 Zb. o mene a priezvisku

¹⁶ Zmena mena a priezviska je spoplatnená sumou 100 eur.

¹⁷ § 2 ods. (2) zákona č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku.

¹⁸ Označenie diagnózy F 64.0 ako „transsexualizmus“ je zaužívaný v SR, korektné označenie je „rodový nesúlad“ podľa najnovšej MKCH-11.

a lehota na jeho vydanie je výlučne na vlastnom posúdení lekára. Zmenu mena a priezviska realizujú matričné úrady.

Treba však podotknúť, že transrodové osoby, ktorým bolo toto potvrdenie vydané pred rokom 2022 sa nachádzajú/-li v citeľne nepríjemnejšej situácii ako tie, ktoré ho obdržali neskôr. Od 1. januára 2022 je v SR účinná 10. revízia MKCH, ktorá charakterizuje transsexualizmus ako *túžbu žiť a byť akceptovaný ako príslušník opačného pohlavia, zvyčajne sprevádzanou pocitom nepohody z vlastného anatomického pohlavia alebo jeho neprimeranosti a želaním chirurgického a hormonálneho liečenia, ktoré by zladilo telo pacienta s preferovaným pohlavím*.¹⁹ Diagnostikovanie transsexualizmu sa teda výrazne líši pred roka 2022, kedy transsexualizmus bol zaradený medzi duševné poruchy a transrodová ľudia boli za prežívanie svojej identity fakticky označení za duševne chorých.

Najnovšou pozitívnou zmenou, ktorá nastala v chápaní transrodových ľudí a ich práv, bolo preklasifikovanie diagnózy „duševnej poruchy transsexualizmu“ na rodový nesúlad Svetovou zdravotníckou organizáciou WHO v roku 2019. Rodový nesúlad je koncipovaný ako *výrazná a trvalá inkongruencia medzi prežívaným rodom jedinca a jemu priradeným pohlavím, ktorý často vedie k túžbe po tranzícii, aby jedinec mohol žiť a byť akceptovaný ako osoba prežívaného rodu, a to prostredníctvom hormonálnej liečby, chirurgických zákrokov alebo iných medicínskych služieb, aby sa telo jedinca v čo najväčšej miere prispôsobilo prežívanému rodu*.²⁰ Substitúcia označenia diagnózy transsexualizmus pojmom rodový nesúlad nám pripomína, že naša právna úprava, ktorá stále používa pojem transsexualizmus, nie je aktuálna.

Zmenu rodného čísla a označenia rodu/pohlavia v dokumentoch rámcuje zákon č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle. V situácii transrodových osôb ide o zmenu druhého dvojčíslia rodného čísla vyjadrujúce číselné označenie mesiaca narodenia osoby, ktoré je u žien zvýšené o 50. Zmena rodného čísla sa vykonáva *na základe lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby*, ako uvádza § 8 ods. 2 písm. b) zákona o rodnom čísle.²¹ Podobne ako v zákone o mene a priezvisku ani tu neexistuje bližšia špecifikácia lekárskeho posudku, napr. čo by mal obsahovať, aký špecialista je ho oprávnený vydávať a v akých lehotách je ho povinný vystaviť.

V praxi je postup nasledovný. Transrodová osoba, ktorá žiada o zmenu rodného čísla nevyhnutne a bezodkladne požiada o potvrdenie o zmene pohlavia Ministerstvo vnútra SR. K písomnej žiadosti je povinná doložiť lekárske posudok od psychiatricko-sexuologickej ambulancie²², ktorý potvrdzuje fakt, že prišlo k ukončeniu medicínskej tranzície. Medicínska tranzícia zvyčajne obligatórne zahŕňa absolvovanie hormonálnej terapie a ukončenie

¹⁹ Časť textu prevzatá z: NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMÁCIÍ: MKCH 10 (10. revízia). Nczisk.sk. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/MKCH-10-Revizia.aspx>

²⁰ Časť textu prevzatá z: WORLD HEALTH ORGANIZATION: Gender incongruence and Transgender Health in the ICD. World Health Organization. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd>

²¹ Zákon č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle

²² Tých na Slovensku nie je dostatok. Pre zaujímavosť pozri napr.: HAKSZER, L.: Psychiater M. Patarák: Transrodová ľudia potrebujú odbornú pomoc, nie politizovanie. Zdravotnícky denník. [online]. 2023. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://zdravotnickydennik.sk/2023/09/psychiater-m-patarak-transrodovi-ludia-potrebuju-odbornu-pomoc-nie-politizovanie/>

reprodukčnej schopnosti²³ jedinca na základe chirurgického zákroku.²⁴ Následne ako zákon uvádza v § 8 ods. 6 - osoba, ktorej bolo zmenené rodné číslo, je povinná bezodkladne požiadať o zmenu príslušných dokladov, ako sú občiansky preukaz, cestovný doklad, rodný list a pod.

Tretím a posledným zákonom, ktorý operuje so zmenou pohlavia je zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V § 68 ods. 12 uvádza: „vysoká škola vydá na žiadosť fyzickej osoby, u ktorej došlo k zmene mena alebo k zmene priezviska z dôvodu zmeny pohlavia, náhradný doklad o absolvovaní štúdia so zmeneným menom, priezviskom a rodným priezviskom (...).“²⁵ Zmenu dokladov o absolvovanom vzdelaní, môžu urobiť iba ľudia s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním, nakoľko zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý v § 18 upravuje doklady o získanom vzdelaní, neuvádza možnosť zmeny dokladov o získanom primárnom alebo sekundárnom vzdelaní.²⁶ Absencia možnosti zmeny dokladov o dosiahnutom vzdelaní vytvára diskriminačnú situáciu pre transrodové osoby. Toto obmedzenie zákonnej možnosti meniť údaje v dokumentoch na základe prežívanej identity spôsobuje rozdielne zaobchádzanie medzi transrodovými jedincami v závislosti od stupňa ich dosiahnutého vzdelania. Tento stav môže negatívne ovplyvniť nielen ich uplatňovanie ďalších práv, ale aj ich integráciu na trhu práce, keďže údaje v dokladoch neodzrkadľujú ich aktuálnu identitu.

Ústavný súd konštatoval v jednom svojom rozhodnutí: „obsahom princípu právneho štátu je vytvorenie istoty, že na určitú právne relevantnú otázku sa pri opakovaní v rovnakých podmienkach dáva rovnaká odpoveď.“²⁷ Je možné konštatovať, že zákonodarca v procese právnej tranzície porušuje zásadu právnej istoty. Tento stav vzniká v dôsledku požadovania obsahovo neregulovaných posudkov a potvrdení od lekárov, ktorí sú postavení do situácie, že fakticky riadia celkový proces medicínskej tranzície, čo je v rozpore s právom na sebaurčenie.

Situáciu nedostatočne špecifikovanej právnej úpravy, dokonca porušujúcej ľudskoprávne záväzky, nakrátko zlepšilo prijatie Odborného usmernenia Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 16/2022 na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike (ďalej len „Odborné usmernenie MZ SR“).²⁸ ²⁹ Odborné usmernenie MZ SR bolo prvou a jedinou právnou úpravou, ktorá nepodmieňovala medicínsku tranzíciu kastračným zákrokom, resp. dávala osobe v procese tranzície na výber medzi „podstúpením

²³ Pre pochopenie termínu ukončenie reprodukčnej schopnosti je opäť vhodné si objasniť terminológiu: Sterilizácia je ukončenie reprodukčnej schopnosti človeka bez odstránenia pohlavných žliaz. Kastrácia je definitívne odstránenie pohlavných žliaz. Avšak v praxi sa „v záujme“ zmeny pohlavia odstraňuje maternica a vaječníky/oba semenníky a ide tak o úplnú kastráciu jednotlivca.

²⁴ Zaužívaným praktikám medicínskej tranzície, ktoré odporujú ľudskoprávnym štandardom sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole príspevku.

²⁵ Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov

²⁶ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (školský zákon)

²⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL/ÚS 16/95 zo dňa 24. mája 1995

²⁸ INICIATÍVA INAKOSŤ: Ministerstvo zdravotníctva prijalo prelomové usmernenie k právnej zmene pohlavia. *Inakosť.sk*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://inakost.sk/usmernenie-k-tranzicii/>

²⁹ Platnosť a účinnosť Odborného usmernenia bola viackrát pozastavená najmä z dôvodu politického tlaku konzervatívnych strán v parlamente. Pozri viac napr.: TASR: Pozastavili platnosť usmernenia, ktoré má uľahčiť proces zmeny pohlavia. *Teraz.sk*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-18]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/pozastavili-platnost-usmernenia-ktore/638626-clanok.html>

chirurgického výkonu zmeny pohlavných orgánov alebo sekundárnych znakov, a hormonálnou liečbou v trvaní najmenej jeden rok (...)“.³⁰

Tieto dve alternatívy sú uvedené v čl. 6 Odborného usmernenia MZ pod názvom *Lekársky posudok o zmene pohlavia osoby*. Pre účely ukončenia medicínskej tranzície je potrebné podpísať informovaný súhlas, v ktorom „*prehlasujúca osoba informovane a vedome vyjadruje svoje jednoznačné rozhodnutie žiť po zvyšok života v role opačného pohlavia ako jej bolo určené pri narodení podľa vonkajších pohlavných znakov, pohlavných orgánov, prípadne podľa karyotypu*“.³¹ Tento súhlas, formálne vyžadovaný pre ukončenie procesu medicínskej tranzície, v podstate upevní identitu jednotlivca podľa príkazov vonkajšieho pohlavia. Tým sa môže narušiť jeho schopnosť voľne a autonómne definovať vlastnú identitu v budúcnosti, čo je v rozpore s jeho ľudským právom na slobodné určovanie vlastnej identity.

I keď toto usmernenie nebolo bezchybné a nevychádzalo z princípu na sebaurčenie, upravovalo a predovšetkým zjednocovalo postupy lekárov, čoho dôsledkom bolo efektívnejšie konanie matrík pri prepise rodu a tým posilnená právna istota.³² Okrem toho bolo toto usmernenie prvým právnym predpisom, ktorý odmietol nútené kastrácie. Polepšujúca situácia pre práva transrodových ľudí netrvala dlho. V novembri 2023, po zostavení novej vlády, bolo Odborné usmernenie MZ zrušené Ministerstvom zdravotníctva SR „v záujme deklarovania stability vládnej koalície“.³³ Znovu sa tak nachádzame vo *vacuum iuris*, kedy sú postupy lekárov a matrík nejednotné, pre prepis rodu sa vyžaduje postúpenie kastrácie a stabilita vládnej koalície je dôležitejšia než dodržiavanie základných ľudských práv a zabezpečenie dôstojného zaobchádzania s transrodovými ľuďmi [zvýraznenie autorka].

3. IGNORÁCIA ALEBO REŠPEKT? - (NE)ZOHLADŇOVANIE JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA SLOVENSKÝM ZÁKONODARCOM

Ako už možno vyplýva z vyššie uvedených informácií, právna tranzícia v rámci slovenského právneho poriadku je podmienená mnohými praktikami poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a postupmi matrík, ktoré odporujú aktuálnym ľudskoprávnym štandardom a judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. Ide najmä o podmienku absolvovania chirurgického zákroku a sterilizácie či nútené rozvody manželstiev. V istom zmysle si však dovoľíme tvrdiť, že celá (ne)úprava postupu právnej tranzície je v SR sporná, keďže sa úplne obchádza princíp sebaurčenia jedinca ako jeden z aspektov práva na ochranu súkromného života, a rozhodovanie o fyzickej integrite osoby v tranzícii je z veľkej časti v rukách lekárov, ktorí vystavujú posudky o zmene pohlavia osoby.

³⁰ Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 16/2022 na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike, Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky čiastka 18-20 zo dňa 6.4.2022.

³¹ *Ibidem*

³² Jediný predpis v našej právnej histórii, ktorý reguloval proces tranzície, okrem Odborného usmernenia MZ SR z roku 2022, bol jednostranové oznámenie Ministerstva zdravotníctva s názvom: „*Liečebné zákroky u intersexuálov, transsexuálov, sexuálnych deviantov a postup pri vydávaní posudku pre zápis v matrike u transsexuálnych osôb*“ z roku 1981, ktoré však bolo zrušené prijatím z. č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti. Transrodoví ľudia tak boli desiatky rokov zákonodarcom prehliadaní.

³³ FOLENTOVÁ, V.: Prvá zmena Dolinkovej po získaní dôvery vlády: zrušenie uznesenia o tranzícii. *Denník N*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/3689751/prva-zmena-dolinkovej-po-ziskani-dovery-vlady-zrusenie-uznesenia-o-tranzicii/>

ESLP má pomerne bohatú judikatúru týkajúcu sa rodovej identity a práv transrodových osôb, predovšetkým v kontexte porušenia čl. 3, čl. 8, čl. 12 a čl. 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“).³⁴ Pri výklade³⁵ článku 8 Dohovoru súd zdôraznil, že *pojmem „súkromný život“ v zmysle článku 8 Dohovoru je široký pojem, ktorý okrem iného zahŕňa právo nadväzovať a rozvíjať vzťahy s inými ľudskými bytosťami, právo na „osobný rozvoj“ alebo právo na sebaurčenie ako také. Zahŕňa prvky, ako sú mená, rodová identifikácia, sexuálna orientácia a sexuálny život, ktoré spadajú do osobnej sféry, chránenej článkom 8, a právo na rešpektovanie rozhodnutí mať aj nemať dieťa.*³⁶

Rodová identita je najintímnejším aspektom práva na ochranu súkromného života. Z tohto dôvodu ESLP v rozhodnutí A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku prichádza k záveru, že štáty majú obmedzenú mieru voľnej úvahy.^{37, 38} Akékoľvek zásahy a regulácie rodovej identity sú hrubým zásahom do tejto najintímnejšej oblasti ľudského života, a teda porušením práva na ochranu súkromného života. Na Slovensku formálne reguluje rodovú identitu transrodových ľudí *de facto* celý postup prepisu rodu, keďže zákony, ako sme už vyššie spomínali, nevychádzajú z prirodzeného uznania rodovej identity a sebaurčenia človeka, ale pre prepis rodu vyžadujú posúdenie zmeny rodovej identity ošetrovujúcim lekárom a pod. Prakticky teda môže nastať situácia, kedy lekár nevystaví posudok alebo potvrdenie o ukončení medicínskej tranzície a transrodová osoba nebude mať právne uznaný svoj vlastný rod.

O úplne zrušenie právneho uznania rodovej identity sa neraz pokúšali aj poslanci Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „NR SR“). Poslanci z hnutia OĽaNO dostali v roku 2023 do druhého čítania návrh novely zákona č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle, ktorý požadoval preukázanie genetického testu ako podmienku pre zmenu rodného čísla. Transrodoví ľudia takúto požiadavku jednoducho nemôžu nikdy fakticky splniť.³⁹ V roku 2021 boli v pléne NR SR odmietnuté dva obdobné návrhy nezarađených poslancov, Miroslava Urbana a Eduarda Kočiša, ktorí sa usilovali vložiť definíciu o nemennosti pohlavia priamo do znenia Ústavy SR.⁴⁰

³⁴ Článok 3 Dohovoru zakotvuje zákaz mučenia;

Článok 8 Dohovoru zakotvuje právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života;

Článok 12 Dohovoru zakotvuje právo uzatvoriť manželstvo;

Článok 14 Dohovoru zakotvuje zákaz diskriminácie.

³⁵ Výklad článku 8 Dohovoru ESLP podal v prípade, kde sa E.B., transrodová osoba, sťažovala, že jej práva boli porušené francúzskymi úradmi, ktoré odmietli zmeniť jej pohlavie v úradných dokumentoch po chirurgickom zákroku na zmenu pohlavia. Súd rozhodol, že odmietnutie uznať zmenu pohlavia porušilo právo E.B. na súkromie a rodinný život.

³⁶ Časť textu prevzatá z: Rozhodnutie ESLP vo veci E.B. v Francúzsko z 22. januára 2008, sťažnosť č. 43546/02, bod 43

³⁷ Termín „miera voľnej úvahy“ odkazuje na úroveň a rozsah, ktorý členský štát môže využiť pri vyhodnocovaní a posudzovaní faktických situácií a pri aplikovaní ustanovení, zakotvených v medzinárodných dohodách, týkajúcich sa ľudských práv. Čítaj viac: ŠIKUTA, J.: Doktrína „miery voľnej úvahy“ (The Margin of Appreciation Doctrine) a judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu. *Justičná revue*, 2012, 64, č. 8-9, s. 952 – 958.

³⁸ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach A. P., Garçon a Nicot v. Francúzsko zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12 & 52471/13 & 52596/13, bod 123

³⁹ Čítaj viac napr.: ŽUREKOVÁ, M.: Chcu nás vymazať, reagujú trans ľudia na Záborskej návrh. Znemožnil by právnú tranzíciu. *Domov.sme.sk*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/23141079/lgbt-trans-tranzicia-zaborska-zakon-rodne-cislo.html>

⁴⁰ Pozri viac napr.: TASR: Poslanci odmietli návrhy nezarađených poslancov Urbana a Kočiša. *Teraz.sk*. [online]. 2021. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/spravy/nrsr-plenum-odmietlo-navrh-nezaraden/586143-clanok.html>

V rozhodnutí proti Slovenskej republike EŠLP poznamenal, že: „sterilizácia predstavuje významný zásah do reprodukčného zdravotného statusu jednotlivca. Vzhľadom na to, že sa týka jednej z hlavných telesných funkcií ľudských bytostí, ovplyvňuje početné aspekty osobnej integrity jednotlivca vrátane jeho fyzického a psychického zdravia a emocionálneho, duchovného a rodinného života.“⁴¹ Podmieňovanie právnej tranzície nútenými sterilizáciami EŠLP vo svojej rozhodovacej činnosti v nadväznosti na evolutívny výklad Dohovoru konštantne označuje ako konanie v rozpore s článkom 8 Dohovoru.⁴² Slovenská republika patrí medzi členské štáty Rady Európy, ktoré vyžadovaním chirurgických zákrokov a sterilizácii ako podmienke (?) pre prepis rodu porušujú svoje medzinárodné právne záväzky plynúce z Dohovoru.⁴³

Ako posledný spomenieme postup tzv. nútených rozvodov. Slovenský právny poriadok v žiadnom zo svojich predpisov explicitne neobsahuje podmienku rozvodu osoby v tranzícii pre právny prepis rodu alebo spôsob zániku manželstva transrodovej osoby.⁴⁴ Keďže právo Slovenskej republiky stále definuje manželstvo ako jedinečný zväzok muža a ženy⁴⁵ a zároveň neumožňuje manželstvo ani žiadnu inú formu právneho uznania párov rovnakého pohlavia, v praxi poskytovatelia zdravotnej starostlivosti vyžadujú rozvod manželov, nakoľko by po ukončení právnej tranzície nastala protichodná situácia *de constitutione lata*, kde by v manželskom zväzku žili dve osoby rovnakého pohlavia. Súdny dvor Európskej únie vytvoril v roku 2018 zaujímavý precedens, keď v predmetnej veci núteného rozvodu z dôvodu zmeny rodu jedného z manželov rozhodol, že takéto konanie by bolo diskriminačné v oblasti sociálneho zabezpečenia, a tak osoba v tranzícii nemôže byť nútená rozvod vykonať.⁴⁶

Na záver tejto kapitoly si dovoľíme prevziať slová Dr. Berdisovej: „konštatovanie, že Slovenská republika porušuje medzinárodné záväzky ak nevykonáva pozitívny záväzok štátu na ochrane pred zákazom mučenia, neľudského a krutého zaobchádzania, či práva na súkromný život vo verzii ochrany identity a autonómie, či práva na ochranu života a zdravia, v súčasnosti nevyvoláva vlnu dopytu po náprave v politických typoch diskurzu. Najmä, ak sa nedá ukázať na bezprostrednú sankciu, ktorá by za porušenie ľudsko-právnych záväzkov Slovenskej republiky hrozila.“⁴⁷

⁴¹ Časť textu prevzatá z: Rozhodnutie EŠLP vo veci V.C. v. Slovensko z dňa 8. novembra 2011, sťažnosť č. 18968/07, bod 106

⁴² Rozhodnutie EŠLP v spojených veciach A. P., Garçon a Nicot v. Francúzsko zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12 & 52471/13 & 52596/13; Rozhodnutie EŠLP v spojených veciach X a Y v. Rumunsko z 19. januára 2021, č. sťažností 2145/16 & 20607/16; Rozhodnutie EŠLP vo veci X v. Bývalá Juhoslovanská republika Macedónsko z 17. januára 2019, č. sťažnosti 29683/16; Rozhodnutie EŠLP vo veci S. V. v. Taliansko z 11. októbra 2018, č. sťažnosti 55216/08

⁴³ Podmienkou nútených sterilizácii sa odborne zaoberá napr.: METEŇKANYČ, O. M.: Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. *Comenius časopis* [online]. 2021, č. 2, s. 10. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/index.php/ComenIUS/issue/view/69/66>

⁴⁴ Na rozdiel od slovenského právneho poriadku, český právny poriadok (aj keď postupy právnej tranzície v ČR sú podobné ako u nás) upravuje situáciu rozvodov z dôvodu zmeny pohlavia jedného z manželov v § 29 ods. 2 z. č. 89/2012 Sb. - Občianskeho zákonníka: „změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry; manželství nebo registrované partnerství však zaniká.“

⁴⁵ Čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, § 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

⁴⁶ Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie vo veci MB v Secretary of State for Work and Pensions (C-451/16) z 26. júna 2018, sťažnosť č. ECLI:EU:C:2018:492

⁴⁷ BERDISOVÁ, L.: Medicínsky versus (ľudsko-)právny diskurz o transrodových ľuďoch. In. BATKA, Ľ. - RAKOVÁ, K. - HORVAT, M. - KISOŇOVÁ, R. - ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 24.

ZÁVER

V závere našej práce by sme chceli skonštatovať otázku právnej tranzície v podmienkach Slovenskej republiky a zosumarizovať náš pohľad na problematiku.

Právna tranzícia na Slovensku nie je samostatne nijako právne rámcovaná. Pre dosiahnutie súladu vonkajšej a vnútornej identity si osoba v tranzícii administratívne mení meno a priezvisko a rodné číslo, ktoré upravujú dva všeobecné zákony. Pre zmenu údajov v dokladoch o absolvovaní štúdia sa zákonodarca stavia diskriminačne k transrodovým ľuďom, keďže zmenu povoľuje len osobám s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním a dosiahnuté stredoškolské alebo základná vzdelanie ignoruje.

Kriticky hodnotíme dva najdôležitejšie aspekty právnej tranzície. Nezakladá sa na základe práva na sebaurčenie a momentálne nie je v platnosti žiadne usmernenie, ktoré by zjednotovalo postupy lekárov a matričných úradov.

Právo na sebaurčenie považujeme za najobjektívnejší a najľudskejší základ, na ktorom by mala stáť právna tranzícia. Vychádza z kumulovaných aspektov práva na súkromie a dáva do popredia význam autonómie človeka a jeho schopnosť najlepšie určiť svoju rodovú identitu. Právna tranzícia založená na spôsobe sebaurčenia by teda nemala vyžadovať medicínske postupy ako sú hormonálna liečba, psychiatrická diagnóza, povinná kastrácia. V SR sa právna tranzícia, žiaľ, zakladá na všetkých menovaných postupoch, čím sa pod nátlakom jej úspešného absolvovania výrazne zasahuje do fyzickej a psychickej integrity osôb.

Neucelenie postupov lekárov a matričných úradov, ktoré administratívne tranzíciu schvaľujú a pripravujú, dostáva osoby v tranzícii do právnej neistoty. Zákony, na základe ktorých sa právne uznáva rod, teda zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku a zákon č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle, vyžadujú od jednotlivca v tranzícii pre prepis rodu lekárske posudok či lekárske potvrdenie od zdravotníckeho zariadenia o ukončení medicínskej tranzície. Zo znenia zákona však nevyplýva, čo by mal lekárske posudok/potvrdenie obsahovať a lekár s akou odbornou špecializáciou by mal takéto posudky vydávať. Následkom toho je rozdielna prax zdravotníckych zariadení, pričom niektoré vyžadujú pre vystavenie posudku napr. absolvovanie hormonálnej liečby či podstúpenie kastročného zákroku a iné nie. V matričných úradoch panuje nejasná situácia, kde personál často nevie, podľa čoho a ako postupovať pri právnom uznaní rodu. Postupuje sa *ad hoc*, opierajúc sa o zastaralé postupy z minulosti, ktoré nezodpovedajú súčasným ľudskoprávnym normám.

V neposlednom rade sme sa v práci zamerali na nesprávnu interpretáciu pojmov v relevantnej legislatíve. Z hľadiska právnej terminológie Slovenskej republiky používanie termínu „*právna zmena pohlavia*“ vedie k značnému nedorozumeniu a nesprávnej interpretácii podstaty zmien v rodovej identite.

Pre zlepšenie situácie a postavenia transrodových ľudí na Slovensku je a bude v budúcnosti nevyhnutné prijať právnu úpravu vychádzajúcu z práva na sebaurčenie, ktorá bude v súlade s medzinárodnými zmluvami a záväzkami, ktorými je SR viazaná.

SUMMARY

This article, presented at the Students Scientific Conference, analyses legal aspects regarding the rights of transgender persons in Slovakia, focusing on the right to legal identity and gender recognition. The legal transition in Slovakia contradicts human rights standards and grossly interferes with the right to privacy and self-determination. The chapters deal with the misinterpretation of terms in the legislation, the absence of a legal act regulating gender reassignment, and the violation of international human rights obligations, as well as the analysis

of court decisions and legal actions to improve the position of transgender people in the legal system.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Monografie, zborníky a odborné články

BEAUVOIR, S.: *Druhé pohlavie*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1967, 475 s. ISBN: 65-076-67.

BERDISOVÁ, L.: Medicínsky versus (ľudsko-)právny diskurz o transrodových ľuďoch. In. BATKA, Ľ. - RAKOVÁ, K. - HORVAT, M. - KIŠOŇOVÁ, R. - ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 17-27, 255 s. ISBN: 978-80-7160-661-1.

PAVLÍČKOVÁ, Z.: (Pokusy o) obmedzovanie právneho uznania rodu na Slovensku. In. BATKA, Ľ. - RAKOVÁ, K. - HORVAT, M. - KIŠOŇOVÁ, R. - ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. 1. vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 65-83, 255 s. ISBN: 978-80-7160-661-1.

ŠIKUTA, J.: Doktrína „miery voľnej úvahy“ (The Margin of Appreciation Doctrine) a judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu. *Justičná revue*, 2012, 64, č. 8-9, s. 952 – 958. ISSN: 1335-6461.

ŠKOP, M.: *Právo a vášeň: jazyk, príbeh, interpretace. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 386*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 205 s. ISBN: 978-80-210-5464-6.

WOOLF, V.: *Orlando*. 1. vyd. Praha: Argo, 1994, 214 s. ISBN: 8085794268.

Právne predpisy

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boju proti nemu (Istanbulský dohovor)

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

Zákon č. 89/2012 Sb. - Zákon občanský zákoník

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (školský zákon)

Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle

Zákon č. 300/1993 Zb. o mene a priezvisku

Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 16/2022 na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike, Vestník Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky čiastka 18-20 zo dňa 6.4.2022.

Oznámenie Ministerstva zdravotníctva z roku 1981 Liečebné zákroky u intersexuálov, transsexuálov, sexuálnych deviantov a postup pri vydávaní posudku pre zápis v matrike u transsexuálnych osôb

Súdne rozhodnutia

Rozhodnutie ESĽP v spojených veciach X a Y v. Rumunsko z 19. januára 2021, č. sťažností 2145/16 & 20607/16

Rozhodnutie ESĽP vo veci X v. Bývalá Juhoslovanská republika Macedónsko z 17. januára 2019, č. sťažnosti 29683/16

Rozhodnutie ESĽP vo veci S. V. v. Taliansko z 11. októbra 2018, č. sťažnosti 55216/08

Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie vo veci MB v Secretary of State for Work and Pensions (C-451/16) z 26. júna 2018, sťažnosť č. ECLI:EU:C:2018:492

Rozhodnutie ESĽP v spojených veciach A. P., Garçon a Nicot v. Francúzsko zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12 & 52471/13 & 52596/13

Rozhodnutie ESĽP vo veci V.C. v. Slovensko z dňa 8. novembra 2011, sťažnosť č. 18968/07

Rozhodnutie ESĽP vo veci E.B. v Francúzsko z 22. januára 2008, sťažnosť č. 43546/02

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL/ÚS 16/95 zo dňa 24. mája 1995

Internetové zdroje

COUNCIL OF EUROPE - STEERING COMMITTEE ON ANTI-DISCRIMINATION, DIVERSITY AND INCLUSION (CDADI): Implementation of the Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. *Coe.int*. [online]. 2022. bod 2. [cit. 2024-03-10]. Dostupné na internete: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a6cd31#_ftn69

FOLENTOVÁ, V.: Prvá zmena Dolinkovej po získaní dôvery vlády: zrušenie uznesenia o tranzícii. *Denník N*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/3689751/prva-zmena-dolinkovej-po-ziskani-dovery-vlady-zrusenie-uznesenia-o-tranzicii/>

HAKSZER, L.: Psychiater M. Patarák: Transrodoví ľudia potrebujú odbornú pomoc, nie politizovanie. *Zdravotnícky denník*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://zdravotnickydennik.sk/2023/09/psychiater-m-patarak-transrodovi-ludia-potrebuju-odbornu-pomoc-nie-politizovanie/>

INICIATÍVA INAKOSŤ: Ministerstvo zdravotníctva prijalo prelomové usmernenie k právnej zmene pohlavia. *Inakosť.sk*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://inakost.sk/usmernenie-k-tranzicii/>

KATZ-WISE, S. L.: Gender fluidity: What it means and why support matters. *Harvard Health*. [online]. 2020. [cit. 2024-03-09]. Dostupné na internete: <https://www.health.harvard.edu/blog/gender-fluidity-what-it-means-and-why-support-matters-2020120321544>

METEŇKANYČ, O. M.: Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. *Comenius časopis* [online]. 2021, č. 2, s. 10. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/index.php/ComenIUS/issue/view/69/66>

NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMÁCIÍ: MKCH 10 (10. revízia). *Nczisk.sk*. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/MKCH-10-Revizia.aspx>

PATARÁK, M. 2022: Jednoducho o novom dokumente o zmene pohlavia. *Denník N*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-12]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/blog/2819416/jednoducho-o-novom-dokumente-o-zmene-pohlavia/>

SLOVNÍK | transfúzia. *Transfuzia.org*. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-10]. Dostupné na internete: <http://www.transfuzia.org/kniznica-archiv/slovník>

TASR: Poslanci odmietli návrhy nezaradených poslancov Urbana a Kočiša. *Teraz.sk*. [online]. 2021. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/spravy/nrsr-plenum-odmietlo-navrhy-nezaraden/586143-clanok.html>

TASR: Pozastavili platnosť usmernenia, ktoré má uľahčiť proces zmeny pohlavia. *Teraz.sk*. [online]. 2022. [cit. 2024-03-18]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/pozastavili-platnost-usmernenia-ktore/638626-clanok.html>

THE NATIONAL CENTER FOR TRANSGENDER EQUALITY: Understanding nonbinary people: How to be respectful and supportive. *Transequality.org*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-09]. Dostupné na internete: <https://transequality.org/issues/resources/understanding-nonbinary-people-how-to-be-respectful-and-supportive>

WORLD HEALTH ORGANIZATION: Gender incongruence and Transgender Health in the ICD. *World Health Organization*. [online]. [bez dátumu]. [cit. 2024-03-13]. Dostupné na internete: <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd>

ŽUREKOVÁ, M.: Chcé nás vymazať, reagujú trans ľudia na Záborskej návrh. Znemožnil by právnu tranzíciu. *Domov.sme.sk*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-19]. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/23141079/lgbt-trans-tranzicia-zaborska-zakon-rodne-cislo.html>

REGISTROVANÉ PARTNERSTVÁ V JUDIKATÚRE EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Registered Partnerships in the Case-law of the European Court of Human Rights

Eva Gergelová

Abstrakt: Cieľom príspevku je priblížiť judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj „Súd“ alebo „ESLP“) v problematike registrovaných partnerstiev párov rovnakého pohlavia a poukázať na niektoré výkladové postupy. Konkrétne sa príspevok zameriava na evolutívny výklad Súdu cez optiku prirodzenoprávnej teórie, ako ju prezentuje právny teoretik a filozof John Finnis.

Kľúčové slová: Európsky súd pre ľudské práva; registrované partnerstvá; evolutívny výklad; doktrína Dohovoru ako živého nástroja; právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života; právo uzavrieť manželstvo; prirodzené právo; relativizmus ľudských práv.

Abstract: The author aims to elucidate the case law of the European Court of Human Rights on the topic of registered partnerships of same-sex couples and some of the methods of interpretation. Specifically, the author points out the evolutive interpretation applied by the Court and examines it through the lens of the natural law theory, as presented by legal theorist and philosopher John Finnis.

Key Words: European Court of Human Rights; Registered Partnerships; Evolutive Interpretation; The Doctrine of the Convention as a Living Instrument; The Right to Respect for Private Life and Family Life; The Right to Contract Marriage; Natural Law; Relativism of Human Rights.

ÚVOD

V dnešnom neustále sa meniacom svete sa čoraz viac otvárajú témy, ktoré vyvolávajú kontroverzie a polarizujú spoločnosť. Prenikajú do všetkých spoločenských oblastí, právo nevynímajúc. Jednou z tém, ktoré vzbudzujú záujem nielen laickej, ale aj odbornej právnej verejnosti, je aj uznanie zväzkov párov rovnakého pohlavia, či už vo forme civilných zväzkov alebo manželstva. Táto problematika sa čoraz častejšie objavuje v spoločenskom, politickom, ale aj právnom diskurze. Vo svojej rozhodovacej činnosti sa ňou zaoberá aj Európsky súd pre ľudské práva, a je to aj jeho judikatúra, ktorá ovplyvňuje smerovanie európskych krajín v tejto oblasti. Ako sa súd s týmto fenoménom vysporiada v kontexte ľudských práv?

V prvej časti príspevku stručne zanalyzujeme vývoj rozhodovacej činnosti Súdu v tejto otázke. Následne sa na jeho judikatúru pozrieme optikou prirodzeného práva. Poukážeme predovšetkým na takzvaný evolutívny výklad.

1. VÝVOJ JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA V OTÁZKE REGISTROVANÝCH PARTNERSTIEV

Aj keď prvým prípadom, v ktorom sa Súd vyslovene zaoberal právnym uznaním párov rovnakého pohlavia, bol prípad *Schalk a Kopf proti Rakúsku*,¹ už predtým existovala judikatúra v otázke manželstiev transsexuálov. Ešte v rozhodnutí z roku 1998 Súd konštatoval, že tradičný koncept manželstva, chránený textáciou článku 12 Európskeho dohovoru o ľudských právach² (ďalej aj „Dohovor“ alebo „EDLP“) predpokladá biologickú odlišnosť pohlavia, ktorá je teda

¹ Senát prvej sekcie ESLP vo veci *Schalk a Kopf proti Rakúsku*, sťažnosť č. 30141/04 z 22.11.2010

² „Muži a ženy, ktorí sú na to vekom spôsobilí, majú právo uzavrieť manželstvo a založiť rodinu v súlade s vnútroštátnymi zákonmi, ktoré upravujú výkon tohto práva.“

legitímnou požiadavkou pre jeho uzavretie.³ Od vlastnej judikatúry sa Súd odkláňa v prípade Christine Goodwin proti Spojenému Kráľovstvu. Trvajúc na tom, že článok 12 Dohovoru explicitne zakotvuje právo muža a ženy uzavrieť manželstvo, Súd už nepovažuje za dostatočné pojmy pohlavia vykladať len na základe biologických kritérií.⁴ Vychádza pritom z významných spoločenských zmien, najmä z nastupujúceho medzinárodného trendu smerom k právnemu uznaniu nového, postoperačného pohlavia,⁵ ako aj z konsenzu medzi členskými štátmi v tejto otázke. Podľa štúdie z roku 1998, z 37 analyzovaných členských štátov, len v štyroch nebol povolený prepis pohlavia v rodnom liste.⁶ Vychádzajúc z uvedeného Súd konštatoval porušenie práva uzavrieť manželstvo podľa článku 12.⁷ Pristúpil teda k evolutívnemu výkladu, a to na základe spoločenského ako aj medicínskeho vývoja. Čo sa týka súkromného a rodinného života, rešpektovanie ktorých je garantované článkom 8⁸, Súd v tomto prípade taktiež konštatuje porušenie. Pracuje však výlučne s termínom „súkromný život“.

Schalk a Kopf proti Rakúsku (2010)

V prípade Schalk a Kopf proti Rakúsku sa Súd zaoberal sťažnosťou homosexuálneho páru, ktorému nebolo umožnené uzavretie manželstva, ako ani iného právom uznaného zväzku. Narozdiel od situácie v prípade Christine Goodwin, kedy mohol súd svoju argumentáciu oprieť o konsenzus členských štátov,⁹ v tomto prípade takýto konsenzus nenachádza, keďže manželstvá párov rovnakého pohlavia umožňovalo v tej dobe len šesť zo 47 štátov Rady Európy. Súd v tomto prípade síce nevylúčil aplikovateľnosť článku 12 na manželstvo homosexuálnych párov,¹⁰ avšak ponechal ho na voľnom uvážení štátov, odvolávajúc sa na „hlboko zakorenené sociálne a kultúrne konotácie, ktoré sa môžu v spoločenstvách výrazne líšiť“.¹¹ Národné authority jednotlivých štátov sú, slovami Súdu, najrelevantnejšie zhodnotiť a odpovedať na potreby spoločnosti. Na základe širokej miery voľnej úvahy teda Súd vylúčil porušenie článku 12 nepriznaním práva uzavrieť manželstvo homosexuálnym párom.

Čo sa týka práva na legálne uznanie zväzku, Súd tu nekonštatuje porušenie, a to aj z toho dôvodu, že v čase vydania rozsudku už v Rakúsku platila právna úprava z roku 2010 o registrovaných partnerstvách. Tá bola takpovediac súčasťou vznikajúceho trendu, smerujúceho k právnemu uznaniu homosexuálnych zväzkov. V zmysle uvedeného podľa Súdu nemožno konštatovať, že by Rakúsko porušilo článok 8. Súd sa však v dôsledku právneho vývoja v členských štátoch odkláňa od názoru, že homosexuálne zväzky nespádajú pod ochranu rodinného života podľa článku 8, ako to konštatoval v predošlej rozhodovacej činnosti. Ešte v roku 2001 v prípade Mata Estevez proti Španielsku uviedol, že ochrana rodinného života podľa čl. 8 EDLP sa nevzťahuje na homosexuálne páry, a štáty v tejto oblasti požívajú širokú

³ Veľká komora ESĽP vo veci Sheffield a Horsham proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 22985/93 a 23390/94 z 30.7.1998, § 66 - 68

⁴ Veľká komora ESĽP vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 22985/93 a 23390/94 z 11.7.2002, § 100

⁵ Tamtiež, § 85

⁶ Tamtiež, § 55

⁷ Tamtiež, § 104

⁸ „1. Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydli a korešpondencie. 2. Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“

⁹ Tým je myslený konsenzus členských štátov na legálnej zmene pohlavia transsexuálov, ktorá umožňuje zaručiť im právo uzavrieť manželstvo aj gramatickým výkladom článku 12. Pozri Rozhodnutie Veľkej komory ESĽP vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 22985/93 a 23390/94, § 85

¹⁰ Senát prvej sekcie ESĽP vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, sťažnosť č. 30141/04 z 22.11.2010, § 61

¹¹ Tamtiež, § 62

mieru voľnej úvahy.¹² O 9 rokov neskôr sa však už EŠLP v prípade Schalk a Kopf proti Rakúsku od tejto interpretácie rodinného života, chráneného v článku 8, odkláňa. Svoje stanovisko opiera opäť o doktrínu živého nástroja. V čase vydania rozsudku už totiž 19 členských štátov uznávalo manželstvo alebo registrované partnerstvo osôb rovnakého pohlavia. V tomto prípade teda EŠLP rozširuje pojem „rodinný život“ aj na páry rovnakého pohlavia, pričom definičnými znakmi ostáva spolužitie a trvalosť ich vzťahu.

Vallianatos a ďalší proti Grécku (2013)

V roku 2013 bolo Veľkou komorou vydané rozhodnutie v prípade Vallianatos a ďalší proti Grécku, v ktorom sťažovatelia namietali porušenie ich práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života, chráneného článkom 8, v spojení s článkom 14.¹³ Právna úprava z roku 2008 totiž zavádzala civilné zväzky, avšak tie boli prístupné len pre páry opačného pohlavia.¹⁴ Išlo teda podľa nich o diskrimináciu. Z pohľadu štátu bola však táto legislatíva, ako vyplýva aj z jej dôvodovej správy, zameraná primárne na ochranu nemanželských detí a rodín. Ako namietala vláda, to samo osebe vylučuje aplikovateľnosť tohto inštitútu na páry rovnakého pohlavia, pričom odlišné zaobchádzanie je odôvodnené biologickou odlišnosťou párov rovnakého pohlavia, ktoré pre sledované účely nemožno považovať porovnateľnú skupinu k párom heterosexuálnym.¹⁵

V posúdení, či sa na daný prípad vzťahujú články 8 a 14 Dohovoru Súd uvádza, že homosexuálne vzťahy sťažovateľov nepochybne spadajú pod pojmy súkromného a rodinného života. Zároveň nepovažuje za potrebné rozlišovať, v zmysle práva na rešpektovanie rodinného života, medzi pármí, ktoré zdieľajú spoločnú domácnosť a pármí, ktoré spolu nežijú. Aj v druhom prípade totiž môže ísť o páry žijúce v stabilnom zväzku, čo súd považuje za postačujúce pre ich zaradenie pod rodinný život.¹⁶ V tomto zmysle je teda pojem rodinného života, v porovnaní s rozsudkom vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, rozšírený ešte ďalej.

Na rozdiel od predchádzajúceho, v tomto prípade sa Súd nezaobera porušením pozitívneho záväzku, teda absenciou právnej úpravy civilných zväzkov pre páry rovnakého pohlavia. Napadnutým porušením, ktoré Súd v danom prípade skúma, je prijatie takej legislatívy, ktorá v prístupe k civilným zväzkom rozlišuje, a to jeho umožnením výlučne párom opačného pohlavia.¹⁷ V tomto prípade teda EŠLP v zásade odpovedá na otázku, či prišlo k zakázanej diskriminácii a porušeniu rovnosti. Súdu teda prináleží preskúmať, či je situácia sťažovateľov porovnateľná so situáciou párov opačného pohlavia, vstupujúcich do civilných zväzkov. Súd tu už neberie do úvahy biologické odlišnosti, nakoľko možnosť prokreácie a výchovy detí už v judikatúre Súdu nepredstavuje nevyhnutný prvok rodinného života, ktorého rešpektovanie chráni ustanovenie článku 8. Čo sa týka potreby právneho uznania a ochrany ich vzťahu, považuje homosexuálne páry za porovnateľné s tými heterosexuálnymi, a to na základe spoločného znaku, ktorým je stabilný a hlboký citový vzťah medzi partnermi.¹⁸ Ďalším krokom „testu diskriminácie“, ku ktorému Súd pristupuje, je preskúmanie existencie legitímneho cieľa a proporcionality namietaného opatrenia. V tomto ohľade Súd reaguje na argumentáciu žalovanej vlády. Podľa nej mohli sťažovatelia dosiahnuť rovnaký majetkový a finančný status,

¹² Senát štvrtej sekcie EŠLP vo veci Mata Estevez proti Španielsku, sťažnosť č. 56501/00 z 10.5.2001

¹³ „Užívanie práv a slobôd priznaných týmto dohovorom musí byť zabezpečené bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.“

¹⁴ L. 3719/2008 Reforms regarding the family, the child, the society and other provisions

¹⁵ Veľká komora EŠLP vo veci Vallianatos a ďalší proti Grécku, sťažnosť č. 29381/09 a 32684/09 zo 7.11.2013, § 62 - 68

¹⁶ Tamtiež, § 73

¹⁷ Tamtiež, § 75

¹⁸ Tamtiež, § 78

aký poskytujú civilné zväzky aj zmluvnou cestou.¹⁹ Zároveň uviedla, že už spomínaným zámerom zákona bolo práve posilnenie statusu nemanželských detí a uľahčenie ich výchovy.²⁰ K prvému argumentu Súd vyjadril presvedčenie, že hodnota civilného zväzku presahuje jeho praktické právne dôsledky. Ide podľa neho o alternatívu k manželstvu, ktorá by párom rovnakého pohlavia umožnila formálne a právne uznanie ich stabilného a oddaného vzťahu, a má teda pre nich hodnotu sám osebe.²¹ Čo sa týka druhého argumentu, Súd považoval ochranu detí a rodiny za dostatočne závažný a legitímny cieľ.²² Avšak na to, aby mohol ospravedlniť odlišné zaobchádzanie, musí byť namietané opatrenie zo strany štátu aj primerané. V tomto ohľade sa Súd opäť opiera o doktrínu živého nástroja, a poukazuje na to, že pri voľbe prostriedkov ochrany rodinného života musí štát zohľadniť spoločenský vývoj a zmeny, rešpektujúc fakt, „že už nie je len jeden možný spôsob ako viesť rodinný či súkromný život“.²³ Tieto prostriedky, v prípade odlišného zaobchádzania z dôvodu sexuálnej orientácie, musia byť nielen primerané, ale aj nevyhnutné na dosiahnutie deklarovaného cieľa. V tom, podľa Súdu, štát zlyháva, keďže by bolo možné prijať legislatívu upravujúcu postavenie detí nezávisle od právnej úpravy civilných zväzkov, ktoré sú v záujme najmä tých párov, ktorých vzťah nemôže byť inak právne uznaný.²⁴ Ako podporný dôvod svojej argumentácie Súd uvádza aj „narastajúci trend“ medzi členskými štátmi, z ktorých deväť uznávalo manželstvá, a ďalších sedemnášť registrované partnerstvá osôb rovnakého pohlavia. Zároveň bolo Grécko jedným z dvoch štátov, ktoré registrované partnerstvá zaviedli, avšak výlučne pre páry opačného pohlavia.²⁵ V rozhodnutí teda Súd konštatuje porušenie článku 14 v spojení s článkom 8 Dohovoru.²⁶

Oliari a ďalší proti Taliansku (2015)

Prvým prípadom, kedy súd vyslovuje porušenie pozitívneho záväzku zabezpečiť právny rámec pre právne uznanie a ochranu párov rovnakého pohlavia podľa článku 8 je práve rozsudok Oliari a ďalší proti Taliansku z roku 2015. Sťažovateľmi boli tri páry rovnakého pohlavia, ktoré namietali porušenie ich práv tým, že im podľa talianskeho práva nebolo umožnené uzavrieť manželstvo a ani vstúpiť do iného právne uznaného zväzku, odvolávajúc sa na články 8, 12 a 14 Dohovoru.

Čo sa týka práva uzavrieť manželstvo, Súd v tejto časti sťažnosť odmieta ako zjavne nepodloženú.²⁷ Ohľadom článku 8 Súd neuvádza, že by zakotvoval konkrétny, všeobecne platný pozitívny záväzok štátu legislatívne upraviť postavenie homosexuálnych párov. Priznáva, že obsahom tohto článku je primárne negatívny záväzok spočívajúci v nezasahovaní a neobmedzovaní daného individuálneho práva verejnou mocou, avšak možno z neho vyvodit' určité pozitívne záväzky pre zabezpečenie rešpektovania chránených oblastí.²⁸ Tieto záväzky sú, z pohľadu Súdu, závislé od určitých faktorov a okolností konkrétneho prípadu, a teda nemajú presne špecifikovaný obsah. V tomto prípade pri ich napĺňaní konkrétnym obsahom považuje za vhodné zohľadniť „nesúladsť medzi sociálnou realitou a právom“, ako aj vplyv namietaného pozitívneho záväzku na zainteresovaný štát. Vo svojom rozsudku teda ESĽP

¹⁹ Tamtiež, § 66

²⁰ Tamtiež, § 62 - 63

²¹ Tamtiež, § 81

²² Tamtiež, §83

²³ Tamtiež, § 84

²⁴ Tamtiež, § 89 - 90

²⁵ Tamtiež, § 91

²⁶ Tamtiež, § 92

²⁷ Senát štvrtej sekcie ESĽP vo veci Oliari a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 18766/11 a 36030/11 z 21.10.2015, § 194

²⁸ Tamtiež, § 159

²⁹ Tamtiež, § 161

vychádza zo špecifickej situácie v predmetnom prípade. Najmä poukazuje na vyjadrenie talianskeho ústavného súdu, ktorý už v roku 2010 zdôraznil potrebu legislatívnej úpravy a uznania zväzkov osôb rovnakého pohlavia, ako aj na prieskum verejnej mienky z roku 2011. Podľa uvedeného prieskumu, 62,8% respondentov súhlasilo s tým, aby homosexuálnym párom, žijúcim akoby boli manželia, boli priznané rovnaké práva ako manželom.³⁰ S poukazom na to, že talianska vláda neuviedla žiaden prevažujúci spoločenský záujem, a berúc do úvahy meniace sa spoločenské podmienky, Súd prichádza k záveru, že Taliansko prekročilo mieru voľnej úvahy a nesplnilo pozitívny záväzok, spočívajúci v zabezpečení právneho rámca umožňujúceho uznanie a ochranu zväzkov sťažovateľov.³¹

V skratke teda možno z tohto rozhodnutia vyvodit' záver, že rozsah pozitívneho záväzku štátu zabezpečiť rešpektovanie rodinného a súkromného života homosexuálnych párov je závislý od konkrétnych okolností prípadu. Zároveň je podľa Súdu určujúcim faktorom rovnováha medzi protichodnými záujmami spoločnosti a záujmami či potrebami jednotlivcov.

Orlandi a ďalší proti Taliansku (2018)

V roku 2012 sa niekoľko párov rovnakého pohlavia obrátilo na ESLP, namietajúc porušenie práv vyplývajúcich z článkov 8, 12 a 14. Išlo o páry, ktoré uzavreli manželstvo v zahraničí, no v Taliansku im nebolo umožnené takto uzavreté zväzky zaregistrovať.

Odvolávajú sa na konštatovanie v rozhodnutí Schalk a Kopf proti Rakúsku,³² Súd už v tomto prípade pripúšťa aj aplikáciu článku 12 v spojení s článkom 14 Dohovoru.³³ V zmysle práva uzavrieť manželstvo však, pridržajúc sa svojej predchádzajúcej rozhodovacej činnosti, ponecháva štátom voľnú mieru úvahy v otázke podmienenia tohto práva odlišnosťou pohlavia. Zároveň však poukazuje na svoje rozhodnutie v prípade Oliari a ďalší proti Taliansku, v ktorom konštatoval porušenie článku 8 na základe absencie „prevažujúceho spoločenského záujmu“ a záverov vyplývajúcich z rozhodnutí domácich súdnych inštancií.³⁴ Absenciu právnej úpravy umožňujúcej registráciu takýchto manželstiev obdobne posudzuje cez článok 8. V dôsledku novej talianskej legislatívy, umožňujúcej registráciu manželstiev párov rovnakého pohlavia uzavretých v zahraničí vo forme civilných zväzkov, sa však Súd obmedzuje na preskúmanie stavu „právneho vákuu“, kedy týmto párom nebola priznaná žiadna forma právnej ochrany. Tento stav, ako vyplýva už z predchádzajúceho rozhodnutia, je za podmienky, že neexistuje prevažujúci protichodný záujem spoločnosti, porušením článku 8 Dohovoru. Takýto prevažujúci záujem, spôsobilý ospravedlniť daný stav, podľa Súdu neexistoval. Ako uvádza už v predchádzajúcich rozhodnutiach, z článku 8 Dohovoru vyplýva primárne negatívny záväzok štátu, možno z neho implicitne vyvodit' aj isté pozitívne záväzky.³⁵ V tomto prípade uvádza, že nie je potrebné preskúmať, či prišlo k porušeniu negatívneho alebo pozitívneho záväzku štátu, ktorých hranice nie sú jasne vymedzené. Ku konštatovaniu porušenia článku 8 považuje za postačujúce dokázať, že individuálny záujem, spadajúci pod pojmy súkromného a rodinného života, je v nerovnováhe s akýmkoľvek protichodnými záujmami.³⁶ Tie, slovami Súdu, štát

³⁰ ISTITUTO NAZIONALE DI STATISTICA: *Homosexuálna populácia v Talianskej spoločnosti: tlačová správa*. [online]. 2012. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.istat.it/it/archivio/62168>

³¹ Senát štvrtej sekcie ESLP vo veci Oliari a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 18766/11 a 36030/11 z 21.10.2015, § 167 - 187

³² Senát štvrtej sekcie ESLP vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, sťažnosť č. 30141/04 z 22.11.2010, § 61

³³ Senát prvej sekcie ESLP vo veci Orlandi a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 26431/12; 26742/12; 44057/12 a 60088/12 z 14.3.2018, § 139 - 140

³⁴ Tamtiež, § 192

³⁵ Senát štvrtej sekcie ESLP vo veci Oliari a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 18766/11 a 36030/11 z 21.1.2015, § 159

³⁶ Senát prvej sekcie ESLP vo veci Orlandi a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 26431/12; 26742/12; 44057/12 a 60088/12 zo 14.3.2018, § 197 - 198

nedokázal objektívne preukázať, v dôsledku čoho Súd konštatuje porušenie článku 8 Dohovoru.³⁷

Fedotova a ďalší proti Rusku (2023)

Posledným, a azda aj najprelomovejším rozhodnutím v otázke registrovaných partnerstiev bolo práve rozhodnutie vydané Veľkou komorou v januári 2023 v prípade Fedotova a ďalší proti Rusku. Tá, podčiarkujúc úlohu súdu „držať krok“ s meniacimi sa podmienkami v spoločnosti, opäť opiera svoje stanovisko o vývoj v rámci členských štátov Rady Európy. Poukazuje na fakt, že v danom čase tridsať zo 47 štátov uznávalo nejakú formu homosexuálnych zväzkov.³⁸ Je zrejmé, že výklad Dohovoru v zmysle zahrnutia pozitívneho záväzku štátov poskytnúť právnu úpravu registrovaných partnerstiev či civilných zväzkov do obsahu článku 8 tu Súd nemôže oprieť o jasný konsenzus. Na druhej strane, existuje nepopierateľný trend, naznačujúci smerovanie členských štátov, ako aj obdobný vývoj v rámci rozhodovacej činnosti samotného Súdu, ktorý mu postačuje na vyslovenie záveru, že členské štáty sú povinné poskytnúť právny rámec zaručujúci párom rovnakého pohlavia adekvátne uznanie a ochranu ich vzťahu.³⁹

Konštatujúc existenciu namietaného pozitívneho záväzku, Súd následne pristúpil k preskúmaniu miery voľného uváženia. Tú tradične výrazne znižuje konsenzus členských štátov, ktorého absenciu v tomto prípade nahrádza vznikajúcim trendom medzi členskými štátmi, smerujúcim k právnemu uznaniu homosexuálnych zväzkov.⁴⁰ Keďže však nenachádza konsenzus na presnej forme či obsahu týchto inštitútov, naďalej ich konkrétnu podobu ponecháva na diskrecii štátu.⁴¹ Zároveň však výrazne obmedzuje mieru voľnej úvahy štátov v tom, či takúto formu právnej ochrany poskytnú, alebo nie.

Vo svetle tejto obmedzenej miery voľnej úvahy Súd pristupuje k posúdeniu, či zodpovedná vláda dokázala primerane vyvážiť konkurujúce záujmy proti záujmom sťažovateľov. Vládou namietanými prevažujúcimi záujmami boli najmä hodnota tradičnej rodiny, verejná mienka populácie a jej nepripravenosť akceptovať homosexuálne zväzky, ako aj ochrana maloletých pred propagáciou homosexuality.⁴² Súd teda pri posúdení vychádza práve z týchto argumentov. Ochrana rodiny v tradičnom zmysle je, podľa Súdu, legitímnym a závažným ospravedlňujúcim dôvodom.⁴³ Napriek tomu, zabezpečenie práv homosexuálnym zväzkom nijako neohrozuje tradičné rodiny, keďže heterosexuálnym párom nebráni „*v uzavretí manželstva alebo založení rodiny, korešpondujúcej ich chápaniu tohto termínu*“.⁴⁴ Čo sa týka stavu verejnej mienky, súd vyslovuje záver, že výkon práv menšinovou skupinou nemôže byť podmienený jeho väčšinovou akceptáciou.⁴⁵ Posledným - vládou namietaným - záujmom, ktorým sa Súd zaoberal, bola ochrana maloletých pred propagáciou homosexuality. Tá, ako

³⁷ Tamtiež, § 211

³⁸ Veľká komora ESLP vo veci Fedotova a ďalší proti Rusku, sťažnosť č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14 zo 17.1.2023, § 175

³⁹ Tamtiež, § 178

⁴⁰ Tamtiež, § 187

⁴¹ Tamtiež, § 189

⁴² Tamtiež, § 115 - 118

⁴³ Tamtiež, § 207

⁴⁴ Tamtiež, § 212

⁴⁵ Tamtiež, § 218. Týmto prístupom sa súd spreneveruje svojej dovtedajšej judikatúre v otázke registrovaných partnerstiev, založenej z veľkej časti práve na konsenze, a v prípade Talianska aj na stave verejnej mienky. Bližšie pozri Senát štvrtej sekcie ESLP vo veci Oliari a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 18766/11 a 36030/11 z 21.10.2015

vyplýva už zo skoršej judikatúry, podporuje zaujatosť a predsudky voči homosexuálom,⁴⁶ a tak nemôže byť legitímny ospravedlňujúcim dôvodom.

Na základe uvedeného Súd uzatvára, že došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru.⁴⁷ Takéto konštatovanie nie je bezprecedentné, keďže Súd sa podobne vyjadril už v skorších rozhodnutiach proti Taliansku. Rozdielom však je, že verejná mienka ani rozhodnutia najvyšších domácich súdnych inšancií v tomto prípade nemohli slúžiť ako argument v prospech sťažovateľov. Ako namietala vláda, podľa niekoľkých prieskumov bola väčšina populácie zásadne proti akejkoľvek forme uznania homosexuálnych zväzkov.⁴⁸

2. JUDIKATÚRA EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA VO SVETLE PRIRODZENOPRÁVNEJ TEÓRIE

V nasledujúcej časti príspevku sa na judikatúru ESĽP pozrieme cez optiku prirodzenoprávnej teórie založenej na učení Tomáša Akvinského, vo forme prezentovanej profesorom Johnom Finnisom, a v niektorých premisách zhodnej s non-pozitivistickým pohľadom Roberta Alexyho. Hlavným východiskom oboch teoretikov je existencia objektívnej pravdy a morálky. Zároveň predpokladajú všeobecnú platnosť, morálnosť a univerzálnosť ľudských práv, pričom ich existencia nezávisí od kultúrnych osobitostí spoločností.⁴⁹ Vychádza sa teda z toho, že ľudské práva nie sú len pozitívnym právom, reagujúcim na fenomény či osobitosti spoločnosti. Práve naopak, ľudské práva sa chápu ako priamy dôsledok existencie jednotnej ľudskej prirodzenosti, pričom je možné ich racionálne rozoznať a odôvodniť.

V ponímaní profesora Finnisa vychádzajú práva zo základných hodnôt, ktoré sú nám spoločné práve z toho titulu, že sme ľuďmi. Aj keď v modernej spoločnosti je slovo „hodnota“ azda viac späté s ideológiou a subjektivismom, ako s existenciou spoločnej ľudskej prirodzenosti, vychádzame z predpokladu, že sú isté základné dobré, ktoré sú nám všetkým vlastné, a ktoré nepodliehajú ideológii či rôznorodosti názorov. V katalógu základných foriem dobra podľa profesora Finnisa môže ísť napríklad o život, priateľstvo, poznanie, ale aj manželstvo muža a ženy.⁵⁰ Funkcia ľudských práv nemá byť „dávanie iba funkcionalistických odpovedí“⁵¹ a nemajú byť ani nástrojom spoločenskej transformácie či pokroku.⁵²

Európsky súd sa už v rozhodnutí Tyrer proti Spojenému kráľovstvu z roku 1978 prihlasuje k názoru, že „Dohovor je živý dokument, ktorý (...) sa musí interpretovať vo svetle súčasných podmienok“⁵³. V tomto duchu následne rozhoduje prípady, v ktorých ide o porušenie práv, ktorých ochrana nebola úmyslom jeho autorov. Pôvodný text teda nadobúda nový význam, a je vykladaný „v duchu doby“, ako to možno badať aj na interpretácii

⁴⁶ Veľká komora ESĽP vo veci Fedotova a ďalší proti Rusku, sťažnosť č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14 zo 17.1.2023, § 222

⁴⁷ Tamtiež, § 225

⁴⁸ Tamtiež, § 118

⁴⁹ ALEXY, R.: Law, Morality, and the Existence of Human Rights. *Ratio Juris*. [online]. 2012, vol. 25, no. 1 [cit. 2024-03-24] Dostupné na internete: https://media.dav-medien.de/sample/9783515103282_p.pdf

⁵⁰ FINNIS, J.: *Prirodzený zákon a prirodzené práva*. Krásno nad Kysucou: Vydavateľstvo Absynt, 2019, s. 113 – 153.; pre vysvetlenie jeho neskoršieho rozšírenia o základné dobro manželstva pozri FINNIS, J.: Marriage: A Basic and Exigent Good. *The Monist*. [online]. 2008, vol. 91, no. 3/4. [cit.2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/27904089?seq=9>

⁵¹ ROYAL, R.: Post-Einsteinian physics and papal metaphysics. *The Catholic Thing*. [online]. 2011 [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.thecatholicthing.org/2011/09/26/benedict-at-the-bundestag-two-views/>

⁵² Bližšie k názorom Finnisa a polemike k nim napr. PERRY, M. J.: The Morality of Homosexual Conduct: A Response to John Finnis. *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*, 2012, Vol. 9, Issue 1. Dostupné aj na internete:

<https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1416&context=ndjlepp>

⁵³ Senát ESĽP vo veci Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5856/72 z 25.4.1978, § 31

základných pojmov. V stručnej analýze judikatúry prostredníctvom niektorých kľúčových rozhodnutí je jasne badateľná ich postupná redefinícia. Predovšetkým to možno demonštrovať na pojme rodinného života. Je zrejmé, že v roku prijatia Dohovoru sa nepredpokladalo, že by bola rodina právne definovaná inak ako cez vzťahy medzi manželmi opačného pohlavia a vzťahy medzi rodičmi a deťmi. V sledovanom období sa však toto nazeranie zmenilo. Prelomovým bol rok 2010, odkedy, podľa rozhodnutia vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, rodina viac nie je nevyhnutne naviazaná na rodičovstvo či výchovu detí, ale na spolužitie, existenciu citovej väzby medzi partnermi a trvalosť ich vzťahu. Neskôr, v prípade Vallianatos proti Grécku, je vylúčené aj spolužitie ako nevyhnutná podmienka existencie rodiny.

Ďalším pojmom, ktorý postupne v judikatúre nadobúda nový význam, je manželstvo. Pôvodne išlo o zväzok muža a ženy, spojený so založením rodiny ako základnej jednotky spoločnosti. Táto definícia sa však badateľne mení od prípadu Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, kedy už status muža a ženy, predpokladajúci uzavretie manželstva, nie je považovaný za nevyhnutne vrozený. Vychádzajúc z tohto rozhodnutia, súd neskôr nevylučuje aplikovateľnosť článku 12 Dohovoru aj na homosexuálne páry.⁵⁴ Takýto prístup vychádza z rozširujúceho sa názoru, ktorý zachytáva nórska profesorka Jane Haaland Matlary, že „rodina je to, čo sa samo považuje za rodinu“.⁵⁵

Ak sa na Dohovor a jeho interpretáciu pozrieme čisto z právneho hľadiska, je ho nepochybne potrebné vnímať ako medzinárodnú zmluvu, ktorej výklad podlieha príslušným pravidlám medzinárodného práva. V zmysle Viedenského Dohovoru o zmluvnom práve, ktorý bol výsledkom kodifikácie obyčajového práva v tejto oblasti, sa zmluva „*musí vykladať dobru mysle, v súlade s obvyklým významom, ktorý sa dáva výrazom v zmluve v ich celkovej súvislosti, a takisto s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy.*“⁵⁶ Pritom celkovou súvislosťou sa, okrem iného, rozumie text, včítane príloh a preambuly.⁵⁷ Tá odkazuje na Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, pričom úlohou Dohovoru je v zmysle preambuly práve ochrana niektorých práv v nej vyhlásených. Pri skúmaní rozsahu či existencie pozitívneho záväzku štátu v oblasti ochrany rodinného života je preto relevantné aj znenie samotnej Deklarácie. Podľa článku 16:

(1) *Muži aj ženy, ktorí dosiahli plnoletosť, majú právo, bez akéhokoľvek obmedzenia z dôvodov rasových, národnostných alebo náboženských, uzavrieť sobáš a založiť si rodinu. Pokiaľ ide o manželstvo, majú nárok na rovnaké práva počas jeho trvania, i po jeho rozviazaní.*

(2) *Sobáše môžu byť uzavreté iba so slobodným a plným súhlasom nastávajúcich manželov.*

(3) *Rodina je prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti a má nárok na ochranu zo strany spoločnosti a štátu.*

Ako sa však uvádza na stránke Vysokého komisára OSN pre ľudské práva: “*Some subsequently interpreted the wording as limiting marriage rights to heterosexual couples, although nowadays it is increasingly interpreted as simply referring to both sexes having an equal right to marry, rather than stipulating they must marry someone of the opposite sex. Various UN human rights mechanisms have urged all States to legally recognize same-sex unions – whether by making marriage available to same sex couples or through other arrangements, such as civil partnerships – and have also called for the same benefits and protections for all. And an increasing number of states are bringing in legislation along these lines.*”⁵⁸

⁵⁴ Pozri Senát štvrtej sekcie EŠLP vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, sťažnosť č. 30141/04 z 22.11.2010, § 61

⁵⁵ HAALAND MATLARY, J.: *Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 48.

⁵⁶ Viedenský dohovor o zmluvnom práve, čl. 31 ods. 1

⁵⁷ Pozri Viedenský dohovor o zmluvnom práve, čl. 31 ods. 2

⁵⁸ OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS: *Universal Declaration of Human Rights at 70: 30 Articles on 30 Articles - Article 16*. [online]. 2018. [cit. 2024-07-03]. Dostupné na internete: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/11/universal-declaration-human-rights-70-30-articles-30-articles-article-16>

Z tohto hľadiska je teda možné tvrdiť, že Európsky súd vo svojej judikatúre aplikuje evolutívny výklad prirodzenoprávnej koncepcie.

ZÁVER

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v problematike právneho uznania zväzkov párov rovnakého pohlavia sa vyznačuje predovšetkým svojím dynamickým vývojom. Využitím doktríny živého nástroja reaguje na spoločenský vývoj, čím prichádza k vysloveniu pozitívneho záväzku štátov poskytnúť homosexuálnym párom právny rámec pre ochranu ich vzťahu.

SUMMARY

The case law of the European Court of Human Rights on the legal recognition of same-sex couples has developed dynamically. Using the doctrine of a living instrument, it has swiftly reacted to legal changes in member states and declared a positive obligation of states to provide a legal framework for the protection of homosexual couples' relationships.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Knižné publikácie

FINNIS, J.: *Prirodzený zákon a prirodzené práva*. Krásno nad Kysucou: Vydavateľstvo Absynt, 2019, 709 s. ISBN: 978-80-89916-78-8.

HAALAND MATLARY, J.: *Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, 224 s. ISBN: 978-80-7165-648-7.

Elektronické články

ALEX, R.: Law, Morality, and the Existence of Human Rights. *Ratio Juris*. [online]. 2012, vol. 25, no. 1. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: https://media.dav-medien.de/sample/9783515103282_p.pdf

FINNIS, J.: Marriage: A Basic and Exigent Good. *The Monist*. [online]. 2008, vol. 91, no. 3/4. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/27904089?seq=9>

ROYAL, R.: Post-Einsteinian physics and papal metaphysics. *The Catholic Thing*. [online]. 2011. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.thecatholicthing.org/2011/09/26/benedict-at-the-bundestag-two-views/>

SULLINS, D. P.: Emotional Problems among Children with Same-sex parents: Difference by Definition. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science*. [online]. 2015, vol. 7, no. 2. ISSN: 2278-0998. [cit. 2024-03-24] Dostupné na internete: https://web.archive.org/web/20190307162151id/http://www.ichthys.org.au/ssm/EmotionalProblemsSameSexParentedChildren_DPSullins.pdf

Judikatúra

Rozhodnutie Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva Fedotova a ďalší proti Rusku, sťažnosť č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14 zo 17.1.2023

Rozhodnutie senátu prvej sekcie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Orlandi a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 26431/12; 26742/12; 44057/12 a 60088/12 z 14.3.2018

Rozhodnutie senátu štvrtej sekcie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Oliari a ďalší proti Taliansku, sťažnosť č. 18766/11 a 36030/11 z 21.10.2015

Rozhodnutie Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Vallianatos a ďalší proti Grécku, sťažnosť č. 29381/09 a 32684/09 zo 7.11.2013

Rozhodnutie senátu prvej sekcie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, sťažnosť č. 30141/04 z 22.11.2010

Rozhodnutie Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 22985/93 a 23390/94 z 11.7.2002

Rozhodnutie senátu štvrtej sekcie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Mata Estevez proti Španielsku, sťažnosť č. 56501/00 z 10.5.2001

Rozhodnutie Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Sheffield a Horsham proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 22985/93 a 23390/94 z 30.7.1998

Rozhodnutie senátu Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5856/72 z 25.4.1978

Právne predpisy

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1988 Zb. o Viedenskom dohovore o zmluvnom práve

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

Iné

Legal Frameworks – Criminalisation of consensual same-sex sexual acts. *Ilga world database*. [online]. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://database.ilga.org/criminalisation-consensual-same-sex-sexual-acts>

ISTITUTO NAZIONALE DI STATISTICA: *Homosexuálna populácia v Talianskej spoločnosti: tlačová správa*. [online]. 2012. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://www.istat.it/it/archivio/62168>

OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS: *Universal Declaration of Human Rights at 70: 30 Articles on 30 Articles - Article 16*. [online]. 2018. [cit. 2024-07-03]. Dostupné na internete: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/11/universal-declaration-human-rights-70-30-articles-30-articles-article-16>

PERRY, M. J.: The Morality of Homosexual Conduct: A Response to John Finnis. *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*, 2012, Vol. 9, Issue 1, s. 41-74.

Všeobecná deklarácia ľudských práv

AZOVSKÉ MORE A KERČSKÝ PRIELIV: PRÁVNÝ STATUS A MOŽNOSTI JEHO VYRIEŠENIA

*Sea of Azov and the Kerch Strait:
Legal Status and Options for Its Settlement*

Peter Jarábek

Abstrakt: Úlohou tejto práce je zhodnotenie právneho statusu Azovského mora a Kerčského prielivu prostredníctvom skúmania Zmluvy o spolupráci medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou pri využívaní Azovského mora a Kerčského prielivu z roku 2003, ktorá, aj napriek neplatnosti, slúži ako dôležitý výkladový prostriedok. Autor zároveň skúma situáciu Azovského mora a Kerčského prielivu v priebehu udalostí anexie Krymu a agresie Ruskej federácie na Ukrajinu, a vplyv týchto udalostí na právny status. Autor pracuje s dvoma zásadnými pojmami, a to historický titul a vnútorné vody, ktoré boli skúmané a využívané medzinárodnými súdnymi orgánmi a Komisiou pre medzinárodné právo. Hlavným prínosom práce je formovanie testu pre určenie nároku historických vôd, ktorý vychádza zo štúdie Komisie pre medzinárodné právo a je následne aplikovaný na predmetný prípad. Autor v práci uvádza aj možné riešenia tejto problematiky, ktoré by mohli prispieť k mierovému riešeniu konfliktu medzi dotknutými stranami.

Kľúčové slová: medzinárodné právo; morské právo; Azovské more; Kerčský prieliv; historický titul; vnútorné vody.

Abstract: The article assesses the legal status of the Sea of Azov and the Kerch Strait through the examination of the Agreement between the Russian Federation and Ukraine on Cooperation in the Use of the Sea of Azov and the Kerch Strait from 2003, which, despite its invalidity, serves as means of interpretation. Furthermore, the author deals with the situation of the Sea of Azov and the Kerch Strait during the annexation of Crimea and the aggression of the Russian Federation in Ukraine, including the impact of these events on the legal status. The author works with two concepts, namely historical title and internal waters, examined and used by international judicial bodies and the International Law Commission. The article comprises a test for determining the claim of historical waters based on the study of the International Law Commission and subsequently applied to the relevant case. In the article, the author also presents possible solutions for this legal issue that would contribute to a peaceful resolution of the conflict between the parties concerned.

Key Words: International Law; Maritime Law; Sea of Azov; Kerch Strait; Historical Title; Internal Waters.

1. STRUČNÝ HISTORICKÝ PRIEREZ PRE POCHOPENIE FAKTICKÉHO VPLYVU NA PRÁVNÝ STATUS

Azovské more a Kerčský prieliv boli v histórii predmetom mnohopočetných zmien. Ten najzásadnejší rok pre právny status bol rok 1954, keď vtedajšie zasadnutie prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR formálne „darovalo“ Krymský polostrov Ukrajinskej republike.¹ Po rozpade ZSSR v roku 1991 tento krok znamenal, že Krym sa stal súčasťou územia novovzniknutej Ukrajiny. V kontexte existencie ukrajinskej suverenity nad Krymom sa hneď v roku 2003 udial prvý incident ohľadom ostrova Tuzla. Ruská federácia bez akéhokoľvek varovania začala s výstavbou priehrady medzi ruským územím a ostrovom Tuzla, ktorý je súčasťou krymskej

¹ Zasadnutie prezídia Najvyššieho sovietu Zväzu sovietskych socialistických republík: 19. február 1954. In GARF, f.7523 op.57, d.963, ll. 1-10. *Istoricheskii arkhiv*, 1992, issue 1, vol. 1 (translated by Gary Goldberg). [cit. 2027-07-07]. Dostupné na internete: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/meeting-presidium-supreme-soviet-union-soviet-socialist-republics>

oblasti.² Tento incident viedol k podpísaniu Zmluvy o spolupráci pri využívaní Azovského mora a Kerčského prielivu v roku 2003 („bilaterálna zmluva z roku 2003“).³ Rok 2014 bol zásadný najmä pre anexiu Krymu. Samostatná Ukrajina stratila *de facto* kontrolu nad Krymom, resp. nad Kerčským prielivom. Tento krok vyvolal veľkú reakciu zo strany medzinárodného spoločenstva, čo nakoniec viedlo k niekoľkým súdnym sporom pred medzinárodnými orgánmi, ako napríklad pred Stálym arbitrážnym súdom („PCA“) v prípade o determinovanie právneho statusu vôd.⁴ K vyvrcholeniu dlhoročného napätia medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou došlo v roku 2022, kedy Ruská federácia začala svoju agresiu na území samostatnej Ukrajiny. Agresia viedla až k úplnej strate ukrajinskej kontroly nad celým územím Azovského mora. Dodnes pretrváva *de facto* situácia z roku 2022, kedy Ukrajina nemá žiadnu kontrolu nad predmetnými vodnými oblasťami, ktoré boli významné pre ich ekonomiku či regionálne postavenie.

2. PROBLÉMY BILATERÁLNEJ ZMLUVY Z ROKU 2003

24. februára 2023, takmer 20 rokov po jej uzavretí, nastalo zrušenie bilaterálnej zmluvy z roku 2003 podľa článku 62 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.⁵ Dôvodom bol začiatok agresie, ktorý predstavuje jasné materiálne porušenie zmluvy. Aj napriek neplatnosti bilaterálnej zmluvy z roku 2003, je potrebné brať ju do úvahy ako dôležitý výkladový prostriedok, keďže poskytuje jediný základ pre determinovanie *de iure* právneho statusu, tak, ako s ním strany *prima facie* súhlasili.

Jeden zo zásadných problémov bilaterálnej zmluvy z roku 2003 bola delimitácia. V článku 1 obsahovala Dohoda ustanovenie, ktoré zaväzovalo strany uzatvoriť dohodu o delimitácii nezávisle od samotnej zmluvy. Aj napriek mnohopočetným snahám k oficiálnej delimitácii do dnešného dňa neprišlo.⁶

Bilaterálna zmluva z roku 2003, *inter alia*, umožňovala úplnú slobodu plavby výlučne len pre ukrajinské a ruské lode. Civilné lode tretích krajín boli oprávnené vstupovať pod podmienkou cesty smerujúcej k prístavom Ukrajiny alebo Ruskej federácie. Vojské lode tretích krajín mali prístup do vôd Azovského mora a Kerčského prielivu povolený len za podmienky prizvania. Avšak bilaterálna zmluva neposkytla mechanizmus pre tretie krajiny, ktorým by povolenie mohli získať.⁷ Táto situácia jasne zvýhodňovala výlučne Ruskú federáciu.⁸ Toto je zrejmé hlavne so zreteľom na ukrajinské aspirácie pre členstvo v Severoatlantickej aliancii, pretože v prípade ich pričlenenia by nemohli využívať plné bezpečnostné výhody členstva bez súhlasu Ruskej federácie.

Najväčším problémom bilaterálnej zmluvy z roku 2003 je jednoznačne definovanie Azovského mora a Kerčského prielivu v článku 1 ako historicky spoločných vnútorných vôd Ruskej federácie a Ukrajiny. Čo je dôležité neopomenúť, sú názory právnych vedcov, ktorí o anglickom preklade bilaterálnej zmluvy jednoznačne hovoria, že jej jazyk je nedostatočný na

² SHELEST, H.: *Lessons from Russia's First Assault on Ukraine: 20 Years Since Tuzla*. [online]. 2023. [cit. 2023-10-12]. Dostupné na internete: <https://cepa.org/article/lessons-from-russias-first-assault-on-ukraine-20-years-since-tuzla/>

³ USTYMENKO, B. – USTYMENKO, T.: On the Legal status of the Sea of Azov and the Kerch Strait. *Black Sea News*. [online]. 2020 [cit. 2023-09-14]. Dostupné na internete: <https://www.blackseanews.net/en/read/160827>

⁴ *Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation)*, Award on 21 February 2020, PCA.

⁵ TASS: RUSSIAN NEWS AGENCY: Federation Council passes bill denouncing treaty with Ukraine on Sea of Azov, Kerch Strait. TASS. [online]. 2023 [cit. 2023-09-16]. Dostupné na internete: <https://tass.com/politics/1628899>

⁶ Bilaterálna zmluva z roku 2003, čl. 1

⁷ Bilaterálna zmluva z roku 2003, čl. 2 ods. 2

⁸ SKARIDOV, A.: The Sea of Azov and the Kerch Straits. In CARON, D. D. – ORAL, N. (eds.): *Navigating Straits. Challenges for International Law*. [online]. Leiden: Brill, 2014, kap. 10. [cit. 2023-09-14]. Dostupné na internete: <https://brill.com/edcollbook/title/22896>

to, aby sa dalo hovoriť o determinovaní právneho statusu. A to najmä v slovnom spojení *appears to be*, kedy je otázne či je možné hovoriť o právnej definícii.⁹ *Inter alia*, právny rámec ktorý definuje Azovské more a Kerčský prieliv ako spoločné vnútorné vody je nejasný, keďže je otázne, či vôbec vnútorné vody môžu byť súčasťou suverenity viac ako jedného štátu. Navyše, inštitút historického titulu, ktorý vychádza zo zmluvy je považovaný za archaický či dokonca *desuetudo*.¹⁰

3. MÔŽEME CHÁPAŤ AZOVSKÉ MORE A KERČSKÝ PRIELIV AKO VNÚTORNÉ VODY NESÚCE „HISTORICKÝ TITUL“?

Právna úprava Dohovoru Organizácie Spojených národov o morskom práve („UNCLOS“) poskytuje len zmienku termínu historický záliv, avšak jeho právny status neupravuje. V tomto prípade môžeme hovoriť, že historický záliv spadá do kategórie historických vôd, a je len ich najčastejším typom. Inštitút historických vôd vychádza z ešte širšieho termínu historického práva, ktorý môže zahŕňať akékoľvek právo, v tomto prípade suverenitu nad vodnou plochou.¹¹ Pre nedostatok praxe a *opinio iuris* je preto, pre určenie *de iure* statusu historických vôd, potrebné skúmať najmä názory právnych vedcov.

Podmienky pre určenie historických vôd možno vyčítať z nasledovnej definície: „Vody, nad ktorými pobrežný štát, v protiklade so všeobecne platnými pravidlami medzinárodného práva, jednoznačne, efektívne, nepretržite a počas významného obdobia vykonáva suverénne práva so súhlasom medzinárodnej komunity štátov“.¹² Pre zhrnutím Bouchez teda určil dve podmienky, a to (1) uznanie medzinárodným spoločenstvom a (2) efektívna a nepretržitá suverenita nad vodnou plochou.

Za zmienku stojí aj rozhodovacia činnosť Medzinárodného súdneho dvora („MSD“), kde sa tento pojem spomenul v prípade *Fisheries*. MSD ho definoval ako „vody, ktoré sa berú ako vnútorné vody, ktoré by však nemali taký charakter...“ (vnútornej vody) „...keby neexistoval historický titul.“¹³ Je zrejme, že v tomto prípade išlo o nejasnú a neúplnú definíciu, a preto v prípade *Kontinentálny šelf* MSD vyzval Komisiu pre medzinárodné právo („KMP“) aby vypracovala štúdiu pre jasné a lepšie zadefinovanie pojmu historické vody.¹⁴ Štúdia KMP bola vytvorená v roku 1962 pod názvom *Juridical Regime of Historic waters including historic bays*.¹⁵ Na základe štúdie je možné vyabstrahovať podmienky pre determinovanie historického titulu, a to (1) výkon právomocí (suverenity) nad oblasťou, štátom, ktorý si nárokuje historické právo; (2) kontinuita výkonu právomocí (suverenity); a (3) postoj a názor medzinárodného spoločenstva.¹⁶ Navyše, na rozdiel od MSD, ktorý spomenul pojem „historické vody“ len v súvislosti s vnútornými vodami, KMP jednoznačne povedala, že je možné priznať historický titul aj vodám teritoriálnym, a to na základe skúmania typu suverenity, ktorý je vykonávaný nad oblasťou.¹⁷

Krátko po tejto rámcovej štúdii, riešil MSD prípad *Fonseca*, ktorý sa týkal podobnej otázky. MSD povedal, že je dôležité skúmať prípady *Fisheries* a *Kontinentálny šelf* pre lepšie

⁹ *Ibid.*

¹⁰ SYMMONS, C. R.: *Historic Waters and Historic Rights in the Law of the Sea. A Modern Reappraisal*. 2nd Edition. Leiden: Brill, 2019, s. 407-435.

¹¹ KOMISIA PRE MEDZINÁRODNÉ PRÁVO: *Právny režim historických vôd vrátane historických zálivov*. 1962, vol. II.

¹² BOUCHEZ, L. J.: *The Regime of Bays in International Law*. Leiden: A. W. Sythoff, 1964, s. 281. KZ3870.B68 1963.

¹³ *Fisheries case, Judgment of December 18th, 1951: I. C. J. Reports 1951*, p. 116.

¹⁴ *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I. C. J. Reports 1982*, p. 100.

¹⁵ *Právny režim historických vôd vrátane historických zálivov*.

¹⁶ *Ibid.*, s. 33.

¹⁷ *Ibid.*, s. 166.

definovanie.¹⁸ V predmetnom prípade MSD riešil pojem historický záliv v zmysle zálivu Fonseca, ktorý má hranice s tromi štátmi, a to El Salvador, Honduras a Nicaragua. Avšak, na rozdiel od Azovského mora a Kerčského prielivu sa právny status zálivu Fonseca riešil už v minulosti Súdny dvorom Strednej Ameriky v roku 1917. V predmetnom prípade došlo k determinovaniu zálivu ako vnútornej vody troch štátov nesúce historický titul. MSD následne len vychádzal z predošlého rozhodnutia.¹⁹

Cestu k determinovaniu právneho statusu historickej vody načrtla KMP. Avšak, keďže je potrebné skúmať každý prípad osobitne, je dôležité vytvoriť test, ktorý má za úlohu skúmať faktický vplyv na predmetné klasifikovanie.

3. 1 Test existencie „historického titulu“ Azovského mora a Kerčského prielivu

Najväčší rozdiel medzi zálivom Fonseca a predmetnými vodami je viditeľný v konaní dotknutých štátov. Na jednej strane, v prípade *Fonseca* sa strany dohodli na spoločnom definovaní zálivu ako historickej vody. Na druhej strane, v prípade Azovského mora a Kerčského prielivu je iniciovanie prípadu pred PCA jasným odmietnutím takéhoto statusu zo strany Ukrajiny. Aj z toho dôvodu je potrebné vypracovať test, na základe ktorého bude definitívne jasné, či Azovské more a Kerčský prieliv môžu byť definované ako historické vody alebo vnútorné vody nesúce historický titul.

Podmienka (1) výkonu právomocí nad oblasťou, štátom, ktorý si nárokuje historický titul môže byť skúmaná v troch smeroch. V prvom smere je dôležité skúmanie typu vykonávaných právomocí. Iný typ právomocí ako suverenity by bol v tomto prípade nedostačujúci. V rámci Azovského mora a Kerčského prielivu je potrebné zohľadniť rozpad ZSSR, kedy suverenity nad predmetnými vodami prešla na dva štáty na základe právnej sukcesie. V druhom smere je podstatné skúmať *actes d'appropriation*. V tomto prípade sa čerpal z názorov právnych vedcov, ktorí kládli dôraz na skúmanie spôsobu konania štátov.²⁰ Bilaterálna zmluva z roku 2003 obmedzovala prístup lodí tretích krajín na civilnej alebo vojenskej úrovni, čím sa táto podmienka naplnila. V treťom smere sa skúma efektivita výkonu suverenity. Keď sa pozrieme na celú situáciu v kontexte, od roku 2014 je Kerčský prieliv pod výlučnou kontrolou Ruskej federácie. V tomto prípade je zložitá určiť právny status Kerčského prielivu samostatne, keďže Ruská federácia tvrdila v prípade pred PCA, že Kerčský prieliv je súčasťou ich teritoriálnych vôd.²¹ Týmto sa výrazne narušila efektivita výkonu suverenity na strane Ukrajiny, čo je evidentné aj v prípade zadržania ukrajinských vojenských lodí.²² V roku 2022 prešla *de facto* kontrola Azovského mora na Ruskú federáciu v plnom rozsahu. Aj keď *de iure* status môže byť iný, pri určovaní prvej podmienky je potrebné zohľadniť celý historický kontext, a za týchto predpokladov by sa prvá podmienka nemohla naplniť.

V rámci (2) podmienky kontinuity výkonu suverenity KMP skúma dĺžku suverenity v priamej nadväznosti na prvú podmienku. Historicky by sa táto podmienka naplnila, keďže pre medzinárodné využitie boli vody Azovského mora a Kerčského prielivu využívané už za čias Ruského impéria alebo ZSSR. Je otázne, kedy a za akých okolností predmetné vody nadobudli historický titul. Avšak logické riešenie je, že historický titul existoval počas ZSSR a aj po jeho

¹⁸ *Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras), Application to Intervene, Judgment, I. C. J. Reports 1992*, p. 92.

¹⁹ VACULČÍK, V.: *Morské právo*. Bratislava: Epos, 2013, s. 41.

²⁰ *Právny režim historických vôd vrátane historických zálivov*, s. 14-15.

²¹ TASS: RUSSIAN NEWS AGENCY: Kiev's violation of rules of navigation near Kerch may trigger war — Federation Council. TASS. [online]. 2019 [cit. 2023-09-15]. Dostupné na internete: <https://tass.com/politics/1053019>

²² Podanie Ukrajiny pred Medzinárodným tribunálom pre morské právo, 16. apríl 2019. [online]. Dostupné na internete: <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-concerning-the-detention-of-three-ukrainian-naval-vessels-ukraine-v-russian-federation-provisional-measures/>

zániku a sukcesii. Znova ale nastáva podobný problém, keďže od roku 2014 sa kontinuita výkonu suverenity násilne prerušila. Treba podotknúť, že aj za predpokladu obnovy pôvodných pozemných a morských hraníc by sa stále druhá podmienka nesplnila, keďže historicky išlo o prerušenie výkonu suverenity, kedy si jedna strana nelegálne nárokovala väčšiu kontrolu nad vodami.

Podmienka (3) o uznaní a prístupe medzinárodného spoločenstva k nároku historického titulu skúma najmä názory medzinárodného spoločenstva. Za čias existencie ZSSR sa determinovanie statusu stretlo s nulovým odporom zo strany tretích štátov. Predsa neexistuje štát, ktorý by spochybňoval suverenitu ZSSR v kontexte s jeho postavením vo svete.²³ Aj po rozpade ZSSR sa určovanie právneho statusu, resp. chápanie, ako bolo načrtnuté v bilaterálnej zmluve z roku 2003, stretlo s toleranciou medzinárodného spoločenstva. V tretej podmienke nie je potrebný súhlas medzinárodného spoločenstva, ale len jeho tolerancia. V minulosti sa vyskytlo niekoľko nezhôd, najmä zo strany vnútrozemských štátov Kaspického mora (*de iure* jazera). Dôvodom je existencia Volžsko-donský kanálu,²⁴ ktorý je jediným prístupovým bodom pre tieto štáty do šireho mora. Aj napriek obmedzovaniu slobody plavby pre tieto štáty, a to najmä v spojitosti s článkom 2 bilaterálnej zmluvy z roku 2003, sa historický titul stretol s toleranciou aj týchto štátov.²⁵ Vzhľadom na vývoj po roku 2022 je otázne, či by sa táto podmienka naplnila, keďže doposiaľ nie je jasné, v akom rozsahu si Ruská federácia nárokuje *de iure* historický titul. Je však možné predpokladať, že ak by nárok Ruská federácia prezentovala vo väčšom rozsahu ako v bilaterálnej zmluve z roku 2003, stretol by sa s výraznou opozíciou v medzinárodnom spoločenstve.

Na predložennom teste je možné vidieť, že na základe faktického vývoja posledných rokov, nie je za žiadnych okolností možné tvrdiť, že Azovské more a Kerčský prieliv sú historickými vodami. Podmienky musia byť splnené kumulatívne, a aj keby sa obnovil pôvodný stav, stále by bola prerušená kontinuita suverenity. Sumárne je logické sa prikloniť k záveru, že Azovské more a Kerčský prieliv mali historický titul Ukrajiny a Ruskej federácie, ktorý bol výsledkom anexie Krymu a agresie z roku 2022 stratený.

3. 2 Môžeme chápať Azovské more a Kerčský prieliv ako „spoločné vnútorné vody“?

Špecifikom vnútorných vôd je ich vyňatie z právnej úpravy UNCLOS, a teda spravovanie vnútroštátnym právom.²⁶ Bilaterálna zmluva z roku 2003 poskytuje v oficiálnom preklade v článku 1 pojem *inland waters*, čo sa v morskom práve, najmä u ruských právnikov, chápe ako *internal*, čiže vnútorná voda. Priznanie statusu vnútorných vôd viac ako jednému štátu je v morskom práve kontroverznou témou. Dá sa argumentovať, že UNCLOS implicitne zakazuje takýto právny status v článkoch 8 a 10, kde pojmy „vnútorné vody“ sa spomínajú len v kontexte jednotného (singulárneho) štátu. KMP uznala, že je možné priznať historický titul viac ako jednému štátu²⁷ a zároveň je možné determinovať, že historický titul môžu mať ako vnútorné, tak aj teritoriálne vody. Na základe použitia *analogia iuris* je možné tvrdiť, že KMP predpokladá existenciu vnútorných vôd u viac ako jedného štátu.

²³ JESSUP, P. C.: The Law of Territorial Waters and Maritime Jurisdiction. *American Journal of International Law*, 1928, Volume 22, Issue 4, pp. 930- 932.

²⁴ Volžsko-donský spája Kaspické more a Azovské more.

²⁵ MALEKI, A.: Getting Out of the Caspian Sea is Still Difficult. *Iranian Diplomacy*. [online]. 2010. [cit. 2023-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.irdiplomacy.ir/en/news/1453/getting-out-of-the-caspian-sea-is-still-difficult>

²⁶ KOHEN, M. G.: Is the Internal Waters Regime Excluded from the United Nations Convention on the Law of the Sea? In CASTILLO, L. (ed.): *Law of the Sea, From Grotius to the International Tribunal for the Law of the Sea*. [online]. Leiden: Brill, 2015, kap. 9. [cit. 2024-04-16.]. Dostupné na internete: https://brill.com/display/book/edcoll/9789004283787/B9789004283787_010.xml

²⁷ Právny režim historických vôd vrátane historických zálivov, s. 166.

Tento prístup bol potvrdený v prípade *Fonseca*, kedy MSD povedal, že je komplikované určiť status vnútorných vôd viac ako jednému štátu, keďže ide o inštitút *à titre de souverain*.²⁸ Aj napriek tomu, MSD determinoval právny status zálivu Fonseca ako vnútornej vody troch štátov. Problém však predstavovalo vyjadrenie, že: „Niet pochyb, že ak by boli vody delimitované, stali by sa „vnútornými“ vodami každého zo štátov; ale aj tak by zrejme museli podliehať historickým a nevyhnutným právam na pokojný prechod, takže by stále boli vnútornými vodami v kvalifikovanom zmysle. Základný právny status týchto vôd je však rovnaký ako status vnútorných vôd...“.²⁹ MSD jednoznačne poukazuje na prepojenie delimitácie s právnym statusom a označuje tento právny status ako *sui generis*. Je dôležité poznamenať, že po delimitácii, ktorá bola vykonaná rozhodnutím súdu, malo implicitne prísť k zmene právneho statusu na právny status teritoriálnych vôd.³⁰

Jeden z ďalších podobných prípadov je prípad Piranského zálivu pred PCA. V prípade *Chorvátsko v. Slovinsko*, PCA uznal status zálivu ako „spoločné vnútorné vody“,³¹ čím nakoniec argumentovala aj Ruská federácia v neskoršom prípade.³² PCA v tomto prípade implicitne determinoval, že ide o vnútorné vody. Takisto ako v prípade *Fonseca*, nastal delimitačný problém. Avšak keďže v tomto prípade neprebehla žiadna predošlá delimitácia počas existencie Juhoslávie, nemohol sa použiť princíp *uti possidetis*. PCA postupoval podľa skúmania praxe vyjadrenej v *effectivités*, a to najmä aktivitou rybárskych či policajných lodí. PCA nakoniec oficiálne delimitoval Piranský záliv. Na základe podobností so zálivom Fonseca sa dá argumentovať, že aj v tomto prípade išlo o právny status *sui generis*, ktorý bol neskôr transformovaný do právneho statusu teritoriálnych vôd. V prípade Azovského mora a Kerčského prielivu *effectivités* nie je možné skúmať pre nedostatok dostupných informácií. V tomto prípade by sa mohlo využiť jediné logické východisko, a to delimitovanie podľa článku 15 a 74 UNCLOS, pričom by sa využila delimitácia pomocou stredovej línie.

Determinovanie právneho statusu Kerčského prielivu samostatne je problematické a úzko súvisí s právnym statusom polostrova Krym. Anexiou Krymu získala Ruská federácia úplnú suverenitu nad Kerčským prielivom. Je zaujímavé pozorovať argumentáciu Ruskej federácie, ktorá začala tvrdiť, že Kerčský prieliv je súčasťou ich teritoriálnych vôd, avšak napriek tomu zastávala *status quo* ustanovený v bilaterálnej zmluve z roku 2003. PCA nakoniec priznal, že nemá jurisdikciu rozhodnúť o delimitácii v nadväznosti na nejasný právny status Krymu.³³

Pri posudzovaní, či môže byť Azovské more považované za vnútorné vody dvoch štátov v prípade obnovenia pôvodných hraníc, je potrebné brať do úvahy aj celkový dopad takéhoto určenia. V porovnaní s Piranským zálivom alebo zálivom Fonseca je Azovské more rozsiahlejšie svojou veľkosťou. Azovské more je prakticky dostatočne veľké na to, aby sa v ňom nachádzala výlučná ekonomická zóna. Bolo by teda neproporčné vzhľadom na tieto fakty, aby sa Azovské more spravovalo len vnútroštátnym právom. Všeobecne existencia právneho statusu spoločných vnútorných vôd je v morskom práve otázná. Na základe rozhodovacej činnosti medzinárodných súdnych orgánov je možné pozorovať nejasnosti, kedy sa často stáva, že po delimitácii sa z vnútorných vôd stanú vody teritoriálne. A aj v prípade Azovského mora, keby bol determinovaný status vnútorných vôd, resp. status *sui generis*, po delimitácii by sa z Azovského mora stali teritoriálne vody.

²⁸ *Fonseca*, s. 412.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ UNITED NATIONS: United Nations Conference on the Law of the Sea - Historic Bays: Memorandum by the Secretariat of the United Nations. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea, Volume I (Preparatory Documents)*. [online]. par. 132, 1958. [cit. 2023-09-20]. Dostupné na internete: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_los/docs/english/vol_1/a_conf13_1.pdf

³¹ *Arbitration Between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia, Award on 29 June 2017*. PCA, p. 412.

³² *Ukrajina v. Ruská federácia*, s. 209.

³³ *Ibid.*, s. 382.

4. MOŽNOSTI VYRIEŠENIA PROBLEMATIKY PRÁVNEHO STATUSU AZOVSKÉHO MORA A KERČSKÉHO PRIELIVU

Na základe uvedeného výskumu je možné prísť k záveru, že Azovské more a Kerčský prieliv stratili historický titul. Zároveň by bolo neproporčné považovať Azovské more za vnútorné vody kvôli jeho veľkosti. V prípade Azovského mora je logické riešenie, že sa musí považovať za teritoriálne vody Ruskej federácie a Ukrajiny v súlade s článkom 122 UNCLOS (polouzavreté more) a s časťou 2 UNCLOS (právna úprava teritoriálnych vôd). Právny status Kerčského prielivu úzko súvisí s právnym postavením Krymu, a preto je potrebné najprv vyriešiť túto právnu otázku. Avšak je nevhodné považovať Kerčský prieliv za vnútorné vody, najmä kvôli existencii Volžsko-donského kanálu, ktorý umožňuje medzinárodnú navigáciu cez Kerčský prieliv.

Jediné spravodlivé riešenie pre strany a medzinárodné spoločenstvo je určenie, že Azovské more a Kerčský prieliv sú teritoriálnymi vodami, a teda sa musia spravovať právnou úpravou UNCLOS. Na ceste budovania mieru je potrebné uvažovať nad predmetnou problematikou, aby sa do budúcnosti zamedzilo vzniku konfliktov v tejto spornej oblasti.

ZÁVER

Rozhodnutie určiť Azovské more a Kerčský prieliv za teritoriálne vody pod právnou úpravou UNCLOS by malo byť spravodlivé a vyvážené riešenie pre všetky zúčastnené strany a pre medzinárodné spoločenstvo ako celok. Určenie Azovského mora a Kerčského prielivu za teritoriálne vody podľa UNCLOS by prinieslo jasné pravidlá a normy týkajúce sa ich využívania, ochrany a riadenia. V rámci budovania mieru je kľúčové zohľadňovať túto problematiku, pretože jasné a transparentné právne rámce môžu pomôcť zmierniť napätie medzi susediacimi štátmi. Počas obdobia konfliktov je dôležité usilovať sa zabrániť ďalším sporom a konfliktom v oblastiach s nevyjasnenými právnymi otázkami, ako je práve právny status Azovského mora a Kerčského prielivu. Upravenie právneho statusu týchto vôd podľa UNCLOS by tiež prispelo k medzinárodnej stabilite a bezpečnosti, čo je kľúčové pre udržanie mierových vzťahov medzi štátmi a pre ochranu hospodárskych a environmentálnych záujmov v tejto oblasti.

SUMMARY

Determining which specific waters qualify for historical title is a complex legal matter. It is clear that neither the Sea of Azov nor the Kerch Strait can be deemed to have historical title. The issue of shared internal waters is even more contentious. It is evident that if waters are delimited and legally classified as internal waters, they subsequently become territorial waters. In summary, the Sea of Azov and Kerch Strait should be classified as territorial waters of the Russian Federation and Ukraine, after the restoration of their original borders.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Knihy, články a iné

BOUCHEZ, L. J.: *The Regime of Bays in International Law*. Leiden: A. W. Sythoff, 1964, 330 s.

JESSUP, P. C.: *The Law of Territorial Waters and Maritime Jurisdiction*. New York: G. A. Jennings, 1927, 548 s.

KOMISIA PRE MEDZINÁRODNÉ PRÁVO: *Právny režim historických vôd vrátane historických zálivov*. 1962, vol. II.

KOHEN, M. G.: Is the Internal Waters Regime Excluded from the United Nations Convention on the Law of the Sea? In CASTILLO, L. (ed.): *Law of the Sea, From Grotius to the International Tribunal for the Law of the Sea*. [online]. Leiden: Brill, 2015, 764 s. e-ISBN: 9789004283787. [cit. 2024-04-16]. Dostupné na internete: https://brill.com/display/book/edcoll/9789004283787/B9789004283787_010.xml

MALEKI, A.: Getting Out of the Caspian Sea is Still Difficult. *Iranian Diplomacy*. [online]. 2010. [cit. 2023-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.irdiplomacy.ir/en/news/1453/getting-out-of-the-caspian-sea-is-still-difficult>

SHELEST, H.: *Lessons from Russia's First Assault on Ukraine: 20 Years Since Tuzla*. [online]. 2023. [cit. 2023-10-12]. Dostupné na internete: <https://cepa.org/article/lessons-from-russias-first-assault-on-ukraine-20-years-since-tuzla/>

SKARIDOV, A.: The Sea of Azov and the Kerch Straits. In CARON, D. D. – ORAL, N. (eds.): *Navigating Straits. Challenges for International Law*. [online]. Leiden: Brill, 2014, 368 s. e-ISBN: 978-90-04-26637-7 [cit. 2023-09-14]. Dostupné na internete: <https://brill.com/edcollbook/title/22896>

SYMMONS, C. R.: *Historic Waters and Historic Rights in the Law of the Sea. A Modern Reappraisal*. 2nd Edition. Leiden: Brill, 2019, 455 s. e-ISBN: 978-90-04-37702-8.

TASS: RUSSIAN NEWS AGENCY: Federation Council passes bill denouncing treaty with Ukraine on Sea of Azov, Kerch Strait. *TASS*. [online]. 2023 [cit. 2023-09-16]. Dostupné na internete: <https://tass.com/politics/1628899>

TASS: RUSSIAN NEWS AGENCY: Kiev's violation of rules of navigation near Kerch may trigger war — Federation Council. *TASS*. [online]. 2019 [cit. 2023-09-15]. Dostupné na internete: <https://tass.com/politics/1053019>

USTYMENKO, B. – USTYMENKO, T.: On the Legal status of the Sea of Azov and the Kerch Strait. *Black Sea News*. [online]. 2020 [cit. 2023-09-14]. Dostupné na internete: <https://www.blackseanews.net/en/read/160827>

UNITED NATIONS: United Nations Conference on the Law of the Sea - Historic Bays: Memorandum by the Secretariat of the United Nations. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea, Volume I (Preparatory Documents)*. [online]. 38 s., 1958. [cit. 2023-09-20]. Dostupné na internete: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_los/docs/english/vol_1/a_conf13_1.pdf

VACULČÍK, V.: *Morské právo*. Bratislava: Epos, 2013, 303 s. ISBN: 978-80- 562-0021-6

Zasadnutie prezídia Najvyššieho sovietu Zväzu sovietskych socialistických republík: 19. február 1954. In GARF, f.7523 op.57, d.963, ll. 1-10. *Istoricheskii arkhiv*, 1992, issue 1, vol. 1 (translated by Gary Goldberg). [cit. 2027-07-07]. Dostupné na internete: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/meeting-presidium-supreme-soviet-union-soviet-socialist-republics>

Spisba medzinárodných súdnych orgánov

Arbitration Between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia, Award on 29 June 2017

Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I.C.J. Reports 1982

Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation), Award on 21 February 2020

Fisheries case, Judgment of December 18th, 1951: I. C. J. Reports 1951

Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras), Application to Zntewene, Judgment, I.C.J. Reports 1992

Podanie Ukrajiny pred Medzinárodným tribunálom pre morské právo. [online]. 2019. Dostupné na internete: <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-concerningthe-detention-of-three-ukrainian-naval-vessels-ukraine-v-russian-federation-provisionalmeasures/>

ZÁSADA LEGITÍMNYCH OČAKÁVANÍ V ROZHODOVACEJ ČINNOSTI NAJVYŠŠIEHO SPRÁVNEHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY V KOMPARÁCII S NEJVYŠŠÍM SPRÁVNÍM SOUDEM ČESKÉ REPUBLIKY

*The Principle of Legitimate Expectations
in Case Law of the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic
in Comparison with the Case Law of the Supreme Administrative Court of the Czech Republic*

Kristián Kajanovič

Abstrakt: V roku 2021, reformou súdnej mapy na Slovensku, vznikla samostatná sústava správnych súdov, medzi ktorými je aj Najvyšší správny súd Slovenskej republiky. Od svojho vzniku sa dané súdy snažili rozhodovať čo najefektívnejšie a dodržiavať princípy právneho štátu vo svojej rozhodovacej činnosti. Účelom článku je poskytnúť analýzu uplatňovania zásady legitímnych očakávaní v aplikačnej praxi Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a zistené skutočnosti porovnať s aplikačnou praxou Nejvyššího správního soudu České republiky.

Kľúčové slová: zásada legitímnych očakávaní; správne súdnictvo; správne právo.

Abstract: In 2021, the reform of the judicial map created an independent system of administrative courts with the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic atop. Since its establishment, the courts have tried to make decisions (judgments) as effectively as possible and to uphold the rule of law. The purpose of this article is to provide an analysis of the application of the principle of legitimate expectations in the judgments of the Supreme Administrative Court of the Slovak Republic and to compare the findings with the application practice of the Supreme Administrative Court of the Czech Republic.

Key Words: Principle of Legitimate Expectations; Administrative Justice; Administrative Law.

ÚVOD

Reforma súdnej mapy v roku 2021 priniesla okrem zmeny obvodov niektorých všeobecných súdov aj podstatnejšie novinky, medzi ktorými bolo zriadenie Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky a správnych súdov v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach.

Ako aj od ostatných súdov, aj od tých správnych sa očakáva rýchle konanie bez prietáhov a presvedčivé odôvodňovanie svojich rozhodnutí. Spolu s tým však súvisí aj dodržiavanie jednotlivých princípov fungovania demokratického a právneho štátu, a teda aj uplatňovanie zásady legitímnych očakávaní.

Príspevok je kvôli prehľadnosti rozdelený do troch kapitol. Prvá kapitola sa zameriava na najvyššie inštalácie v slovenskom a českom správnom súdnictve. Jej cieľom je identifikovať spoločné znaky oboch súdov a prípadné rozdiely medzi nimi.

V druhej kapitole je meritom samotná zásada legitímnych očakávaní a jej úprava v právnom poriadku Slovenskej republiky.

Posledná tretia kapitola je venovaná aplikačnej praxi najvyšších správnych súdov Slovenskej republiky a Českej republiky, pričom pozornosť je zameraná hlavne na rozsudky, kde senát pracuje so zásadou legitímnych očakávaní.

Cieľom daného príspevku je analyzovať aplikáciu tejto zásady v rozhodovacej činnosti slovenského a českého najvyššieho správneho súdu. Čiastkový cieľ spočíva v porovnaní jednotlivých súdov a spôsobu ich argumentácie pri posudzovaní danej zásady.

1. NAJvyššie správne súdy Slovenskej a Českej republiky

1.1 Najvyšší správny súd Slovenskej republiky

Ako je už v úvode načrtnuté, reformou súdnej mapy v roku 2021 sa, okrem iného, zriadili samostatné správne súdy, medzi nimi aj Najvyšší správny súd Slovenskej republiky, ktorý od 1. augusta 2021 začal plnohodnotne fungovať a vykonávať svoje právomoci. Tými sú najmä právomoci v oblasti rozhodovania o kasačných sťažnostiach účastníkov konania proti právoplatným rozhodnutiam krajských súdov vo veciach správneho súdnictva, disciplinárnej zodpovednosti sudcov, prokurátorov a iných právnických profesií, v konaniach o kompetenčných žalobách, v žalobách generálneho prokurátora na rozpustenie politickej strany, v žalobách o odmietnutí registrácie politickej strany alebo na rozpustenie politickej strany, vo veciach ústavnosti a zákonnosti volieb do orgánov územnej samosprávy, o registrácii kandidátnych listín do NR SR a Európskeho parlamentu, o prijatí návrhu za kandidáta na funkciu prezidenta a taktiež aj o správnych žalobách proti rozhodnutiam výboru NR SR na preskúmanie rozhodnutí Národného bezpečnostného úradu.¹

Na čele súdu je predseda, ktorý riadi a organizuje činnosť súdu. Predsedu v čase jeho neprítomnosti zastupuje podpredseda, a to v rozsahu práv a povinností podpredsedu. Súd tvoria sudcovia, ktorí sú organizovaní v jednotlivých senátoch. Na Najvyššom správnom súde sa, podľa platného rozvrhu práce, nezriaďujú kolégia.²

Nevyhnutnou súčasťou tejto inštitúcie je aj Kancelária Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, na čele ktorej stojí vedúci kancelárie. Kancelária, v rozsahu svojej právomoci, plní rôzne úlohy a zabezpečuje chod súdu po stránke odbornej, personálnej, organizačnej, administratívnej, ekonomickej a technickej.³

Najvyšší správny súd je teda vrcholným orgánom správneho súdnictva, ktorý prebral túto agendu od Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, konkrétne od správneho kolégia.

1.2 Nejvyšší správní soud České republiky

Oproti slovenskému vrcholnému orgánu správneho súdnictva, český Nejvyšší správní soud je výrazne starší, z čoho vyplýva, že by mohol byť kvázi akýmsi osobitným radcom pri riešení niektorých problémov. Ako odvolací orgán je nadradený krajským súdom, ktoré rozhodujú v správnych veciach v prvej inštancii. Nejvyšší správní soud v rámci svojich kompetencií rozhoduje o kasačných sťažnostiach proti rozsudkom krajských súdov, vo veciach volebných, o rozpustení politickej strany alebo pozastavení (prípadne obnovení) jej činnosti, v kompetenčných sporoch medzi orgánmi verejnej správy a rovnako tak aj vo veciach disciplinárnych týkajúcich sa sudcov, štátnych zástupcov a notárov.⁴

Organizácia práce je na predsedovi súdu, ktorý v rámci svojich kompetencií vykonáva správu a riadenie súdu. Miestopredseda súdu, okrem zastupovania predsedu súdu v čase jeho neprítomnosti, vykonáva riadiacu činnosť oddelenia dokumentácie a analytiky, riadi činnosť riaditeľa správy súdu, zabezpečuje styk súdu so zahraničnými subjektmi a takisto vykonáva

¹ NAJvyšší správny súd Slovenskej republiky: *O súde*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/sud/o-sude/>

² NAJvyšší správny súd Slovenskej republiky: *Rozvrh práce Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/web/object/RP%202024.pdf>

³ NAJvyšší správny súd Slovenskej republiky: *Kancelária*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/sud/kancelaria/>

⁴ NEJvyšší správní soud: *Obecné informace*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssoud.cz/o-soudu/obecne-informace>

správu súdu vo veciach, ktoré neprináležia do výlučnej kompetencie predsedu súdu alebo ktoré si predseda súdu výlučne nevyhradil.⁵

Ak sa zameriame na rozdiely medzi týmito dvoma inštitúciami v rámci ich kompetencií a organizácie, dospievame k záveru, že v rámci ich kompetencií sú oba sudy viac menej na rovnakej úrovni, pretože z uvedeného nemožno badať, že by niektorý z vyššie menovaných súdov mal kompetenciu rozhodovať vo veciach, v ktorých jeho náprotivok nerozhoduje. Menšie zmeny možno badať skôr v organizačnej štruktúre súdov, nakoľko je zrejmé, že v prípade českého zástupcu neexistuje samostatná rozčlenená kancelária ako je to v prípade slovenského súdu, ale jednotlivé oddelenia, resp. odbory, ktoré sú zakomponované v rámci súdu a tvoria tak jeden celok. V rámci riadiacich pracovníkov je možné pozorovať aj niektoré zmeny pri miestopredsedom českého súdu, ktorý disponuje niektorými kompetenciami, ktorými jeho slovenský náprotivok nedisponuje. Avšak nemyslíme si, že tieto organizačné rozdiely by mali mať vplyv na rýchlosť a kvalitu rozhodovania oboch súdov.

2. ZÁSADA LEGITÍMNÝCH OČAKÁVANÍ

Súčasnú slovenskú platnú právo, a najmä ústavné právo, pozná celý rad princípov a zásad, ktoré spolu môžeme subsumovať pod pojem právny štát, ku ktorému sa Slovenská republika hlási prostredníctvom článku 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. Medzi tieto rovnako patrí aj princíp právnej istoty a zásada legitímnych očakávaní.

Samotný princíp právnej istoty je teda implicitne obsiahnutý v čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, a ako taký pozostáva z niekoľkých čiastkových prvkov, ktoré môžu takisto vystupovať ako samostatné princípy. Ide najmä o zákaz retroaktivity právnych noriem, ochranu práv nadobudnutých v dobrej viere, požiadavku na jasnosť a zrozumiteľnosť postupu orgánu verejnej moci a požiadavku na predvídateľnosť postupu tohto orgánu (princíp legitímneho očakávania).⁶ Legitímne očakávania teda tvoria jednu z častí princípu právnej istoty. Načrtá sa teda otázka, či táto zásada je užším alebo širším pojmom voči právnej istote. K tomuto zaujal stanovisko Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý v jednom zo svojich náleзов uviedol, že „*legitímne očakávanie je užšou kategóriou ako právna istota.*“⁷

Samozrejme, Ústava Slovenskej republiky nie je jediným prameňom, v ktorom možno nájsť predmetnú zásadu. Legitímne očakávania upravuje napríklad aj zákon 71/1967 Zb. o správnom konaní, ktorý v § 3 ods. 5 uvádza, že „*Správne orgány dbajú o to, aby v rozhodovaní o skutkovo zhodných alebo podobných prípadoch nevznikali neodôvodnené rozdiely.*“⁸ Rovnako tak možno na tomto mieste spomenúť napríklad aj § 3 ods. 9 zákona 563/2009 Z. z. o správe daní, v ktorom sú legitímne očakávania upravené tiež, a to nasledovne: „*Správca dane dbá na to, aby pri rozhodovaní v skutkovo zhodných prípadoch nevznikali neodôvodnené rozdiely.*“⁹ Uvedené dva príklady však nie sú jediné, kde sa zásada legitímnych očakávaní vyskytuje, pretože táto je upravená vo viacerých predpisoch v oblasti verejného práva.

V tejto súvislosti je nutné uviesť, že zásada legitímnych očakávaní predstavuje dôležitú súčasť v jednotlivých konaniach orgánov verejnej správy, pretože výrazne limituje možné

⁵ NEJVYŠŠÍ SPRÁVNÍ SOUD: Rozvrh práce Nejvyššího správního soudu na rok 2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssoud.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty/rozvrh_prace/Rozvrh_prace_2024.pdf

⁶ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť.* 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 104.

⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 10/06-27. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete:

<https://app.beck-online.sk/bo/document-view.seam?documentId=njzwwxzsgaydsx3qnrpxk427geyf6mbw>

⁸ § 3 ods. 5 druhá veta zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (Správny poriadok)

⁹ § 3 ods. 9 zákona č. 563/2009 Z. z. o správe daní (Daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

odklony od ustálenej praxe správnych orgánov a súdov. Je preto namieste, aby príslušné orgány na toto pamätali v aplikačnej praxi a zabezpečili jej uplatňovanie v čo najväčšej miere.

3. ZÁSADA LEGITÍMNYCH OČAKÁVANÍ V ROZHODOVACEJ ČINNOSTI NAJvyšších SPRÁVNÝCH SÚDOV SLOVENSKEJ A ČESKEJ REPUBLIKY

3.1 Zásada legitímnych očakávaní v judikatúre Najvyššieho správneho súdu

Ak chceme porovnávať zásadu legitímnych očakávaní v rozhodovacej činnosti oboch najvyšších správnych súdov, je na mieste zdôrazniť fakt, že Najvyšší správny súd Slovenskej republiky, za svoju pomerne krátku dobu existencie, pravdepodobne nebude mať k dispozícii toľko rozsudkov ako jeho český náprotivok.

V prípade poňatia právnych princípov všeobecne, a teda implicitne aj princípu právnej istoty a zásady legitímnych očakávaní, súd v rozsudku sp. zn. 8 Sžfk/54/2017 na margo právnych princípov uviedol: „*Právne princípy pritom predstavujú najvšeobecnejšie pravidlá správania, ktoré v normatívnej podobe vyjadrujú všeobecné ciele práva (blaho, dobro, spravodlivosť, právna istota, pokoj). Sú to akési príkazy na optimalizáciu, t. j. prikazujú, aby niečo (cieľ, hodnota) bolo realizované v čo najväčšej (maximálnej) možnej miere.*“¹⁰

Z vyššie citovaného výroku súdu možno vyčítať, že na právne princípy by mali dbať nielen súdy, ale všetky orgány verejnej správy. Toto tvrdenie svojím spôsobom nie je novinka, ale, bohužiaľ, ako to vyplýva z mnohých sporov, nie vždy sa právne princípy v praxi dodržiavajú. Na to, aby legitímne očakávania boli naplnené, je aj sčasti nutné, aby správne orgány dôsledne a dostatočne odôvodňovali svoje rozhodnutia. Vo veci pod sp. zn. 4 Sžk/23/2021 na to kasačný senát vzhliadol, keď vo svojom odôvodnení uviedol: „*Kasačný súd však ako dôvodnú vzhliadol námietku sťažovateľky ohľadne namietaného porušenia princípu legitímneho očakávania, resp. precedenčnej zásady v správnom konaní a súvisiaceho princípu právnej istoty, resp. nedostatočného odôvodnenia rozhodnutia žalovaného(...).*“¹¹

Precedenčnú zásadu slovenský najvyšší správny súd označuje aj ako zásadu legitímnych očakávaní. Je tomu tak v rozsudku pod sp. zn. 4 Sžk/12/2020, kde súd uvádza: „*Precedenčnú zásadu je možné označiť aj ako zásadu legitímnych očakávaní. Zásada, tak pred správnym orgánom, ako aj správnym súdom, sa má implementovať spôsobom, že účastník v konaní pred správnym súdom, v súdnom prieskume, by mal preukazovať existenciu ustálenej rozhodovacej praxe správneho orgánu, resp. odklonu rozhodnutia správneho orgánu od vlastnej rozhodovacej praxe správneho orgánu.*“¹²

Zásadu legitímnych očakávaní však nemožno vnímať ako niečo, čo môže porušiť len orgán verejnej moci. Iste, je to jedna z možností, ale v aplikačnej praxi sa nájdu aj prípady, kedy so samotnými legitímnymi očakávaniami zle manipulujú aj samotní sťažovatelia. Ako príklad na toto tvrdenie možno spomenúť rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. 7 Sžsk/85/2020, v ktorom súd, okrem iného, spomenul: „*Záverom kasačný súd ešte vo vzťahu k argumentom žalobcu, ktorý v postupe správnych orgánov (resp. v zmene ich rozhodovacej praxe) videl prvky diskriminácie (v porovnaní s otcami, ktorí o materské žiadali do 01.10.2018), ako aj porušenie zásady rovného zaobchádzania a princípov právnej istoty a legitímneho očakávania dopĺňa, že podľa právnej teórie len legitímne, legálne a rozumné očakávanie požíva právnu ochranu. Vo vzťahu k zabezpečeniu prospechu, ktorý*

¹⁰ Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 8 Sžfk/54/2017 z 24.8.2023. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/8Sžfk542017.pdf

¹¹ Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Sžk/23/2021 z 15.11.2022. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/4Sžk232021.pdf

¹² Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Sžk/12/2020 z 15.12.2021. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/4Sžk122020.pdf

Zo spomenutých rozsudkov vyplýva, že zásada legitímnych očakávaní je témou komplexnou a nie úplne priamočiarou. Taktiež možno poukázať na skutočnosť, že legitímne očakávania sú pomerne dynamickým celkom, ktorý sa môže meniť rovnako tak rýchlo, ako aj zákony. Treba však na tomto mieste poznamenať, že očakávanie, že niektorý zo zákonov sa nezmení do budúcnosti nie je legitímne. Najvyšší správny súd to taktiež zdôraznil vo veci pod sp. zn. 9 Sžsk/121/2020: „*Inak povedané, len očakávanie, že právna úprava sa do budúcnosti nijako nezmení a bude stále rovnaká, nie je samo osebe legitímnym očakávaním, ktoré by bolo chránené podľa čl. 1 ods.1 ústavy.*“¹⁴

3.2 Zásada legitímnych očakávaní v judikatúre Najvyššieho správneho súdu Českej republiky

Samotný český soud sa častokrát odvoláva na svoje staršie rozsudky v prípade, ak potrebuje niektoré skutočnosti zdôrazniť, resp. pripomenúť. V oblasti aplikácie zásady legitímnych očakávaní v rozsudku 2 Afs 240/2022 zdôraznil: „*Jak vyslovil rozšírený senát v usnesení ze dne 21. 7. 2009, č. j. 6 Ads 88/2006-132, č. 1915/2009 Sb. NSS, bodech 80 a 81: „To, zda mohlo vzniknout legitimní očekávání, je pak zcela evidentně otázkou skutkovou. [...] Správní praxe zakládající legitimní očekávání je ustálená, jednotná a dlouhodobá činnost (příp. i nečinnost) orgánu veřejné správy, která opakovaně potvrzuje určitý výklad a použití právních předpisů. Takovou praxí je správní orgán vázán. Jen taková správní praxe je doplněním psaného práva a je způsobilá modifikovat pravidla obsažená v právní normě.*“¹⁵

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 2 Afs 240/2022-40 z 21.3.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719760?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávánou,očekávána,očekávané,očekávaného,očekáváním,očekávanému,očekáváním,očekáváním,očekávány,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

To, že súd pripomína svoju staršiu judikatúru, resp. judikatúru iných súdov (napr. Európskeho súdu pre ľudské práva, Ústavního soudu ČR), je v súčasnosti už viac menej potrebné. Ide hlavne o to, aby súd dodržal jednak svoju ustálenú rozhodovaciu prax a zároveň, aby svojou judikatúrou nešiel proti judikatúre európskych súdov alebo tamojšieho ústavného súdu. Pri zásade legitímnych očakávaní je dôležitá taktika aj to, akú povahu má samotná zásada. Vo veci 3 Afs 423/2021 sa Nejvyšší správní soud v bode 64 stotožnil s názorom krajského súdu, ktorý odkázal na nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 38/95, kde Ústavní soud České republiky uviedol, že zásada legitímnych očakávaní nemá absolútnu hodnotu.¹⁶

Takisto, vo veci pod sp. zn. 4 Afs 81/2022 v bode 31, súd jednak odkázal na svoje skoršie rozhodnutie, judikatúru Súdneho dvora EÚ a zároveň uviedol, že predpokladom samotného legitímneho očakávania je poskytnutie konkrétnych uistení zo strany príslušného orgánu.¹⁷

Vo všetkých spomenutých rozhodnutiach oboch súdov možno vidieť univerzálnosť zásady legitímnych očakávaní, pričom však treba upriamiť aj na jednu doposiaľ nevypovedanú vec. Nou je otázka, či nezákonný postup orgánov verejnej správy môže zakladať legitímne očakávania. Je snáď jasné, že táto otázka nie je až taká náročná na zodpovedanie a v tejto súvislosti možno dať do pozornosti rozsudok vo veci pod sp. zn. 4 Afs 298/2020, v ktorom Nejvyšší správní soud v bode 54 uviedol: „Z judikatury Nejvyššího správního soudu (viz např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2013, č. j. 5 Afs 3/2012-131) totiž vyplývá, že postup v rozporu s právem (ke kterému došlo i v nyní projednávané věci) nezakládá legitimní očekávání.“¹⁸

V kontexte vyššie citovaného rozhodnutia možno doplniť, že podľa názoru súdu, s odvolaním sa na Súdny dvor EÚ, sa ani príjemca, resp. adresát, nemôže dovolávať porušenia legitímnych očakávaní, ak jeho konanie je v rozpore s platnou právnou úpravou. Nejvyšší správní soud to uviedol v rozsudku 1 Afs 15/2012.¹⁹

Ako si možno povšimnúť, NSS ČR má porovnateľnú optiku nazerania na legitímne očakávania ako jeho slovenský náprotivok. Vo svojich rozhodnutiach, v závislosti od povahy veci, zdôrazňuje ustálenú aplikačnú prax tamojších správnych orgánov, uvažuje nad predpokladmi vzniku legitímnych očakávaní, kladie dôraz na skúmanie postupov účastníkov konania a prípadný nesúlad so zákonom definuje ako postup nezakladajúci legitímne očakávania.

Z rozsudkov oboch súdov je jasné, že oblasť zásady legitímnych očakávaní nie je až takou jednoznačnou témou, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Naopak, jedná sa o komplexnú

¹⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 3 Afs 423/2021-59 z 29.2.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719188?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekáváná,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekáváním,očekávánými,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

¹⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 4 Afs 81/2022-48 z 27.2.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719007?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekáváná,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekáváním,očekávánými,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

¹⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky sp. zn. 4 Afs 298/2022-68 z 15.3.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719534?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekáváná,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekáváním,očekávánými,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

¹⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 1 Afs 15/2012-46 z 15.8.2012. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/625279>

vec, ktorá je v súčasnosti málo rozpracovaná a nie je jej venovaná taká pozornosť, ako iným princípom či zásadám. Taktiež možno v tejto súvislosti podotknúť, že legitímne očakávania nesúvisia len so správnym súdnictvom alebo celkovo so správnym právom.

Treba uviesť, že Najvyšší správny súd Slovenskej republiky napriek svojej krátkej existencii sa častokrát zaoberal legitímnymi očakávaniami a ich aplikáciou v praxi. V rámci svojej činnosti uchopuje túto zásadu pragmaticky, pracuje s ňou a neodsúva ju na pomyselnú vedľajšiu koľaj, o čom svedčí aj citovanie, resp. upozorňovanie na iné rozsudky a nálezy či už európskych súdov alebo Ústavného súdu Slovenskej republiky. Vytvára si tak kvalitný základ, aby v budúcnosti mohol citovať aj svoje vlastné rozhodnutia venujúce sa danej problematike tak, ako to v súčasnosti robí Nejvyšší správní soud v Česku. Tu možno vyzdvihnúť české správne súdnictvo, ktoré je v daných veciach značne v popredí. Česká najvyššia inštitúcia v správnom súdnictve má prepracované rozsudky v oblasti aplikácie zásady legitímnych očakávaní. Český súd v odôvodneniach pracuje častokrát so svojimi staršími judikátmi a taktiež aj s judikátmi európskych súdov a tamojšieho ústavného súdu. Implicitne z toho vyplýva, že aj sám tvorí určité legitímne očakávania čo do spôsobu svojej argumentácie. Treba ale pripomenúť, že u našich západných susedov je táto inštitúcia aktívna pomaly dve desaťročia, a práve táto doba sa odzrkadľuje na ich rozhodnutiach.

So zreteľom na vyššie vymenované skutočnosti treba uviesť, že Najvyšší správny súd SR má kvalitatívne porovnateľné rozhodnutia v danej oblasti. Nie sú možno tak prepojené so staršími judikátmi ako v prípade Česka, ale vo veľkej miere rozširujú možnosti nazerania na zásadu legitímnych očakávaní, jej predpoklady vzniku a spojitost v rôznych konaniach.

ZÁVER

Predkladaný príspevok sa zaoberal legitímnymi očakávaniami v aplikačnej praxi najvyšších správnych súdov Slovenskej republiky a Českej republiky.

V prvej kapitole bola pozornosť venovaná samotným súdom, ich postaveniu v sústave súdov a ich kompetenciám. V zásade možno tvrdiť, že oba súdy majú podobné postavenie v súdnej sústave a majú taktiež aj rozsahovo totožné kompetencie.

Druhá kapitola sa sústredila na samotnú zásadu legitímnych očakávaní, jej vymedzenie ako pojmu užšieho ako právna istota, pričom táto je jednou zo súčastí princípu právnej istoty a taktiež aj na úpravu v kódexoch v oblasti správneho práva.

Posledná tretia kapitola sa zaoberala zásadou legitímnych očakávaní v aplikačnej praxi najvyšších správnych súdov Českej republiky a Slovenskej republiky. Na základe spomenutých rozsudkov možno konštatovať, že uplatňovanie predmetnej zásady oba súdy uchopujú pragmaticky, pracujú s ňou a venujú jej pozornosť. Treba však uviesť, že na niektorých miestach je znateľné, že český súd existuje už istú dobu, a tak obohacuje svoje najnovšie rozsudky, okrem iného, o svoju ustálenú judikatúru.

In fine možno skonštatovať, že zásada legitímnych očakávaní predstavuje dôležitú súčasť právneho poriadku, pričom uplatňovanie tejto zásady je na dobrej úrovni, avšak v rámci právnej teórie by si zaslúžila viac pozornosti.

SUMMARY

The article deals with legitimate expectations in the judgments of the highest administrative courts of the Slovak Republic and the Czech Republic.

The first chapter describes both courts, their position in the judicial system, and their competencies. In principle, both courts have the same competencies and position in the judicial system.

The second chapter elucidates the principle of legitimate expectations - a concept of narrower meaning than the principle of legal certainty and its part. Also, the chapter presents their wording in both administrative codes.

The last third chapter deals with the principle of legitimate expectations in the judgments of the highest administrative courts of the Czech Republic and the Slovak Republic. Based on the analyzed judgments, both courts take a pragmatic approach to the principle, pay attention to it, and apply it in their practice. However, it is noticeable that the Czech court, founded earlier than the Slovak court, refers in its recent judgments to its established case law, making thus the judgments more elaborated.

To conclude, the principle of legitimate expectations is an important part of the legal order, and its application is appropriate. However, it deserves more attention in legal theory and research papers.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Odborná literatúra

KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022. 493 s. ISBN: 978-80-7380-888-4.

Právne predpisy

Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok)

Súdne rozhodnutia

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 10/06-27. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete:

<https://app.beck-online.sk/bo/document-view.seam?documentId=njzwwxzsgaydsx3qnrpxk427geyf6mbw>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 2 Afs 240/2022-40 z 21.3.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete:

<https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719760?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekávaná,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekávaním,očekávaními,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky sp. zn. 4 Afs 298/2022-68 z 15.3.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete:

<https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719534?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekávaná,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekávaním,očekávaními,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 3 Afs 423/2021-59 z 29.2.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete:

<https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719188?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekávaná,očekávané,>

očekávaného, očekávaném, očekávanému, očekávaních, očekáváním, očekáváními, očekávaný, očekávaných, očekávaným, očekávanýma, očekávanými, očekávání

Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 4 Afs 81/2022-48 z 27.2.2024. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/719007?hilite=legitimních,legitimního,legitimním,legitimníma,legitimními,legitimnímu,legitimní,očekávanou,očekávána,očekávané,očekávaného,očekávaném,očekávanému,očekávaních,očekáváním,očekáváními,očekávaný,očekávaných,očekávaným,očekávanýma,očekávanými,očekávání>

Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky, sp. zn. 1 Afs 15/2012-46 z 15.8.2012. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://vyhledavac.nssoud.cz/DokumentOriginal/Text/625279>

Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 8 Sžfk/54/2017 z 24.8.2023. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/8Sžfk542017.pdf

Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Sžk/23/2021 z 15.11.2022. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/4Sžk232021.pdf

Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Sžk/12/2020 z 15.12.2021. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/4Sžk122020.pdf

Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 9 Sžsk/121/2020 z 15.12.2021. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/9Sžsk1212020.pdf

Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 7 Sžsk/85/2020 z 30.11.2021. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/Rozhodnutia_PDF/7Sžsk852020.pdf

Iné zdroje

NEJVYŠŠÍ SPRÁVNÍ SOUD: *Obecné informace*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssoud.cz/o-soudu/obecne-informace>

NEJVYŠŠÍ SPRÁVNÍ SOUD: *Rozvrh práce Nejvyššího správního soudu na rok 2024*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssoud.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty/rozvrh_prace/Rozvrh_prace_2024.pdf

NAJVYŠŠÍ SPRÁVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *O súde*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/sud/o-sude/>

NAJVYŠŠÍ SPRÁVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Rozvrh práce Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: https://www.nssud.sk/web_object/RP%202024.pdf

NAJVYŠŠÍ SPRÁVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Kancelária*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné na internete: <https://www.nssud.sk/sk/sud/kancelaria>

SUROGAČNÉ MATERSTVÁ VO SVETLE JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Surrogacy in the Case Law of the European Court of Human Rights

Lea Mária Kurtiniaková

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá tradičným a cezhraničným náhradným materstvom z pohľadu ľudských práv, s dôrazom na rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva. Analýza judikatúry ESĽP ukazuje, že rôzne krajiny majú rozdielne prístupy k právnej úprave náhradného materstva, čo vedie k zložitostiam pri medzinárodnom uznaní rodičovstva a práv detí narodených prostredníctvom náhradného materstva. Súd pri posudzovaní prípadov berie do úvahy nielen práva budúcich rodičov, ale aj práva náhradných matiek a najmä záujmy detí. Príspevok opisuje príklady rozhodnutí ESĽP týkajúcich sa súvisiacich ľudských práv a základných slobôd.

Kľúčové slová: surogátne materstvo; Európsky súd pre ľudské práva; ľudské práva.

Abstract: The article deals with traditional and cross-border surrogacy from a human rights perspective, analyzing the European Court of Human Rights case law. An analysis of ECtHR case law shows that different countries have different approaches to the legal regulation of surrogacy, leading to complications in the international recognition of parenthood and the rights of children born through surrogacy. When considering cases, the Court considers not only the rights of the intended parents but also the rights of the surrogate mothers, and particularly the interests of the children. The article describes examples of ECtHR decisions concerning relevant human rights and fundamental freedoms.

Key Words: Surrogacy; European Court of Human Rights; Human Rights.

ÚVOD

V súčasnej dobe sa náhradné materstvá stávajú čoraz častejšou témou právnych, etických a morálnych diskusií. Európsky súd pre ľudské práva (ďalej aj ako „Súd“ alebo „ESĽP“) zohráva významnú úlohu v riešení právnych sporov týkajúcich sa tejto problematiky.

Príspevok sa v úvode bude zaoberať reflektovaním nových reprodukčných techník v judikatúre ESĽP a základnými definíciami súvisiacimi s náhradným materstvom a ich diferenciaciou. V nasledujúcej časti práce, na základe rozhodnutí Súdu, predostrie vybrané ľudsko-právne aspekty surogátnych materstiev. V závere budú navrhnuté riešenia, pomocou ktorých by sa mohlo dospieť k harmonizácii právnej regulácie uvedenej problematiky.

Hlavným cieľom práce je identifikovať dopad vybraných rozhodnutí ESĽP na právnu reguláciu náhradných materstiev v konkrétnych krajinách. Na základe analýzy judikatúry bude v príspevku poukázané na momentálne nedostatky a spory v oblasti tejto rýchlo sa vyvíjajúcej reprodukčnej techniky. Príspevok poskytuje syntézu jednotlivých poznatkov ohľadom ľudských práv, ktoré sú dôležitým aspektom pri dohodách o surogátnom materstve. Posledným parciálnym cieľom je navrhnutie potenciálnych opatrení, ktoré by mohli prispieť k riešeniu aktuálnych výziev.

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva pokrýva širokú škálu tém vyplývajúcich z uplatňovania ustanovení Európskeho dohovoru o ľudských právach (ďalej aj ako „Dohovor“) a jeho protokolov. Súd hľadá bežný význam slov na základe účelu ustanovenia, pričom sa snaží zabezpečiť, aby bol jeho výklad praktický a účinný. Súd sa vo všeobecnosti riadi svojou judikatúrou, nemožno však hovoriť o rigidnom dodržiavaní precedensov.

Súd považuje Dohovor za živý nástroj, a preto podáva jeho dynamický výklad, ktorý zohľadňuje meniace sa okolnosti a postoje vo svetle súčasných podmienok. Vznik spoločného

prístupu väčšiny Vysokých zmluvných strán môže viesť k tzv. európskemu konsenzu. Konsenzus predstavuje vývoj spôsobu, akým Súd chápe určité právo alebo slobodu. Okrem niekoľkých práv, ktoré sú absolútne, uplatňovanie Dohovoru znamená dosiahnutie spravodlivej rovnováhy medzi právami a slobodami, ktoré Dohovor zaručuje.¹⁶

S rastúcou modernizáciou asistovanej reprodukcie a so zvyšujúcim sa počtom prípadov týkajúcich sa náhradného materstva sa vytvoril manévrovací priestor pre rozhodnutia ESĽP. Jedným z prvých významných prípadov týkajúcich sa náhradného materstva, o ktorom ESĽP rozhodoval, bol prípad „S. H. a ostatní proti Rakúsku“, z roku 2011. Prípad sa týkal práv biologických rodičov a ich právnych záväzkov voči dieťaťu v prípade náhradného materstva. Hoci súd dospel k záveru, že v danom prípade nedošlo k porušeniu článku 8, poznamenal, že danú oblasť, v ktorej sa právo zrejme neustále vyvíja a ktorá podlieha obzvlášť dynamickému právnemu vývoju, musia zmluvné štáty neustále kontrolovať.

1. SUROGÁTNE MATERSTVÁ

Podľa ESĽP predstavuje náhradné materstvo postup, pri ktorom náhradná matka súhlasí s otehotnením a pôrodom s cieľom vzdať sa rodičovských práv k dieťaťu v prospech inej osoby alebo páru (ďalej aj ako „plánovaní rodičia“ alebo „objednávateľský pár“).²³

Náhradné materstvo možno rozdeliť do dvoch kategórií: tradičné a gestačné náhradné materstvo. Stretne sa však aj s pojmom komerčné alebo kompenzované náhradné materstvo. Vo všeobecnosti sa za komerčný spôsob považuje každá dohoda, v ktorej je žena za svoje služby odmeňovaná nad rámec úhrady nevyhnutných nákladov. Opak komerčného náhradného materstva je altruistické.

Súd nerozlišuje medzi altruistickým a komerčným náhradným materstvom. Z uvedeného vyplýva, že rozhodnutie súdu možno považovať za formu akceptácie komerčného náhradného materstva. Niektoré jurisdikcie, napr. Francúzsko, Nemecko, Taliansko a Švédsko, zakazujú altruistické aj komerčné náhradné materstvo, zatiaľ čo iné, napr. Grécko a Spojené kráľovstvo, túto prax povoľujú, pokiaľ nie je komerčná. Ostatné krajiny prijali buď veľmi obmedzené právne predpisy, alebo neprijali žiadne súvisiace právne predpisy.³⁹ Rusko, Gruzínsko, Ukrajina, Estónsko a niekoľko ďalších krajín v Európe povoľuje kompenzované náhradné materstvo.⁴¹

1. 1 Tradičné náhradné materstvo

Pri tradičnom náhradnom materstve je náhradná matka umelo oplodnená buď plánovaným otcom, alebo anonymným darcom. Dieťa je tak geneticky príbuzné s náhradnou matkou, ktorá poskytuje vajíčko, aj s plánovaným otcom alebo anonymným darcom.⁵³ V tomto prípade je biologickou matkou surogátka. Z uvedeného vyplýva, že materstvo je určené výlučne

¹ MCBRIDE, J.: *The Doctrines and Methodology of Interpretation of the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. [online]. 2021. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/echr-eng-the-doctrines-and-methodology-of-interpretation-of-the-europe/1680a20aee>

² EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Article 8 Principles drawn from the current case-law ECHR-KS*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: Dostupné na internete: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/surrogacy>

³ SINANAJ, N.: *Surrogacy: Is the European Court of Human Rights Pushing States to Lower their Moral Objections?* *SDWatch*. [online]. 2020. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: <https://sdwatch.eu/2020/03/surrogacy/>

⁴ RIGON, A. - CHATEAU, C.: *Regulating international surrogacy arrangements - state of play. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. [online]. 2016. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf)

⁵ RIGON, A. - CHATEAU, C.: *Regulating international surrogacy arrangements - state of play. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. [online]. 2016. [cit. 2024-03-26]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf)

pôrodom ako jedinou, samostatnou právnou skutočnosťou. Ďalšia možnosť je spojenie dvoch sukcesívnych právnych skutočností, a to pôrodom a následným zápisom matky do knihy narodení.⁶

1. 2 Gestačné náhradné materstvo

Pri náhradnom materstve sa plánovanej matke alebo anonymnému darcovi odoberie vajíčko a oplodní sa spermiami plánovaného otca alebo anonymného darcu. Oplodnené vajíčko alebo embryo sa potom prenesie náhradnej matke, ktorá dieťa donosí. Dieťa je tak geneticky príbuzné so ženou, ktorá darovala vajíčko, a plánovaným otcom alebo darcom spermií, ale nie s náhradnou matkou.⁷³

1. 3 Dotknuté ľudské práva

V oboch prípadoch sa stretávame s výhodami a nevýhodami. Súčasne dochádza ku stretu práv budúcich rodičov na zakladanie rodiny bez neprimeraného zasahovania štátu, ochranu súkromia⁸ a v niektorých prípadoch aj nediskrimináciu⁹, čo je dôležité, najmä ak ide o homosexuálne páry zapojené do cezhraničného náhradného materstva. Na druhej strane je dôležité zohľadniť práva náhradných matiek a budúcich detí, ktoré sa často môžu líšiť od záujmov plánovaných rodičov. Vznikajú obavy týkajúce sa komercializácie ľudského tela a obchodovania s ním. V neposlednom rade sa kladie dôraz na najlepší záujem dieťaťa, ktoré má po narodení nárok na výchovu v rodinnom prostredí¹⁰, ako aj na právo na vzdelanie¹¹, zdravotnú starostlivosť¹² a iné.

Tradičné náhradné materstvo býva komplikovanejšie ako gestačné. Pri tradičnom koncepte je biologickou matkou dieťaťa náhradná matka, ktorá má rodičovské práva, ktoré je po narodení dieťaťa potrebné z právneho hľadiska ukončiť. To znamená, že nebiologický rodič dieťaťa bude musieť na získanie rodičovských práv dieťa adoptovať. Adopcia sa v procese gestačného materstva väčšinou nevyžaduje, keďže rodičovstvo alebo právny status matky sa určuje od narodenia, respektíve pred narodením dieťaťa.

Tradičný koncept určenia materstva je spojený s právnou istotou týkajúcou sa statusu dieťaťa od momentu jeho narodenia. Vo vzťahu k dieťaťu tak nevznikne vákuum. Dieťa má určeného minimálne jedného rodiča, ktorý disponuje rodičovskou zodpovednosťou. V tomto prípade je spravidla po narodení registrované a má aj určené štátne občianstvo, čo je v súlade s čl. 7 Dohovoru o právach dieťaťa. Tradičná surrogácia chráni aj surogátku hlavne v prípade, keď si náhradná matka počas tehotenstva vytvorí k dieťaťu puto a po pôrode nebude ochotná sa dieťaťu vzdať. Na druhej strane tým môže aj utrpieť, a to v prípade, keď objednávateľský pár zmení názor a rozhodne sa, že o dieťa nemá záujem, napríklad kvôli zdravotnému postihnutiu.

V súvislosti s tradičným konceptom náhradného materstva vieme diferencovať status právnej a biologickej matky, pretože sú neoddeliteľné. S rozvojom asistovanej reprodukcie

⁶ DUFALOVÁ, L.: *Surogačné materstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 103.

⁷ RIGON, A. - CHATEAU, C.: Regulating international surrogacy arrangements - state of play. *Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. [online]. 2016. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf)

⁸ Článok 8, ods. 2 Európskeho dohovoru o ľudských právach

⁹ Článok 14 Európskeho dohovoru o ľudských právach

¹⁰ Článok 8, ods. 1 Európskeho dohovoru o ľudských právach

¹¹ Článok 2 dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

¹² Článok 8, ods. 2 Európskeho dohovoru o ľudských právach

nastáva situácia, v ktorej biologické materstvo automaticky nezahŕňa v jednej osobe gestačnú a genetickú zložku.¹³

2. VYBRANÉ ĽUDSKO-PRÁVNE ASPEKTY OPTIKOU JUDIKATÚRY ESĽP

Nedávna judikatúra týkajúca sa náhradného materstva sa v rôznych jurisdikciách prudko zvýšila a zamerala sa predovšetkým na výzvy súvisiace s formálnym uznaním rodičovských práv a zákonného rodičovstva zo strany štátu.

V krajinách, kde je náhradné rodičovstvo zakázané alebo nie je výslovne upravené sa rodičovstvo odvíja od všeobecných pravidiel, čo často vedie k tomu, že sa o deti starajú osoby bez právnych väzieb. Táto situácia vedie ku komplikáciám týkajúcich sa rodičovskej zodpovednosti, výživného a dedičského práva. Zatiaľ čo niektoré súdy sa pri riešení týchto problémov uchýlili k adopcii alebo iným opatreniam, iné to odmietli s odvolaním sa na záujmy verejného poriadku.

Cezhraničné náhradné materstvo prináša ešte viac komplikácií. Plánovaní rodičia môžu hľadať dohody o náhradnom materstve v krajinách, kde sú dostupnejšie alebo cenovo prijateľnejšie. Nesúlad v právnych predpisoch o rodičovstve medzi krajinou narodenia a domovskou krajinou plánovaných rodičov však môže spôsobiť, že dieťa bude právne bez rodičov a bez štátnej príslušnosti.

Hoci náhradné materstvo je právnym problémom už desaťročia, v poslednom čase sa pozornosť sústreďuje na špecifické právne zložitosti cezhraničných dohôd. Vyvinulo sa úsilie o pochopenie globálnych postupov náhradného materstva a preskúmanie možných riešení prostredníctvom harmonizácie zásad medzinárodného práva súkromného a cezhraničnej spolupráce v oblasti určovania rodičovského statusu, štátnej príslušnosti a občianstva.¹⁴⁵

3. KONFLIKT NÁRODNÉHO A MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

Absencia medzinárodnej regulácie v oblasti dohôd o surogácii ponechala riešenie podobných otázok v kompetencii vnútroštátnych súdov. Európsky súd pre ľudské práva sa stretol s niekoľkými prípadmi odmietnutia uznať cezhraničné dohody o surogácii, ktoré vyvolali rôzne právne dôsledky. Tieto prípady boli zdôvodnené údajným porušením práva dieťaťa na rešpektovanie súkromného a rodinného života.¹⁵

ESĽP v odôvodnení rozhodnutia *Mennesson* proti Francúzsku rozhodol, že článok 8 Dohovoru poskytuje ochranu deťom, ktoré sa narodili prostredníctvom gestačnej náhradnej matky v zahraničí, a ktorých zákonní rodičia nezískali v danom štáte uznanie. Zároveň konštatoval, že aj keď existuje genetické spojenie, nie je nutné, aby právny vzťah medzi dieťaťom a zamýšľaným otcom bol zaznamenaný konkrétnym zápisom v cudzom rodnom liste. Súd tiež odkázal na svoje predošlé stanovisko č. P16-2018-001, ktoré uvádza, že adopcia má podobné účinky ako záznam zahraničných údajov v rodných listoch, pokiaľ ide o uznanie právneho vzťahu medzi dieťaťom a zamýšľanou matkou.

Je nutné poznamenať, že Súd nevyžaduje, aby štáty legalizovali náhradné materstvo. Štáty môžu požadovať dôkaz o rodičovstve pre deti narodené nositeľkám náhradného materstva pred vydávaním dokladov totožnosti dieťaťa. Avšak, právo dieťaťa na úctu k jeho súkromnému životu vyžaduje, aby vnútroštátne právo poskytovalo možnosť uznania právneho vzťahu medzi dieťaťom narodeným prostredníctvom náhradného materstva a zamýšľaným otcom, ak je

¹³ DUFALOVÁ, L.: *Surogačné materstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 103-104.

¹⁴ RIGON, A. - CHATEAU, C.: Regulating international surrogacy arrangements - state of play. *Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. [online]. 2016. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf)

¹⁵ *Ibid.*

zároveň biologickým otcom. O tomto svedčia aj rozhodnutia ESLP Mennesson proti Francúzsku, Labassee proti Francúzsku, Foulon a Bouvet proti Francúzsku a C proti Taliansku.

3. 1 Poskytnutie právneho uznania medzi dieťaťom a rodičom

Vo svojom prvom poradnom stanovisku Súd objasnil, že ak dieťa narodené prostredníctvom dohody o náhradnom materstve bolo počaté s použitím vajíčok tretej strany a plánovaná matka je v rodnom liste právne uznaná v zahraničí ako zákonná matka, právo dieťaťa na rešpektovanie jeho súkromného života tiež vyžaduje, aby vnútroštátne právo poskytovalo možnosť uznania právneho vzťahu medzi rodičom a dieťaťom. Výber prostriedkov, ktorými sa dosiahne uznanie právneho vzťahu medzi dieťaťom a plánovanou matkou, patrí do priestoru voľnej úvahy štátu. Keď sa však vzťah medzi dieťaťom a plánovanou matkou stane realitou, postup stanovený na uznanie tohto vzťahu vo vnútroštátnom práve musí byť možné rýchlo a účinne vykonať.¹⁶¹

Uplatňujúc zásady rozsudku Mennesson proti Francúzsku a už spomínaného poradného stanoviska Súd konštatoval, že povinnosť osvojenia detí narodených na základe dohody o náhradnom materstve s cieľom zabezpečiť právne uznanie medzi genetickou matkou a jej dieťaťom neporušuje právo matky na súkromný život. Podobne aj ako v rozsudku D. proti Francúzsku.

Rozdielna dikcia sa vyskytne v prípade, pokiaľ vnútroštátne právo nezakotvuje iné mechanizmy na uznávanie právneho vzťahu medzi dieťaťom a plánovanou matkou. V takomto prípade Súd hovorí o tom, že odmietnutie žiadosti plánovanej matky o osvojenie, predstavuje porušenie práva detí na rešpektovanie ich súkromného života. Túto argumentáciu môžeme vidieť v prípade K. K. a ďalší proti Dánsku.

Stretneme sa však aj s modifikáciami skutkových situácií ako napríklad vo veci A. M. proti Nórsku. Sťažovateľka bola plánovanou matkou dieťaťa narodeného v USA prostredníctvom dohody o náhradnom materstve. Po návrate do Nórska, biologický otec dieťaťa (bývalý partner sťažovateľky) prerušil kontakt s dieťaťom a vnútroštátne súdy zamietli jej nároky na uznanie jej rodičovského statusu podľa práva USA v Nórsku. Hoci Súd uznal, že situácia sťažovateľky bola „obzvlášť ťažká“, mal za to, že vnútroštátne súdy preskúmali záujmy všetkých zúčastnených strán a, podľa jeho názoru, sa výsledok musel považovať za spadajúci do priestoru na voľnú úvahu poskytnutého vnútroštátnym orgánom.

Podľa judikatúry ESLP, odmietnutie uznať zahraničné rodné listy náhradných detí predstavuje porušenie základného práva dieťaťa na súkromný a rodinný život z dôvodu dôsledkov, ktoré z toho vyplývajú. To však automaticky neznamená porušenie práva rodičov na súkromný a rodinný život.¹⁷

3. 2 Najlepší záujem dieťaťa

Odmietnutie prohibičných štátov uznať zahraničné rodné listy pochádzajúce z medzinárodných dohôd o náhradnom materstve znamená, že deťom narodeným za takýchto okolností je odopreté právo požiadať o štátne občianstvo štátu, v ktorom majú bydlisko. Takéto odmietnutie zapísať narodenie dieťaťa do vnútroštátnej matriky má niekoľko následkov, ktoré sú v rozpore s najlepším záujmom dieťaťa. V súvislosti s prípadmi Mennesson a Labassée bolo

¹⁶ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

¹⁷ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Article 8 Principles drawn from the current case-law ECHR-KS*. [online]. 2023. [cit. 2024-04-02]. Dostupné na internete: Dostupné na internete: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/surrogacy>

zdôraznené, že toto odmietnutie znamená pre dieťa horšie postavenie vo francúzskom dedičskom práve, ako aj praktické ťažkosti týkajúce sa sociálneho zabezpečenia a školského vzdelávania. ESLP v nadväznosti na svoju predchádzajúcu judikatúru, kde bola prioritná zásada najlepšieho záujmu dieťaťa potvrdil, že dieťa narodené prostredníctvom náhradného materstva by nemalo byť znevýhodnené z dôvodu spôsobu, akým sa narodilo. Sudcovia konštatovali, že takéto dôsledky vyplývajúce z odmietnutia udelenia štátneho občianstva predstavujú porušenie práva dieťaťa na súkromný život. Toto rozhodnutie bolo potvrdené vo veci Foulon a Bouvet, v ktorej sa sťažovatelia sťažovali, že ich deti nemali právo otvoriť si bankový účet vo Francúzsku, pretože im bolo odopreté francúzske občianstvo.¹⁸¹⁰

3. 3 Význam emocionálnych väzieb, trvania spoločného bývania a biologických väzieb

Existencia rodinného života na účely článku 8 Dohovoru je skutkovou otázkou, pri ktorej súd zohľadní citové väzby medzi členmi rodiny, čas strávený v rodinnom vzťahu a existenciu alebo neexistenciu biologického spojenia medzi dotknutými osobami. V prípade neexistencie biologickej väzby bude trvanie spoločného spolužitia potrebného na založenie rodinného života dlhšie. Rovnako to bolo posudzované v prípade D. a Ostatní proti Belgicku, Paradiso a Campanelli proti Taliansku alebo Valdís Fjölnisdóttir a Ostatní proti Islandu.

Paradiso a Campanelli proti Taliansku sa týkal oddelenia a umiestnenia na adopciu dieťaťa počatého v zahraničí prostredníctvom náhradného materstva a privezeného späť do Talianska v rozpore s talianskymi zákonmi o adopcii. Súd konštatoval, že v tomto konkrétnom prípade neexistoval rodinný život, a posúdil ho pod pojmom súkromný život. Uvedené rozhodnutie môžeme dať do kontrastu s prípadom Valdís Fjölnisdóttir a Ostatní proti Islandu, kde Súd neuznal rodičovský zväzok s nebiologickým dieťaťom narodeným v zahraničí prostredníctvom náhradného materstva. Avšak, v tomto prípade sa zachovala väzba prostredníctvom pestúnskej starostlivosti.

Súd však pripustil, že článok 8 Dohovoru sa môže vzťahovať na potenciálny vzťah, ktorý sa môže vyvinúť medzi plánovanými rodičmi a dieťaťom, aj keď rodinný život ešte nebol úplne vytvorený (D. a iní proti Belgicku).

Na druhej strane, Súd pripustil, že odmietnutie štátu uznať vzťah medzi rodičom a dieťaťom vyplývajúci z dohody o náhradnom materstve uzavretej v krajine, v ktorej sú takéto dohody legálne, môže sledovať legitímny cieľ akým je napríklad ochrana zdravia, ochrana verejného záujmu alebo demokratickej spoločnosti. Cieľom môže byť aj ochrana práv a slobôd detí a náhradných matiek. Na zabezpečenie tohto cieľa sa využíva metóda, pri ktorej štát odradí svojich štátnych príslušníkov od využívania metód asistovanej reprodukcie mimo územia štátu, ktoré sú na jeho vlastnom území zakázané ako to bolo aj v prípade Mennesson v. Francúzsko, alebo Labassee proti Francúzsku.

Medzi členskými štátmi neexistuje zhoda v otázke zákonnosti náhradného materstva alebo právneho uznania vzťahov medzi dieťaťom a náhradným rodičom: preto je potrebné štátom v zásade poskytnúť široký priestor na voľnú úvahu, pokiaľ ide o úpravu náhradného materstva, ako aj o uznanie takýchto vzťahov medzi dieťaťom a náhradným rodičom. Keďže však vzťah dieťa - náhradný rodič tvorí podstatný aspekt identity osoby, priestor na voľnú úvahu bude užší, keď Súd posudzuje zásah do práv dieťaťa podľa článku 8 spôsobený nedostatkom formálneho uznania jeho rodinných väzieb (Mennesson proti Francúzsku, Poradné stanovisko č. P16-2018-001).

¹⁸ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-03-28]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

4. PRÁVO NA RODINNÝ A SÚKROMNÝ ŽIVOTA PODĽA ČLÁNKU 8

Na uplatnenie článku 8 musí žiadateľ preukázať, že jeho sťažnosť spadá aspoň do jedného zo štyroch záujmov uvedených v tomto článku, a to: súkromný život, rodinný život, domov a korešpondencia.¹⁹²

Právo páru splodiť dieťa a využiť na tento účel lekárske asistovanú reprodukciu je chránené článkom 8, keďže takáto voľba je formou prejavu súkromného a rodinného života. Rovnako to deklaroval aj Európsky súd pre ľudské práva v rozsudku S. H. a Ostatní proti Rakúsku v roku 2011. Výklad článku 8 Dohovoru, respektíve právo na súkromný život, je široký pojem. Podľa rozhodnutia ESLP, Knecht proti Rumunsku, pojem „súkromný život“ zahŕňa aj právo mať alebo nemať dieťa. To isté platí pre preimplantačnú diagnostiku, keď je povolené umelé oplodnenie zo zdravotných dôvodov (Costa a Pavan proti Taliansku, 2012).²⁰

Právo požiadať o adopciu a právo na spravodlivé posúdenie takejto žiadosti taktiež spadá do rozsahu „súkromného života“ s prihliadnutím na rozhodnutie páru stať sa rodičmi (A. H. a ostatní proti Rusku z roku 2017).

4. 1 Odobratie dieťaťa zamýšľaných rodičov

Odobratie dieťaťa by mal byť inštitút ultima ratio. Štát má, samozrejme, možnosť dieťa zamýšľaným rodičom odobrať, ale len za predpokladu, že tým sleduje legitímny cieľ. Súd v tomto prípade musí nájsť adekvátnu protiváhu k namietanému právu rodičov a svoje konanie dôkladne odôvodniť.²¹ Hlavnými dôvodmi pre separáciu sú obavy z obchodovania s deťmi, komercializácia ľudského tela, potreba overiť totožnosť dieťaťa a pod. Pri odobratí rozlišujeme medzi trvalou a dočasnou separáciou. Ak dôvod, spôsobujúci podozrenie pre porušovanie práv pominie, respektíve zamýšľaní rodičia poskytnú dôkazy, dôvody pre separáciu zaniknú.

Trvalá separácia vznikla v prípade Paradiso a Campanelli proti Taliansku. Súd skúmal, či úradné odobratie dieťaťa počatého v rozpore s talianskymi predpismi a jeho následné premiestnenie na územie Talianska je porušením čl. 8 Dohovoru.²²⁴ Talianske právo zakazuje akýkoľvek koncept surogátneho materstva. Na základe uvedeného, Súd porovnal všeobecný záujem so záujmom žalobcov zabezpečiť si osobný rozvoj prostredníctvom pokračovania vzťahu s dieťaťom. Rozhodol, že talianske súdy pri oddelení sťažovateľov od dieťaťa dosiahli spravodlivú rovnováhu medzi dotknutými protichodnými záujmami.

Medzi rozhodujúce skutočnosti, ktoré viedli k vyššie uvedenému rozhodnutiu, patrili ochrana verejného poriadku, suverenita vnútroštátneho práva a tiež fakt, že objednávateľský pár nedisponoval biologickou väzbou k dieťaťu. Zreteľ sa zrejme bral i na časové okolnosti prípadu, nakoľko objednávateľský pár sa o dieťa staral len deväť mesiacov, a teda súd mal zato, že sa nestihli vytvoriť silnejšie emocionálne väzby.

¹⁹ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

²⁰ *Ibid.*

²¹ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Reproductive rights*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Reproductive_ENG

²² EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

Dokonca aj v prípade trvalého odlúčenia Súd prijal, že verejné záujmy môžu prevážiť, najmä ak rodičia porušili dôležité pravidlá domáceho práva, s dôsledkom, že trvalé odoberanie dieťaťa spadá do uváženia štátu.²³⁷

S podobným skutkovým stavom sa stretávame aj v prípade D. a Ostatní proti Belgicku. Žalobcovia cestovali do Ukrajiny s cieľom využiť asistovanú reprodukciu. Pán D. a pani R. ohlásili narodenie dieťaťa ukrajinským úradom a získali ukrajinský rodný list. Pán D. bol zaznamenaný ako otec A., a pani R. ako jeho matka. Avšak, belgické úrady nechceli tieto doklady uznať a žalobcovia boli nútení sa vrátiť do Belgicka bez svojho dieťaťa, o ktoré sa starali.

Súd uviedol, že situácia, na ktorú sa sťažovali, spadá do rozsahu článku 8. Aj keď boli pán D. a pani R. oddelení od dieťaťa počas zohľadňovaného obdobia, nebolo pochyb, že si želali starať sa o dieťa ako jeho rodičia od jeho narodenia, a podnikli kroky, aby umožnili efektívny rodinný život.

Počiatočné odmietnutie belgických orgánov vydať cestovný doklad pre dieťa, ktoré viedlo k ich efektívnemu oddeleniu, predstavovalo zásah do práva žalobcov na rešpektovanie ich rodinného života. Súd ale zdôraznil, že tento zásah bol stanovený zákonom a sledoval niekoľko legitímnych cieľov, a to predovšetkým prevenciu trestnej činnosti, najmä obchodovanie s ľuďmi, a ochranu práv iných - surrogátnej matky a dieťaťa. Súd opätovne zdôraznil, že štáty majú v tejto oblasti relatívne široký priestor voľnej úvahy.

V prípade P. a S. proti Poľsku, Súd znovu vyzdvihol, že pojem súkromného života v zmysle článku 8 sa vzťahuje nielen na rozhodnutia stať sa rodičom, ale aj na rozhodnutia nestáť sa rodičom. Okrem toho, pojem „súkromný život“ nevylučuje emocionálne väzby, ktoré vznikajú a rozvíjajú sa medzi dospelým a dieťaťom v situáciách, ktoré nie sú klasickými situáciami príbuzenstva. Tento typ väzieb sa tiež týka života a sociálnej identity jednotlivcov. Súd tým chcel zdôrazniť, že nie v každom prípade je potrebný biologický vzťah medzi dieťaťom a objednávatel'ským párom.²⁴²

ZÁVER

Súčasný stav, keď chýba medzinárodný regulačný rámec alebo regulačný rámec EÚ, vedie k právnej neistote a vyvoláva množstvo problémov vrátane obmedzenia voľného pohybu a porušovania základných práv.²⁵¹⁰ Je preto potrebné, aby sme vytvorili systém vyvážených prístupov, ktoré rešpektujú práva všetkých zúčastnených strán a zjednotili právnu úpravu.

Zastávam názor, že nový medzinárodný regulačný rámec by mal stanoviť jednotné normy a postupy pre medzinárodné surrogátne dohody, zahrnúť mechanizmy na riešenie sporov a dodržiavanie medzinárodných noriem ľudských práv. Právna úprava by mala harmonizovať súkromné medzinárodné právo v tomto obore a zabezpečiť dodržiavanie právnych noriem a dohľad nad ich dodržiavaním.

Právne normy by mali regulovať nedostatky, o ktorých bolo doposiaľ v rozhodnutiach ESĽP diskutované. Týka sa to hlavne jednotného určenia práv a povinností všetkých zúčastnených strán, a to surrogátnej matky, objednávatel'ského páru a, v neposlednom rade, práv (ne)narodeného dieťaťa. Následne by sa malo vziať do úvahy právne uznanie biologických

²³ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

²⁴ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-04-01]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

²⁵ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-04-01]. Dostupné na internete: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]%7D)

alebo sociálnych vzťahov medzi dieťaťom a plánovanými rodičmi, a to buď prostredníctvom rodných listov alebo adopcie. Úprava by mala zahŕňať aj otázky kompenzácie a odmeny pre surrogátnu matku a stanoviť, že v prípade sporu o starostlivosť o dieťa by mali národné orgány rozhodnúť, či sa má surrogátna dohoda vykonávať v záujme najlepšieho záujmu dieťaťa. Podľa môjho názoru by tento nový systém mohol znamenať veľkú pomoc pre deti, plánovaných rodičov a surrogátne matky. Stanovil by jasné pravidlá na ochranu, čo by odstránilo neistotu a konflikty, často súvisiace a s medzinárodnými surrogátnymi dohodami.

SUMMARY

The article focuses on the complexities arising from conflicts between national and international laws concerning surrogacy agreements. Examining various cases, the author underscores the importance of recognizing parent-child relationships in surrogacy arrangements while ensuring the protection of children's rights, particularly their right to a family life and privacy. Additionally, the author discusses the significance of emotional bonds and biological connections in determining familial relationships, as highlighted in relevant legal principles. Ultimately, the author advocates for creating a comprehensive international regulatory framework to harmonize standards and procedures, thereby reducing conflicts and upholding fundamental human rights principles in surrogacy matters.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Knihy a monografie

DUFALOVÁ, L.: *Surogačné materstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, 156 s. ISBN: 978-80-571-0241-0.

Internetové zdroje

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Advisory Opinion P16-2018-001. *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*. [online]. 2019. [cit. 2024-04-01]. Dostupné na internete: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22003-6380464-8364383%22%7D>

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: Article 8 of the European Convention on Human Rights (Right to Respect for Private and Family Life). *Asylum And Human Rights Appeals Handbook*. [online]. 2023. Dostupné na internete: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Article 8 Principles drawn from the current case-law ECHR-KS*. [online]. 2023. [cit. 2024-04-02]. Dostupné na internete: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/surrogacy>

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Reproductive rights*. [online]. 2023. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Reproductive_ENG

EUROPEAN PARLIAMENT - DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES OF THE UNION: A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States: Fundamental Rights. *EU report* [online]. 2013. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL-JURI_ET(2013)474403)

MCBRIDE, J.: *The Doctrines and Methodology of Interpretation of the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. [online]. 2021. [cit. 2024-03-24]. Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/echr-eng-the-doctrines-and-methodology-of-interpretation-of-the-europe/1680a20aee>

MIŠINOVÁ, A.: Surogačné materstvo a jeho právna regulácia vo vybraných krajinách. *Projustice - vedecko-odborný recenzovaný časopis pre právo a bezpečnostné vedy*. [online]. 2022. Dostupné na internete: <https://www.projustice.sk/rodinne-pravo/surogacne-materstvo-a-jeho-pravna-regulacia-vo-vybranych-krajinach>

MINISTRY OF HEALTH: *Posthumous Reproduction: A review of the current Guidelines for the Storage, Use, and Disposal of Sperm from a Deceased Man to take into account gametes and embryos*. [online]. 2018. Dostupné na internete: <https://www.health.govt.nz/publication/posthumous-reproduction-review-current-guidelines-storage-use-and-disposal-sperm-deceased-man-take>

RIGON, A. - CHATEAU, C.: Regulating international surrogacy arrangements - state of play. *Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. [online]. 2016. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf)

SINANAJ, N.: Surrogacy: Is the European Court of Human Rights Pushing States to Lower their Moral Objections? *SDWatch*. [online]. 2020. [cit. 2024-03-25]. Dostupné na internete: <https://sdwatch.eu/2020/03/surrogacy/>

Judikatúra

A. H. and Others v. Russia, no. 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 and 42403/13, ECHR 2017

A. M. v. Norway, no. 30254/18, ECHR 2022

Advisory Opinion, no. P16-2018-001, ECHR 2019

C. v. Italy, no. 47196/21, ECHR 2023

Costa and Pavan v. Italy, no. 54270/10, ECHR 2013

D. and Others v. Belgium, no. 29176/13, ECHR 2014

D. v. France, no. 11288/18, ECHR 2020

Foulon and Bouvet v. France, no. 9063/14 and 10410/14, ECHR 2016

K. K. and Others v. Denmark, no. 25212/21, ECHR 2022

Knecht v. Romania, no. 10048/10, ECHR 2013

Labassee v. France, no. 65941/11, ECHR 2014

Mennesson v. France, no. 65192/11, ECHR 2014

P and S. v. Poland, no. 57375/08, ECHR 2013

Paradiso and Campanelli v. Italy, no. 25358/12, ECHR 2017

S. H. and Others v. Austria, no 57813/00, ECHR 2011

Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland, no. 71552/17, ECHR 2021

HMOTNOPRÁVNNA A PROCESNOPRÁVNNA ÚPRAVA TLAČOVÝCH DELIKTOV V UHORSKU PO ROKU 1848

Substantive and Procedural Regulation of Press Offences in Hungary After 1848

Simona Kuzmuková

Abstrakt: Článok analyzuje hmotnoprávnú a procesnoprávnú úpravu tlačových deliktov v Uhorsku v 19. storočí, v kontexte vzniku a implementácie tlačového zákona a porotného súdnictva do uhorského právneho poriadku. S cieľom vytvorenia komplexného obrazu nie len o procese prijímania tlačových predpisov, ale aj o funkčnosti tlačového konania ako celku, sa článok zameriava na rekonštrukciu procesného priebehu tlačového procesu so slovenským národovcom v uhorských podmienkach v roku 1876.

Kľúčové slová: tlačový zákon; tlačová porota; cenzúra; sloboda slova.

Abstract: The paper analyses the substantive and procedural regulation of press offenses in 19th-century Hungary in the context of the emergence and implementation of the Press Law and the jury system in the Hungarian legal order. To create a comprehensive picture, the author describes the adoption of press regulations, the functionality of the press procedure, and the reconstruction of the procedural course of the press trial of a Slovak nationalist in Hungary in 1876.

Key Words: Press Law; Press Jury; Censorship; Freedom of Speech.

ÚVOD

Zrušenie predbežnej cenzúry v roku 1848 predstavovalo významný míľnik v dejinách revolučnej Európy, kedy sa boj za slobodu tlače stal hlavnou prioritou tlačovej politiky nemadarských národností. Článok sa sústreďuje na právny rámec tvorby tlačovej legislatívy a kreovania porotného súdnictva v kontexte kodifikačných snáh zákonodarcu na odstránení cenzúry a zavedení slobody tlače. Rozborom vývoja legislatívneho procesu poukazujeme na komplexnú povahu právneho systému Uhorska a výzvy spojené s implementáciou a fungovaním porotného súdnictva v rámci historických a politických kontextov daného obdobia. Prepojenie právnej úpravy tlačového zákonodarstva a porotného súdnictva ilustrujeme na tlačovom procese s J. M. Hurbanom, v snahe vytvoriť čitateľovi ucelený obraz o dosahu politickej moci, ktorá ovplyvňovala spoločnosť až do roku 1918. Vývoj tlače a tlačového súdnictva v Uhorsku sa stal zrkadlom spoločenských a politických zmien, pričom napätie medzi štátnou mocou a slobodou slova malo v konečnom dôsledku dosah na štátoprávne usporiadanie Európy.

1. PRIJATIE PRVÉHO UHORSKÉHO TLAČOVÉHO ZÁKONA

„Nespĺňa ani ideál právnej dokonalosti, ani ideál slobody tlače.“¹

Tlač prešla dlhým procesom transformácie, od pasívne tolerovanej entity, až po nástoj politického vplyvu. Vplyvom cenzúry bola sloboda tlače na prelome 18. a 19. storočia výrazne

¹ RÉVÉSZ, T.: Freedom of the Press: Its Idea and Realization in Pre-1914 Hungary. [online]. *Hungarian Studies Review. Spring-Fall*, 1993. vol. 20, no. 1-2, s. 99. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1993&id=00010>

obmedzená. Noviny a časopisy boli pod prísnu kontrolou vládnych autorít, ktoré zakazovali vydávanie periodík kritizujúcich panovníka alebo šíriť politické názory nepriaznivé vtedajšiemu režimu. Liberálny postoj k tlačovej politike zastal panovník Jozef II.,² ktorý zaujal stanovisko, že tlač by mohla zohrať kľúčovú úlohu pri šírení slobodných ideálov.³ Príkladom na otvorenie otázky o zrušení cenzúry boli západoeurópske krajiny, v rámci ktorých bola kultúra tlače prostriedkom otvorenia cesty ku skutočnému dialógu v rámci spoločnosti.⁴ Uvedenému presvedčeniu koreluje rok 1848, ktorý predstavuje, s ohľadom na predchádzajúci vývin tlače a cenzúry, najväčší zlom v tlačovej politike. Revolučná vlna urýchlila kreáciu tlačového zákona a panovník bol nútený vydať cisársky patent, ktorým zrušil predbežnú cenzúru na celom území monarchie. L. Košút⁵ apeloval na potrebu urýchléného prijatia tlačového zákona: „*Chcete otvoriť túto krajinu záplave tlačovín, ktoré nie sú písané v maďarskom jazyku a zaplaviť krajinu zodpovednosťou, ktorá nie je v súlade s maďarskými zákonmi?*“⁶ Upozornil na viedenské revolučné udalosti, kde si ľud vzbúrou vynútil slobodu tlače. Na predídenie rovnakého scenáru navrhol liberalizáciu tlačovej politiky v medziach udržateľných pod vládnu kontrolou. Revolučné udalosti v monarchii nabrali výrazný spád a o dva dni neskôr bol zákonodarca nútený, do času prijatia tlačového zákona, vydať dočasnú právnu úpravu tlačových pomerov, ktorá zabezpečovala realizáciu tlače bez cenzúry.⁷ O niekoľko dní neskôr B. Szemere⁸ narýchlo predložil zákonodarnému zboru návrh tlačového zákona. Po krátkej rozprave bol dňa 21. marca 1848 prijatý zákonný článok 18/1848 o tlači, ktorý deklaroval: „*Svoje myšlienky môže každý šíriť slobodne tlačou alebo ich slobodne rozširovať oznámením.*“⁹

Návrh tlačového zákona bol členený do štyroch oddielov:

- i. o priestupkoch tlače,
- ii. sudcovské konanie,
- iii. o časopisoch, a
- iv. o tlačiarňach a kníhkupectvách.¹⁰

Prvý oddiel sa zaoberal sankciami za porušenie slobody tlače. Deklarovanie slobody tlače bolo teda spojené so vznikom trestnoprávnej zodpovednosti autorov, vydavateľov a tlačiarov. Dozorná pôsobnosť nad výkonom slobody tlače bola zverená policajným orgánom. Sankciami za tlačové priestupky boli peňažné pokuty od 300 do 3000 zlatých a trest odňatia slobody v trvaní od šiestich mesiacov do šiestich rokov. Osobitný tlačový delikt bol upravený v § 6 tlačového zákona: „*Kto podnecuje porušenie štátnej celistvosti a jednoty územia pod Svätou korunou a štátne zväzky vládnucej dynastie, vyzýva k násilnej zmene konštitúcie a k neposlušnosti a k spáchaniu zločinov, bude potrestaný väzením do 4 rokov a peňažnou pokutou do 2000.*“¹¹ Už z citovaného ustanovenia možno vyvodiť, že tlačový zákon pripúšťal kumuláciu peňažnej pokuty s trestom odňatia slobody, pričom v prípade recidívy sa umožnilo

² Jozef II. (1741 – 1790), rakúsky arcivojvoda, uhorský a český kráľ; pričínal sa o zrušenie nevoľníctva.

³ KRAJNÝÁK, E.: Development of Hungarian Press Regulations in the XIXth and XXth Centuries. [online]. *Revista Română de Istoria Dreptului / Romanian Journal of Legal History*, 2022, nr. 1, s. 112. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.rrid.ro/index.php/rrid/article/view/30/25>

⁴ *Ibidem*, s. 113.

⁵ Ľudovít Košút (1802 – 1894), predseda uhorskej vlády, právnik a politik.

⁶ *Ibidem*, s. 94 [cit. 2024-02-08].

⁷ CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, s. 73.

⁸ Bertalan Szemere (1812 – 1869), uhorský minister vnútra, právnik a spisovateľ.

⁹ KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, s. 156.

¹⁰ CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, s. 75.

¹¹ KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, s. 156.

poldruhanásobné zvýšenie trestu.¹² Dôležitým ustanovením bol § 13 tlačového zákona, podľa ktorého bol za obsah tlačeneho diela zodpovedný predovšetkým autor, avšak ak tento nebol známy, zodpovednosť padla na vydavateľa, prípadne na majiteľa tlačiarne.¹³ Podstatnou sa tu javí otázka, či osoba trestaná za spáchania tlačového priestupku bola vždy aj ozajstným páchatelom, respektíve spoluvinníkom. V súčasnosti je koncepcia trestania iného za čin druhého absolútne neprijateľná. Systém zodpovednosti podľa tlačového zákona nebral do úvahy skutočnú mieru zavinenia.

Druhý oddiel upravoval sudcovské konania vo veciach tlačových deliktov. Nevýhodné postavenie strán je možno identifikovať v § 25 tlačového zákona, v zmysle ktorého poškodený mohol dať vypočúť vlastných svedkov, ale obžalovaný týmto právom nedisponoval. Druhý oddiel zároveň zaviedol povinnosť odsúdeného zverejniť rozsudok na vlastné náklady.¹⁴

Tretí oddiel o periodickej tlači bol v kruhoch laickej i odbornej verejnosti najviac diskutovaný, s ohľadom na ustanovenie podmienok pre vydávanie periodík. Ustanovenie § 30 tlačového zákona podmienilo vydávanie politického obsahu zložením vysokej zákonnej kaucie, a to vo výške 10 000 zlatých pri dennej tlači a 5 000 zlatých pre zriedkavejšie vydávané periodiká.¹⁵ Kaucia slúžila na úhradu pokuty v prípade odsúdenia pre tlačový priestupok s povinnosťou doplnenia kaucie do pôvodnej výšky, a to do desiatich dní od vynesenia rozsudku.¹⁶

Posledný štvrtý oddiel o tlačiarňach zaviedol administratívne povinnosti tlačiarov viesť dokumentáciu o distribuovaných tlačovinách.¹⁷ Tlačový zákon vznietil kritické ohlasy predovšetkým pre obsah prísnych trestnoprávných noriem, ktoré zatieňovali deklarovanú slobodu tlače. S. Vukovics¹⁸ sa o prijatí tlačového zákona vyjadril nelichotivými slovami: „*Chvilkové vybočenie dolnej snemovne z cesty slobody vyvolalo akt, ktorý privodil všeobecnú úzkosť: tlačový zákon.*“¹⁹ Nová tlačová legislatíva mala pre slovenské novínárstvo fatálny dopad, keďže jeho ustanovenie o kaucii bolo dôvodom zániku najvýznamnejších slovenských

¹² CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novínárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, s. 76.

¹³ KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, s. 157.

¹⁴ POVAŽAN, M.: Tlačová politika v rokoch meruôsmich. [online] In: LENHART, M. – ANDRAŠKO, J. – HAMULÁK, J. (eds.): *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016: Prejavy extrémizmu a národnostnej a náboženskej neznášanlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 59. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/konferencie-a-podujatia/bratislavske-pravnicke-forum/zborniky/>

¹⁵ Pôvodný návrh B. Szemereho ustanovoval kaucie vo výške 20 000, resp. 10 000 zlatých, čo v krajine vyvolalo vlnu odporu s vypuknutím nepokojov. V dôsledku toho bol návrh tlačového zákona verejné spálený. Systém kaucie nebol pre uhorský tlačový poriadok novou koncepciou. V minulosti už existovali garančné sumy, ktoré museli platiť tí, ktorí chceli vydávať noviny alebo časopisy. Tieto opatrenia boli zdôvodňované potrebou primeraného zabezpečenia záujmov predplatiteľov. V skutočnosti však išlo len o reguláciu počtu periodických titulov.

¹⁶ KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, s. 158.

¹⁷ Tlačový zákon nadobudol účinnosť 11. júna 1848, a to ako posledný marcový zákon. POVAŽAN, M.: Tlačová politika v rokoch meruôsmich. [online] In: LENHART, M. – ANDRAŠKO, J. – HAMULÁK, J. (eds.): *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016: Prejavy extrémizmu a národnostnej a náboženskej neznášanlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 60. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/konferencie-a-podujatia/bratislavske-pravnicke-forum/zborniky/>

¹⁸ Sebő Vukovics (1811 – 1872), uhorský politik srbského pôvodu a minister spravodlivosti v období revolúcie v roku 1849.

¹⁹ RÉVÉSZ, T.: Freedom of the Press: Its Idea and Realization in Pre-1914 Hungary. [online] *Hungarian Studies Review*, 1993. vol. XX, č. 1-2., s. 95. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1993&id=00010>

periodík. Vysoké finančné kaucie tak zničili aj to málo, čo mala verejnosť k dispozícii na šírenie slobodných ideálov.²⁰

2. PROCESNOPRÁVNE ASPEKTY TLAČOVÉHO SÚDNICTVA

Koncom 18. storočia sa začala kodifikačná vlna, ktorej cieľom bolo presne formulovať právne normy a zoskupiť ich do systematických zákonov, vrátane procesných kódexov.²¹ Následkom moderného prístupu sa zjavila koncepcia porotného súdnictva, po vzore zahraničných právnych systémov, najmä západnej Európy,²² v rámci ktorých bol model porotných súdov už plne etablovaný a vnímaný ako moderný a efektívny nástroj rozhodovania trestných sporov.²³ V Uhorsku sa prvé zmienky o zavedení inštitútu tlačových porôt, ako idey európskeho právneho pokroku, objavujú už v návrhu trestného poriadku z roku 1843,²⁴ avšak až prijatie tlačového zákona bolo dôvodom ich implementácie v máji 1848. Tieto sudy boli v súlade s dobovým chápaním občianskej participácie a jej účasti na súdnych rozhodnutiach. Je dôležité poznamenať, že ich skutočný politický význam sa prejavuje v skutočnosti, že pôvodne vznikli ako tlačové poroty, teda špeciálne sudy poverené rozhodovaním v trestných konaniach voči autorovi či vydavateľovi tlače.²⁵ Tlačové poroty nemali dlhú životnosť a boli zrušené v roku 1852 príchodom neoabsolutistických reforiem panovníka.²⁶

Otázka regulácie porotných súdov sa opätovne otvorila po nástupe dualizmu v roku 1867, a dňa 17. mája 1867 došlo nariadením ministra vnútra č. 307 k návratu k porotnému súdnictvu.²⁷ Činnosť porotných súdov bola obmedzená, zasadali každé tri mesiace, v menších obciach ešte s menšou intenzitou, iba dvakrát ročne. Porotcom mohla byť iba osoba spĺňajúca niekoľko podmienok:

- i. mužské pohlavie;
- ii. vek od dvadsaťštyri do šesťdesiat rokov;
- iii. majetkový cenzus – príjem minimálne 200 zlatých ročne.²⁸

Nespôsobilými na výkon činnosti porotcu boli osoby majúce psychickú či telesnú vadu a z dôvodu inkompatibility nemohli byť za porotcu povolaní cirkevní hodnostári, sudcovia ani prokurátori. Porotný súd bol zložený z trojčlenného senátu na čele s predsedom, ktorý rozhodoval o treste a z dvanásťčlennej laickej poroty rozhodujúcej o otázke viny autora či

²⁰ CHMELÁR, E. *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, s. 77.

²¹ GÁBRIŠ, T.: *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2020, s. 128.

²² Vzorom boli najmä právne poriadky Anglicka, Francúzska a Portugalska.

²³ ANTAL, T.: The Codification of the Jury Procedure in Hungary. [online]. *The Journal of Legal History*, 2009, vol. 30, issue 3, s. 280. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/01440360903353989>

²⁴ Návrh trestného zákona z roku 1843 nebol prijatý. KRAJNYÁK, E.: Development of Hungarian Press Regulations in the XIXth and XXth Centuries. [online] *Revista Română de Istoria Dreptului / Romanian Journal of Legal History*, 2022, nr. 1, s. 114. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.rrid.ro/index.php/rrid/article/view/30/25>

²⁵ CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, s. 80.

²⁶ GÁBRIŠ, T.: Edition of Provisional Judicial Rules of the Judex-Curial Conference of 1861 and Methodology of Editions of Historical Legal Sources. [online]. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2014, vol. 7, nr. 3, s. 473. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.4467/20844131KS.14.035.3100>

²⁷ POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918. [online] *Historia Et Theoria Iuris (HTI)*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 67. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/online-archiv/>

²⁸ Táto podmienka bola odpustená, ak mal porotca dodatočné vzdelanie alebo vykonával vybrané povolenie ako advokát, notár, lekár, učiteľ a podobne. *Ibidem*, s. 116. [cit. 2024-03-27].

vydavateľa v tlačových veciach.²⁹ Právnej úpravy porotného súdnictva sa nasledujúce roky nedotkla žiadna zmena. Reorganizácia inštitútu porotných súdov nastala až prostredníctvom zákonného článku 33/1896 Trestný súdny poriadok, ktorý bol doplnený:

- i. zákonným článkom 33/1897 o porotných súdoch; a
- ii. zákonným článkom 34/1897 o zavedení Trestného súdneho poriadku.³⁰

Tlačová porota bola kreovaná v úvode hlavného pojednávania, pričom zodpovednosť za jej vytvorenie a vedenie mal predseda senátu. Zostavenie poroty sa uskutočnilo z tridsiatich potenciálnych porotcov, z ktorých mali obhajoba aj obžaloba právo vylúčiť porotcov tak, aby zostalo konečných dvanásť porotcov. Právo vylúčenia zo zákonných dôvodov mali účastníci konania v rovnakom pomere, každá strana minimálne po sedem. Z nevylúčených porotcov bola kreovaná porota, pričom sa ustanovili traja náhradníci, ktorí boli povinní súčasne s porotou zúčastniť sa celého hlavného pojednávania. Po zložení prísahy predseda senátu zahájil hlavné pojednávanie prečítaním obžaloby, po ktorom nasledovala fáza dokazovania.³¹ Prehlásením dokazovania za skončené pokračovalo súdne konanie procesnými vystúpeniami účastníkov konania v poradí (i) žalobca, (ii) obžalovaný, ktorý mal možnosť podať vlastnú verziu udalostí a (iii) právny zástupca obžalovaného.³² V rámci tretej fázy nasledovala porada porotcov. Predseda senátu zhrnul dôkazy, ku ktorým nemal kompetenciu vyjadriť svoj postoj a interpretoval porotcom znaky trestného činu v zmysle jednotlivých dotknutých ustanovení zákona, aby laická porota porozumela zákonným normám. Pred odobratím sa poroty do poradnej miestnosti smeroval na porotu naformulované otázky, diferencované na otázky skutkové a otázky právne.³³ Hlavná otázka sa týkala viny obžalovaného, teda či: „*je obžalovaný vinný zo spáchania skutku, ktorý je predmetom konania.*“³⁴ Súčasťou otázok nebola otázka trestnej sadzby, kompetenciou poroty bolo iba zodpovedanie otázky o vine či nevine obžalovaného. Po poučení poroty o povinnosti rozhodovania nestranným a objektívnym spôsobom sa porota odobrala na tajné hlasovanie do poradnej siene, kde spomedzi svojich členov vybrala predsedu poroty. O otázke viny či neviny rozhodovali členovia poroty na základne vlastného presvedčenia a každý samostatne. Na vyslovenie viny bolo potrebných minimálne osem hlasov, pri zostávajúcich otázkach postačila absolútne väčšina. Zásada *in dubio pro reo*³⁵ bola uplatnená za situácie rovnosti hlasov, čím došlo k rozhodnutiu v prospech obžalovaného. Po hlasovaní sa porota vrátila do zasadacej siene, kde bol v prítomnosti

²⁹ LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 255.

³⁰ GÁBRIŠ, T. - LACLAVÍKOVÁ, M.: Boj za slobodu národa a slobodu slova v tlačových procesoch so slovenskými národovcami. [online]. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.): *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2022, s. 112. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2022/pravf/1-s-vojna-a-jej-dosledky-v-statopravnej-rovine.pdf>

³¹ Medzi hlavné dôkazné prostriedky patrili výsluchy svedkov a znalcov, ktorým mohli klásť otázky aj porotcovia, písomné dôkazy vykonané prečítaním a pod. *Ibidem*, s. 113. [cit. 2024-03-27].

³² POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918. [online] *Historia Et Theoria Iuris (HTI)*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 72. [cit. 2024-02-10]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/online-archiv/>

³³ Otázky mohli byť formulované iba tak, aby boli zodpovedané spôsobom „áno“ alebo „nie“. GROSSMANN, E.: *Vývoj porotného súdnictví v českých zemích v letech 1848 – 1948*: diplomová práca. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2016, s. 58.

³⁴ GÁBRIŠ, T. - LACLAVÍKOVÁ, M.: Boj za slobodu národa a slobodu slova v tlačových procesoch so slovenskými národovcami. [online]. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.): *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2022, s. 113. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2022/pravf/1-s-vojna-a-jej-dosledky-v-statopravnej-rovine.pdf>

³⁵ Zásada *in dubio pro reo* je aj v súčasnosti základnou zásadou trestného konania a znamená „v pochybnostiach v prospech obvineného“.

obžalovaného vyhlásený verdikt. Pokiaľ výrok poroty znel „nevinný“, bol rozsudok vyneseny okamžite a obžalovaný bol prepustený na slobodu.³⁶ Výrok „vinný“ znamenal opätovné vypočutie účastníkov konania o navrhovanom treste, o ktorom po vypočutí návrhov rozhodol senát na neverejnej porade. Po určení výmery trestu dospelo súdne konanie do konečnej fázy a predseda senátu verejne vyhlásil rozsudok v zmysle zákona, v rámci ktorého uviedol okolnosti vedúce k výmere trestu a poučil obžalovaného o opravných prostriedkoch.³⁷

Uhorská úprava inštitúcie porotného súdu bola prijatím Trestného súdneho poriadku a doplňujúcich zákonov zavŕšená. Zásadnú zmenu v úprave porotného súdnictva priniesol až rok 1914, kedy uhorská vláda prostredníctvom viacerých nariadení dočasne pozastavila činnosť porotných súdov.³⁸ Pozastavenie sa však stalo *de facto* trvalým stavom.³⁹

3. TLAČOVÝ PROCES S J. M. HURBANOM

Tlačové poroty sa stali obeťou politickej manipulácie a nátlaku zo strany vlády, ktorá často prekračovala hranice zákona. Nezávislosť tlačových porôt tak bola ohrozená už od ich obnovenia. Tlačové poroty boli v rozhodovaní ovplyvňované aj samotnou osobou a postavením obžalovaného.⁴⁰ Perzekvovanie autorov kritických článkov na uhorskú hegemonnu politiku predpovedal aj G. Stratimirovič:⁴¹ „*V priebehu pol roka bude určitý počet redaktorov uväznených. Som taký odvážny, že žiadam vládu, aby zabezpečila dostatočný počet novinárov, aby mohli nahradiť tých, ktorí budú uväznení.*“⁴²

Prepojenie právnej úpravy tlačového zákona a porotného súdnictva môžeme zdôrazniť na procese s J. M. Hurbanom, súdeného tlačovou porotou v roku 1876. Toto obdobie sa nieslo v duchu likvidácie slovenských škôl a vyjadrenie K. Tisza, že: „*žiadneho slovenského národa v Uhorsku podľa zákona niet.*“⁴³ Hurban bol toho času redaktorom časopisu *Cirkevné listy*, vydávaného raz týždenne. Časová pravidelnosť vydávania periodika bola relevantná s ohľadom na ustanovenia tlačového zákona o periodickej tlači, podľa ktorých periodiká vychádzajúce minimálne dvakrát mesačne a vydávajúce politický obsah museli spĺňať taxatívne vymedzené podmienky ustanovené v § 30 tlačového zákona. Podľa § 30 ods. 2 tlačového zákona: „*Ak tlač vychádza denne, treba zložiť ako kauciu 10 000, ak zriedkavejšie 5 000 v hotovosti alebo na základe dvojitého ručenia na základe obligácií.*“⁴⁴ Nadväzujúce ustanovenie § 31 tlačového zákona upravovalo skutkovú podstatu tlačového prečinu: „*Kto vydáva periodickú tlač bez splnenia podmienky, ktorá je vyššie uvedená, bude potrestaný väzením do 1 roka a peňažnou pokutou do výšky 500.*“⁴⁵ J. M. Hurban v čase existencie *Cirkevných listov* nezložil zákonom ustanovenú kauciu, napriek tomu 30. apríla 1875 uverejnil prvý diel a následne 14. mája 1875

³⁶ *Ibidem*, s. 113. [cit. 2024-03-27].

³⁷ POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918. [online]. *Historia Et Theoria Iuris (HTI)*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 72. [cit. 2024-02-10]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/online-archiv/>

³⁸ Spočiatku sa to týkalo Sedmohradska a Felvidéku, postupne aj ostatných oblastí Uhorska.

³⁹ Príslušné právne normy týkajúce sa porotného súdnictva neboli výslovne zrušené – to sa realizovalo až zrušením Trestného súdneho poriadku v roku 1950. ANTAL, T.: The Codification of the Jury Procedure in Hungary. [online]. *The Journal of Legal History*, 2009, vol. 30, issue 3, s. 293. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/01440360903353989>

⁴⁰ *Ibidem*, s. 21.

⁴¹ Georg Stratimirovič (1822 – 1908), srbský generál a politik.

⁴² RÉVÉSZ, T.: Freedom of the Press: Its Idea and Realization in Pre-1914 Hungary. [online]. *Hungarian Studies Review*, 1993, vol. 20, č. 1-2, s. 97. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1993&id=00010>

⁴³ POLLA, B.: *Matica slovenská a národnostná otázka*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997, s. 49.

⁴⁴ KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, s. 158.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 159.

druhý diel článku L. Abaffyho⁴⁶ „*Tým miernym*“. Zverejnenie predmetného článku, ktorý bol maďarskou vrchnosťou vyhodnotený ako politický, mal dva následky:

- i. ročný zákaz vydávania *Cirkevných listov*,
- ii. vznesenie obvinenia proti J. M. Hurbanovi.

Príprava J. M. Hurbana a jeho obhajcu Š. Fajnora⁴⁷ na hlavné pojednávanie spočívala na zostavení argumentácie, ktorou by presvedčili konajúci súd, že žalobný článok vykazuje cirkevný charakter a nie politický. Ak by sa J. M. Hurbanovi podarilo prekonať obžalobu stojacu na presvedčení o politickom charaktere článku, bol by zbavený obvinenia, nakoľko na vydávanie cirkevného periodika nebolo vyžadované zloženie zákonnej kaucie a legislatívna úprava ani neustanovovala postih redaktora za článok, ktorého autorstvo bolo priznané. Článku obžaloba okrem politického charakteru vytýkala:

- i. panslavizmus,
- ii. nacionalizmus,
- iii. slovenskosť, a
- iv. odpor proti hegemonii maďarského národa.⁴⁸

K označeniu článku za politický J. M. Hurban zvolil obhajobu cestou argumentácie cirkvou, a teda označil, že článok je o náboženstve, nie o politike a štátny žalobca by o uvedenom nemal pochyb, ak by nebol katolíkom, ale evanjelikom. S detailným prihliadnutím na obsah článku nevyvodzujeme jeho politickosť, najmä z princípu, že z celkového počtu slov neobsahuje ani len pol percenta⁴⁹ politických výrazov. K označeniu diela za panslavistické pripomenul, že žiaden legislatívny predpis nevymedzuje pojem panslavizmus a označil ho len za pojem poetický, bez politických črt. Nacionalizmus obhájil ako ideu prirodzenosti, danú priamo od Boha. Aj slovenskosť, ktorá mala byť podľa štátneho žalobcu prítomná v článku najmä prostredníctvom kritiky perzekvovania slovenských vzdelávacích inštitúcií, označil rovnako za otázku cirkvi, nakoľko cirkev zavretie gymnázií dopustila. Nadvládu maďarského národa obhájil tým, že politickú hegemoniu rešpektuje, ale nadvláda kultúrna, vo vede či náboženstve je spôsobilá vyvolať iba protesty a proti nepochopiteľnej nadvláde sa protestovať musí. Excelentnú obhajobu J. M. Hurbana ani advokáta Š. Fajnora nebral súd na zreteľ a senický súd J. M. Hurbana uznal za vinného a odsúdil na trest odňatia slobody po dobu troch mesiacov a peňažnú pokutu vo výške 100 zlatých.⁵⁰

ZÁVER

Tlačová politika v Uhorsku sa formovala v súlade s predstavami maďarských vládnych vrstiev. Charakterizovaná bola napätím medzi rôznymi politickými frakciami, pričom vládne kruhy v počiatočných rokoch nemali záujem o riešenie všetkých problémov tlače, ale skôr o jej kontrolu. Spôsob tvorby zákonných predpisov a ich následné zneužívanie v súdnych procesoch je príkladom toho, ako politická zanietenosť za dosiahnutím jednonárodného štátu v multietnickom priestore prehliadala menšinové práva. Prípady J. M. Hurbana predstavujú významnú kapitolu v dejinách slovenského národného hnutia, pretože napomáhajú odhaleniu

⁴⁶ Leopold Abaffy (1827 – 1883), kňaz a spisovateľ. Pochádzal zo šľachtického rodu a zasadzoval sa o národnostné práva Slovákov v Uhorsku. Bol opakovaným prispievateľom do Pešťbudínskych vedomostí. Pre publikačnú činnosť zameranú proti maďarizácii bol niekoľkokrát obvinený z panslavistických činností.

⁴⁷ Štefan Fajnor (1844 – 1909), slovenský advokát a hudobný skladateľ. Obhajoval slovenských národovcov pred porotnými súdmi.

⁴⁸ PRAŽÁK, A.: *Hurbanovia vo väzeniach*. Žilina: O. Trávníčka, 1923, s. 28 – 29.

⁴⁹ Článok *Tým miernym* obsahoval 15 620 slov, z toho politického charakteru bolo iba 20 slov.

⁵⁰ Od Bielej Hory. [online] *Národné Noviny*, 1875, roč. VI., č. 83, s. 3-4. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:1f9640c0-9ba6-11dd-98eb-000bdb925259?page=uuid:5214cfc0-c455-11e8-b0e0-5ef3fc9bb22f>

zákulisných mechanizmov politických a právnych represíí, a poskytuje významné poučenie o dôležitosti obhajoby slobody prejavu a pluralitného politického prostredia v rámci etnicky a kultúrne rôznorodej spoločnosti. Fundované argumenty v zneužívaných tlačových procesoch boli bezpredmetné v situácii, keď sa uhorská elita rozhodla potrestať „neposlušnosť“. Avšak medializácia procesov napomohla k presadzovaniu národnostných požiadaviek Slovákov pred domácim i zahraničným publikom, ktoré sa následne zavŕšili v roku 1918 vznikom Československa.

SUMMARY

Press policy in Hungary, influenced by the views of the Hungarian ruling classes, faced tension between the various political factions. The ruling circles were more interested in controlling the press than solving press-related problems. The creation of legal regulations and their subsequent abuse in lawsuits is an example of how politicians with the zeal to create a united national state overlooked minority rights. The trial with J. M. Hurban is a crucial chapter in the history of the Slovak national movement, which exposes the behind-the-scenes mechanisms of political and legal repression and provides valuable lessons about the importance of defending freedom of expression and the pluralistic political environment within an ethnically and culturally diverse society. Reasoned arguments in abusive press trials were irrelevant in a situation where the Hungarian elite decided to punish "disobedience." However, the media coverage of the trials was instrumental in advancing the national demands of the Slovaks before both domestic and foreign audiences, which culminated in 1918 by establishing Czechoslovakia.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Knihy a monografie

GÁBRIŠ, T.: *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2020, 544 s. ISBN: 978-80-571-0149-9.

CHMELÁR, E.: *Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 1998, 138 s. ISBN: 80-88738-51-2.

KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska - I diel*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012, 236 s. ISBN: 978-80-89447-84-8.

LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, 673 s. ISBN: 978-80-8082-506-5.

PRAŽÁK, A.: *Hurbanovia vo väzeniach*. Žilina: O. Trávnička, 1923, 118 s.

Elektronické dokumenty

ANTAL, T.: The Codification of the Jury Procedure in Hungary. [online]. *The Journal of Legal History*, 2009, vol. 30, issue 3, s. 279-297. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/01440360903353989>

GÁBRIŠ, T.: Edition of Provisional Judicial Rules of the Judex-Curial Conference of 1861 and Methodology of Editions of Historical Legal Sources. [online]. *Krakowskie Studia z Historii*

Państwa i Prawa, 2014. vol. 7, nr. 3, pp. 463-483. ISSN: 2084-4131. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.4467/20844131KS.14.035.3100>

GÁBRIŠ, T. - LACLAVÍKOVÁ, M.: Boj za slobodu národa a slobodu slova v tlačových procesoch so slovenskými národovcami. [online]. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.): *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2022, 415 s. ISBN: 978-80-574-0146-9. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2022/pravf/1-s-vojna-a-jej-dosledky-v-statopravnej-rovine.pdf>

KRAJNYÁK, E.: Development of Hungarian Press Regulations in the XIXth and XXth Centuries. [online]. *Revista Română de Istoria Dreptului / Romanian Journal of Legal History*, 2022, nr. 1, s. 111-132. ISSN: 2784-1219. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.rrid.ro/index.php/rrid/article/view/30/25>

POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918. [online]. *Historia Et Theoria Iuris (HTI)*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 62-77. [cit. 2024-02-10]. ISSN: 1338-0753. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/online-archiv/>

POVAŽAN, M.: Tlačová politika v rokoch meruôsmich. [online] In: LENHART, M. – ANDRAŠKO, J. – HAMULÁK, J. (eds.): *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016: Prejavy extrémizmu a národnostnej a náboženskej neznášanlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, 85 s. ISBN: 978-80-7160-425-9. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/veda/konferencie-a-podujatia/bratislavske-pravnicke-forum/zborniky/>

RÉVÉSZ, T.: Freedom of the Press: Its Idea and Realization in Pre-1914 Hungary. [online]. *Hungarian Studies Review. Spring-Fall*, 1993, vol. 20, no. 1-2, s. 93-101. ISSN: 0713-8083. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1993&id=00010>

Dobové periodiká

Od Bielej Hory. [online] *Národné Noviny*, 1875, roč. VI., č. 83, s. 3-4. [cit. 2024-03-27]. Dostupné na internete: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:1f9640c0-9ba6-11dd-98eb-000bdb925259?page=uuid:5214cfc0-c455-11e8-b0e0-5ef3fc9bb22f>

KRAJANSKÉ SPOLKY SLOVÁKOV V USA V ROKOCH 1880 - 1915

Compatriotic Associations of Slovaks in the USA Between 1880 and 1915

Alexandra Schmidtová

Abstrakt: Práca sa zaoberá vznikom a vývojom krajanských spolkov Slovákov v USA, a to v počiatočných rokoch ich vzniku, v časovom období od roku 1880 až po rok 1915. Pomocou historických prameňov analyzujeme dôvody vzniku spolkov, ich činnosť a právne vymedzenie v americkom legislatívnom systéme. Poukážeme na rozdielnu právnu úpravu v oblasti migračnej politiky v Uhorsku a v USA. V práci sú analyzované súdne spory, ktoré poukazujú na aktivitu spolkov. Jeden z prípadov bol natoľko významný, že ovplyvnil americkú legislatívu v ďalších rokoch. Cieľom práce je priblížiť fungovanie spolkov v právnej rovine ako aj v rovine súkromnej či pracovnej, nakoľko spolky tvorili komunitný základ pre Slovákov v Amerike.

Kľúčové slová: slovenskí imigranti; krajanské spolky v USA; spolky vzájomnej pomoci; Prvá Katolícka Slovenská Jednota; Národný slovenský spolok.

Abstract: The article deals with the formation and development of the Slovak associations in the USA in the early years of their formation, precisely from 1880 to 1915. With the help of historical sources, the author analyzes the reasons for their establishment, activities, and legal definition in the American legislative system. The author points out the different legal regulations in the migration policy in Hungary and the USA. Furthermore, the author analyzes court cases that point to the activity of the associations. One of the cases was significant enough to influence U.S. legislation in subsequent years. The main aim is to present the functioning of the societies on the legal level and their impact on private and work life since the societies formed a community basis for Slovaks in America.

Key Words: Slovak Immigrants; Compatriot Societies in the USA; Mutual Aid Societies; First Catholic Slovak Union; National Slovak Society.

ÚVOD

Krajanské spolky Slovákov v USA mali dôležité poslanie v životoch slovenských imigrantov, a to najmä s ohľadom na ich činnosť. Okrem základnej pomoci pri adaptácii na americký život, napomáhali aj v národnostných a kultúrnych otázkach a osvetovej činnosti, a to prostredníctvom vydávania svojich periodík a organizovania rôznych zbierok či zakladania fondov. Tieto spolky sa zaoberali aj poisťovacou činnosťou a ponúkali rôzne poistenia na finančné zabezpečenie svojich členov, čo bolo ich primárnou činnosťou v prvotných rokoch. Spolky vznikali s primárnym účelom pomôcť robotníkom v čase choroby, úrazu a poskytnúť zabezpečenie pozostalým v prípade smrti. Právny rámec umožňoval týmto spolkom poskytovať vzájomnú pomoc prostredníctvom združených zdrojov, pričom sa zdôrazňovala podpora medzi členmi. Členstvo v spolku predstavovalo istotu a stabilitu a prinášalo pocit spolupatričnosti jej členov, čím prispievali k pevným základom pre život prisťahovalcov a ich rodín.

1. MIGRAČNÁ POLITIKA UHORSKA VS. POLITIKA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH

Počas konca 19. a začiatku 20. storočia čelilo Uhorsko aj Spojené štáty americké výzvam súvisiacim s migráciou, pričom každá krajina prijala odlišné opatrenia na riešenie týchto problémov. Zatiaľ čo v USA zaviedli od určitého obdobia reštriktívne imigračné zákony, Uhorsko sa zameralo na reguláciu emigrácie a podporu udržania obyvateľstva.

Uhorsko sa v danom období stalo krajinou, ktorá čelila výraznému odlivu

obyvateľstva. Uhorská vláda spočiatku nepripisovala vystáhovalectvu patričnú vážnosť. Obyvatelia, ktorí odchádzali, patrili prevažne k národnostným menšinám a pre vládu neboli z tohto pohľadu tak dôležití ako maďarská populácia. Aj z tohto dôvodu sa dlho nepristupovalo k novelizáciám potrebných právnych predpisov. Až po tlaku zo strany župných veľkostatkárov sa stretávame s prijímaním zákonov a opatrení týkajúcich sa vystáhovalectva z krajiny.¹

V roku 1881 bol prijatý Zákonný článok č. 38/1881, taktiež známy ako prvý vystáhovalecký zákon. Tento zákon priamo nezakazuje emigráciu z Uhorska alebo opustenie krajiny, nakoľko by to bolo v rozpore s medzinárodnými normami, ktoré uhorská politika akceptovala. Tento zákon upravuje najmä činnosť vystáhovaleckých agentov a agentúr pôsobiacich na území Uhorska.² Sprísnené pasové a hraničné kontroly patrili tiež medzi zásadné opatrenia.³ Po aktivitách migračných agentov a zvyšujúcej sa maďarskej migrácii boli prijaté zákony, napríklad Tiszov zákon (Základný článok č. IV/190) a Andrásyho zákon (Zákonný článok II/1909), ktoré mali obmedziť vystáhovalectvo mladistvých a ľudí bez finančných prostriedkov alebo potrebných dokumentov.⁴

Spojené štáty americké čelili v 19. storočí viacerým migračným vlnám a po dlhú dobu mala ich migračná politika pozitívny prístup k prisťahovalcom. V rokoch 1870 - 1915 evidujeme zmenu prístupu, a to najmä kvôli rozdielnemu vnímaniu masovej migrácie medzi Američanmi. V roku 1882 sa stretávame s americkým federálnym imigračným zákonom, ktorý obsahoval ustanovenia, ktoré nepovoľovali istým skupinám ľudí vstup do krajiny, a to tzv. usvedčeným previnilcom a mentálne chorým osobám. V nasledujúcich rokoch bol tento výpočet rozšírený o ďalšie osoby. Tento zákon sa zameriaval najmä na fyzickú a mentálnu zdatnosť prisťahovalcov.⁵ Imigračným zákonom bola ustanovená tzv. *Head tax* (daň za hlavu) vo výške päťdesiat centov. Daň mala byť platená za každého prisťahovalca, ktorý pricestoval parníkom alebo plachetnicou z cudzieho prístavu. Prostriedky takto získané mali ísť do fondu pre prisťahovalcov, z ktorého mali byť pokryté výdavky vzniknuté pri vykonávaní zákona a použité pri starostlivosti o imigrantov.⁶ V ďalších rokoch sa stretávame s mnohými ďalšími opatreniami, ktoré sprísňovali vstup do krajiny, väčšina sa však netýkala prisťahovalcov z Európy. Spomenúť však treba napr. *Literacy test*, ktorý mal byť kontrolou gramotnosti prichádzajúcich osôb.⁷

Tieto zákony a opatrenia boli súčasťou snahy USA o reguláciu prisťahovalectva a mali byť zárukou, že noví obyvatelia budú prispievať k rozvoju krajiny a integrovať sa do spoločnosti.

¹ BIELIK, F. – RÁKOŠ, E.: *Slovenské vystáhovalectvo*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 111-118.

² HARUŠŤÁK, I.: Príspevok k diskurzu o dejinách slovenského vystáhovalectva: Migračné impulzy a vystáhovalectvo z hornouhorských žúp na americký kontinent v kontexte migračných pohybov v regióne strednej a východnej Európy v poslednej štvrtine 19. storočia. In KOVÁČ, D. a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s. r. o., 2013, s. 218.

³ BIELIK, F. – RÁKOŠ, E.: *Slovenské vystáhovalectvo*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 111-118.

⁴ HARUŠŤÁK, I.: Príspevok k diskurzu o dejinách slovenského vystáhovalectva: Migračné impulzy a vystáhovalectvo z hornouhorských žúp na americký kontinent v kontexte migračných pohybov v regióne strednej a východnej Európy v poslednej štvrtine 19. storočia. In KOVÁČ, D. a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s. r. o., 2013, s. 218.

⁵ JAKEŠOVÁ, E.: Uhorské zákonodarstvo a vystáhovalectvo Slovákov do prvej svetovej vojny. In KRAJČOVIČ, M. (ed.): *Historické štúdie 36*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1995, s. 140.

⁶ HUTCHINSON, E. P.: *Legislative History of American Immigration Policy 1798-1965*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, pp. 462-463.

⁷ HUTCHINSON, E. P.: *Legislative History of American Immigration Policy 1798-1965*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, p. 465.

2. PRVÉ SPOLKY A FORMOVANIE STREŠNÝCH ORGANIZÁCIÍ

Slovenskí prisťahovalci po príchode do novej krajiny čelili rôznym výzvam a potrebám, ktoré si samostatne nedokázali zaistiť. Tieto výzvy zahŕňali predsudky, s ktorými sa stretli v novom prostredí, nedostatok podpory zo strany zamestnávateľov a potrebu zlepšiť svoje životné podmienky. Z tohto dôvodu sa slovenskí robotníci v Amerike začali organizovať prostredníctvom bratských podporných spolkov, resp. spolkov. Cieľom takýchto spolkov bolo poskytnúť si vzájomnú podporu v prípade choroby, úrazu alebo smrti, ako aj sociálnu a duchovnú podporu. Spolky tiež pomáhali udržiavať slovenskú kultúru, tradície a jazyk v novom prostredí a posilňovali vzájomné väzby medzi členmi komunity.⁸

Prvé slovenské spolky v Amerike sa formovali už v 80. rokoch 19. storočia. Presnejšie, už v roku 1883 sa môžeme stretnúť s podpornými spolkami, ktoré boli zakladané podľa vzoru remeselníckych cechov a združení nekvalifikovaných robotníkov, aké poznali z domovskej krajiny. Do tejto skupiny radíme aj prvý slovenský bratský podporný spolok, ktorý bol založený v New Yorku pod názvom *The First Hungarian-Slovak Sick Benefit Society* (*Perši Uherszko-Szlovenszky v nyemoczi podporujúci Szpolec*). Cieľ spolku je zjavné vyčítať už zo samotného názvu, a teda poskytnúť pomoc v prípade choroby. Stanovy boli písane vo východoslovenskom nárečí a úradnou rečou bola slovenčina. Takéto zásadné určenie jazyka naznačuje slovenský charakter združenia.⁹ V rastúcich slovenských komunitách na severovýchode Spojených štátov existovalo viac ako štyridsať týchto spolkov. Medzi prvotné spolky, ktoré boli založené slovenskými prisťahovalcami patrili napríklad: *Prvá slovenská zdravotná spoločnosť so sídlom v New Yorku* (*The First Slovak Health Benefit Society*) z roku 1883 či *Slovenský rímskokatolícky benefičný spolok sv. Štefana* (*Slovak Roman Catholic Beneficial Society of St. Stephen*) založený v roku 1884 v Clevelande.¹⁰ Do roku 1893 slovenskí prisťahovalci založili 277 nezávislých miestnych spoločností v rôznych slovenských amerických osadách.¹¹

Postupne počty týchto spolkov narastali a aj napriek tomu, že plnili svoju dôležitú funkciu v životoch prisťahovalcov, začína sa črtáť myšlienka zjednotenia týchto spolkov do jednej strešnej organizácie. Myšlienka zjednotenia bola vítaná najmä z praktického hľadiska. Spojenie by umožnilo efektívnejšie využívať finančné prostriedky od väčšieho počtu migrantov. Následne by mohli byť lepšie využité pri poskytovaní dávok a v prípade kolektívneho poistenia pre ostatných členov. Faktor hospodárnosti a poskytovanie kvalitnejšieho zabezpečenia bol zásadný. Táto myšlienka mala veľkú váhu aj z hľadiska národnostného, pretože bolo potrebné vytvoriť „*all-Slovak fraternal organisation*“, ktorá by bola zástupcom pre migrantov z rôznych žúp Horného Uhorska.¹²

Passaicový spolok sv. Štefana bol prvý, ktorý predstavil myšlienku zjednotenia slovenských spolkov, následne bola prebratá inými priaznivcami, avšak hmatateľný dopad dosiahol až P. V. Rovnianek, ktorý túto ideu presadzoval vo svojich článkoch.¹³ Postupne sa táto myšlienka zjednotenia spolkov premenila do fungujúcej a reálnej podoby.

⁸ HUSEK, S. O.: Slovak American Fraternal, Cultural, and Civic Organizations to 1914. In KRAJSA, J. C. (ed.): *Slovaks in America. A bicentennial study*. Middletown: Jednota Slovak American Publishing House, 1978, p. 24.

⁹ HUSEK, S. O.: Slovak American Fraternal, Cultural, and Civic Organizations to 1914. In KRAJSA, J. C. (ed.): *Slovaks in America. A bicentennial study*. Middletown: Jednota Slovak American Publishing House, 1978, pp. 24-25.

¹⁰ MEGLES, S. - STOLARIK, M. - TYBOR, M.: *Slovak Americans and Their Communities of Cleveland*. Cleveland: Cleveland State University, 1978, p. 113.

¹¹ MEGLES, S. - STOLARIK, M. - TYBOR, M.: *Slovak Americans and Their Communities of Cleveland*. Cleveland: Cleveland State University, 1978, p. 83.

¹² O'DONNELL, S.: *From Pittsburgh to Pressburg: The Transatlantic Slovak National Movement, 1880- 1920: dizertačná práca*. Glasgow: Katedra histórie Univerzity v Strathclyde, 2017, pp. 88-89.

¹³ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 200.

Hoci bola vyvinutá iniciatíva a snaha o zjednotenie slovenských spolkov do jednej organizácie, v praxi sa ukázalo, že vytvorenie jednej univerzálnej organizácie nebolo možné kvôli rozdielnym víziám a hodnotám medzi predstaviteľmi a členmi spolkov. Napriek snahám o zjednotenie sa vytvorili dve hlavné organizácie - Národný slovenský spolok a Prvá Katolícka Slovenská Jednota.

3. PRVÁ KATOLÍCKA SLOVENSKÁ JEDNOTA (IKSJ)

Takmer súčasne vznikli dve nosné a veľmi dôležité organizácie pre život slovenských imigrantov, ktorí sa v tejto novej krajine usadili. Obe tieto organizácie mali vodcov s významným postavením a aj vďaka tomu dokázali vykonať veľa zmien, ktoré viedli k lepším možnostiam pre život Slovákov v Amerike.

Dňa 15. februára 1890 bol založený Národný slovenský spolok pod vedením Petra V. Rovnianka¹⁴ a vzápätí na to Prvá Katolícka Slovenská Jednota, vedená reverendom Štefanom Furdekom, počas predbežnej poradnej schôdze 5. mája 1889. Formálnym dátumom založenia sa stal 4. september 1890.¹⁵

Prvá Katolícka Slovenská Jednota je jedna z najväčších a najstarších etnických bratských organizácií v Spojených štátoch amerických. Založená bola v Clevelande v roku 1890. Pôvodným účelom organizácie, často označovanej ako „Jednota“, bolo poskytovať poistenie a iné výhody, či pomoc prisťahovalcom z Uhorska, a rovnako tak podporiť Slovákov s ich rodinami žijúcimi a pracujúcimi v Amerike. Š. Furdek, vedúca osobnosť Jednoty, veril v zjednotenie spolkov na základe cirkevnej príslušnosti. Slovenskí katolíci potrebovali silnú katolícku slovensko-americkú organizáciu, kde by sa mohli podieľať na budovaní spoločného cieľa, ktorý by bol založený na pevnom zjednocujúcom zväzku. Tento pevný základ by napomáhal k tvoreniu národného ducha a formovaniu identity v novej krajine.¹⁶ Tieto hodnoty sa odzrkadľujú aj v hesle organizácie: „Za Boha a za národ!“¹⁷ Pre prijatie do spolku museli byť splnené viaceré podmienky. Pre získanie členstva bolo potrebné byť Slovákom, a to nie mladším ako šesťnásť rokov a nie starším ako päťdesiat rokov. Na prijatie bolo potrebné mať potvrdenie, ktoré malo obsahovať podpis lekára ako aj farára.¹⁸ V danom čase patrilo členstvo v organizácii výlučne mužom.¹⁹ Ďalšou podmienkou bolo byť praktizujúcim rímskokatolíkom alebo gréckokatolíkom. Boli povinní zúčastňovať sa na živote farnosti, keďže katolícka viera bola základom pre organizáciu. Avšak aj napriek silnému vplyvu duchovenstva, kňazi nemali zastávať dominantné postavenie v zmysle riadenia organizácie.²⁰ Všetky organizácie mali iniciačné poplatky, ktoré sa v priebehu rokov menili a ich výška sa určovala aj v závislosti od veku a spolku.²¹

Organizáciu nám najviac približuje najmä jej vnútorný predpis, a to stanovы spolku.

¹⁴ DOBROTKOVÁ, M.: Vznik a vývin Slovenského krajanského hnutia v USA do roku 1907. In VACULÍK, J. (ed.): *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 21.

¹⁵ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 10.

¹⁶ MEGLES, S. - STOLARIK, M. - TYBOR, M.: *Slovak Americans and Their Communities of Cleveland*. Cleveland: Cleveland State University, 1978, p. 85.

¹⁷ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 10.

¹⁸ JAKUB, M. J.: *Jednota, as a Phase of Slovak American Society: dizertačná práca*. New York: Katedra sociológie na Fordham University, 1941, s. 34.

¹⁹ O'DONNELL, S.: *From Pittsburgh to Pressburg: The Transatlantic Slovak National Movement, 1880-1920: dizertačná práca*. Glasgow: Katedra histórie Univerzity v Strathclyde, 2017, s. 92.

²⁰ HUSEK, S. O.: Slovak American Fraternal, Cultural, and Civic Organizations to 1914. In KRAJSA, J. C. (ed.): *Slovaks in America. A bicentennial study*. Middletown: Jednota Slovak American Publishing House, 1978, p. 29.

²¹ ALEXANDER, J. G.: *The immigrant church and community: The formation of Pittsburgh's Slovak religious institutions, 1880-1914: dizertačná práca*. Minnesota: University of Minnesota, 1980, s. 232.

Stanovy IKSJ spĺňali viacero účelov. Radila sa sem primárne regulačná funkcia, nakoľko stanovy upravovali pravidlá a postupy, podľa ktorých sa riadila činnosť organizácie vrátane volieb úradníkov, schvaľovania zmien a nových návrhov financií a podpory pre členov. Stanovy vymedzujú práva a povinnosti členov IKSJ ako aj zodpovednosti úradníkov, výborov či iných orgánov.²² V neposlednom rade sa tu stretneme aj s vymedzením hodnôt a cieľov, ktoré boli základom pre správne smerovanie.²³

Samotné rozhodovanie o záležitostiach organizácie prebiehalo na konvenciách spolku. Konvencie poskytovali členom IKSJ príležitosť diskutovať a rozhodovať o dôležitých záležitostiach týkajúcich sa činnosti a smerovania organizácie. Boli miestom, kde sa riešili otázky týkajúce sa financií, poistenia, pomoci členom v núdzi a iných dôležitých tém. Prvá konvencia sa konala dňa 4. septembra 1890 a bola kľúčovým stretnutím ôsmich spolkov pre vznik Jednoty. Zaoberali sa voľbou pre obsadenie úradov, prijatím a schválením stanov a diskutovaný bol aj systém podpôr.²⁴ Druhá konvencia sa konala v roku 1891. Na tejto konvencii sa rozhodlo, že Jednota bude žiadať o úradné uznanie (*Charter*), čo znamená, že bude inkorporovaná pod slovenským menom „Prvá Katolícka Slovenská Jednota“ (v anglickom znení *First Catholic Slovak Union*). O uznanie sa malo žiadať v Clevelande. Za orgán organizácie sa ustanovil časopis „Jednota“, ktorý vydával Š. Furdek.²⁵ Konvencie sa zo začiatku konali raz ročne. V ďalších rokoch sa na konvenciách riešili narastajúce počty členov²⁶, zakladanie fondov, ktorých Jednota mala byť súčasťou,²⁷ či platobný systém alebo posmrtná podpora pre členov.²⁸

Prvá Katolícka Slovenská Jednota vydávala noviny pre svojich členov, kde informovala o činnosti spolku. Tlač bola jedným z kľúčových faktorov pre všetky slovenské spolky v Amerike, a to z dôvodu, že zastávala miesto ako ich oficiálny orgán, v ktorom reprezentovali svoje náboženské a národné smerovanie. Časopis Jednota založil rev. Š. Furdek a v roku 1891 bol ustanovený za oficiálny orgán IKSJ.²⁹

4. NÁRODNÝ SLOVENSKÝ SPOLOK (N.S.S.)

V Amerike sa stretávame primárne s dvoma typmi bratských podporných organizácií, a to tými, ktoré mali náboženský základ a prijímali členov len určitého vierovyznania, napr. IKSJ, a tými, ktoré mali národný základ a prijímali všetkých Slovákov, bez ohľadu na ich vieru. Do tejto kategórie zaraďujeme aj Národný slovenský spolok.³⁰ Spolok mal významný vplyv na slovenských vystaľovalcov v Amerike. Bol založený s cieľom zjednotiť slovenskú komunitu bez ohľadu na náboženské vyznanie, postavenie v spoločnosti alebo oblasť pôvodu.

²² JAKUB, M. J.: *Jednota, as a Phase of Slovak American Society: dizertačná práca*. New York: Katedra sociológie na Fordham University, 1941, pp. 33-34.

²³ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 10-11.

²⁴ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 207-208.

²⁵ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 13.

²⁶ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 54-56.

²⁷ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 37-40.

²⁸ PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, s. 101-104.

²⁹ ZAHORSKA, M. B.- KRALOVA, Z. - CINCBEAUX, H. N.: The historical background of the Slovak press in the USA. *Communications - Scientific letters of the University of Zilina*, 2014, vol. 16, no. 3, p. 38.

³⁰ ALEXANDER, J. G.: *The immigrant church and community: The formation of Pittsburgh's Slovak religious institutions, 1880-1914: dizertačná práca*. Minnesota: University of Minnesota, 1980, s. 2.

Členstvo v spolku poskytovalo podporu a poistenie svojim členom, ktorí vykonávali náročnú a rizikovú prácu v Amerike podobne ako menšie podporné spolky. Spolkové podpory boli jedným z dôvodov, prečo sa ľudia stávali členmi daného spolku. Život prinášal situácie, na ktoré nebolo možné sa vždy pripraviť. Na základe týchto okolností si uvedomili, že za tých pár centov, ktoré mesačne vložili do spolku im bude možné vyplatiť vdoveckú podporu, istý druh hmotnej úľavy a chorým či fyzicky nezávädným poskytnúť značnú finančnú pomoc.³¹ Spolok sa líšil najmä tým, že spájal vo veľkej miere Slovákov, ktorí mali silné národné cítenie a povedomie. Medzi členmi tohto spolku sa nachádzali kresťania, evanjelici či ľudia s liberálnymi názormi.³² Tieto rozdiely sa však strácali, keď sa riešila problematika národnej otázky, v ktorej boli jednotní. Tak ako v iných organizáciách, aj tu pripadali na člena povinnosti platiť poplatky, a to istú čiastku odboru, ktorého bol členom a tiež poplatok na udržiavanie hlavného úradu spolku.³³ Istú odlišnosť si však môžeme všimnúť pri otázke riešenia pobytu prisťahovalcov v USA, nakoľko samotné stanovy uvádzajú pre členov povinnosť oboznámiť sa so zákonmi USA a po piatich rokoch sa usilovať o nadobudnutie občianstva. Z praktického hľadiska sa toto ustanovenie stávalo často problémovým pre skupinu ľudí, ktorí prišli do krajiny len kvôli zárobku a neplánovali sa natrvalo usadiť.³⁴

Stanovy spolkov predstavujú základný kameň každej organizovanej skupiny. Spolkové stanovy N.S.S. obsahujú pravidlá a smernice, podľa ktorých sa spolok riadi a funguje. Tieto stanovy určujú vnútornú štruktúru organizácie, práva a povinnosti členov, postupy vo veciach ako prijímanie nových členov, platby členských príspevkov, riadenie finančných prostriedkov, konanie výkonných výborov a podobne. Heslo spolku bolo „Sloboda, rovnosť, bratstvo.“ Pre lepšie pochopenie a vysvetlenie je potrebné vnímať heslo ako celok, no aj samostatne. Sloboda patriaca národu, ktorý je utláčaný. Rovnosť medzi bratmi, po zbavení sa uhorských tried. Bratstvo voči všetkým národom a náboženstvám.³⁵ V hesle sa odrážajú princípy, na ktorých bol spolok založený.

Konvencie Národného slovenského spolku predstavujú neoddeliteľnú súčasť histórie a zdôrazňujú míľniky v chronológii organizácie. Tieto konvencie umožňovali delegátom diskutovať a rozhodovať o kľúčových otázkach, ktoré sa týkali spoločnosti a jej členov. Zásadný význam mali pre formovanie a činnosť organizácie - od založenia N.S.S. počas jej prvého zjazdu 16. februára 1890,³⁶ až po riešenie finančných príspevkov, podpory kultúry a vzdelávania, politických otázok, zmien stanov a konkrétnych projektov.³⁷ Môžeme predpokladať, že rozhodnutie o inkorporácii spolku bolo prijaté na prvotných konvenciách, nakoľko tento proces bol základným krokom k zabezpečeniu legálnych základov pre fungovanie spolku.³⁸ Na konventoch sa rokovalo aj o vnútornej štruktúre N.S.S. vrátane volieb funkcionárov, zmien a doplnení stanov.³⁹

Bratské podporné organizácie pomáhali imigrantom v rôznych oblastiach ich života.

³¹ ROVNIANEK, P. V. - WAGNER, J. A.: *Národná Kalendár pre Rímsko- a Grécko- katolíkov a Evanjelikov na obyčajný rok 1901*. Pittsburgh: Národný Slovenský Spolok, 1900, s. 196.

³² ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 208.

³³ *Pamätník Národného Slovenského Spolku v S. Š. A.: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915*, s. 138.

³⁴ PANKUCH, J.: *Dejiny Clevelandských a Lakewoodských Slovákov*. Cleveland: Ján Pankuch, 1930, s. 32.

³⁵ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 208.

³⁶ *Pamätník Národného Slovenského Spolku v S. Š. A.: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915*, s. 50-51.

³⁷ BAUMGARTEN, R. V- STEFKA, J.: *The National Slovak Society: 100 Year History 1890-1990*. The Society, 1990, p. 59.

³⁸ *Pamätník Národného Slovenského Spolku v S. Š. A.: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915*, s. 50.

³⁹ *Pamätník Národného Slovenského Spolku v S. Š. A.: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915*, s. 64.

Jednou z ciest bolo publikovanie článkov v novinách či časopisoch, čím poskytovali potrebné informácie o aktuálnej situácii. Výnimkou nebol ani Národný slovenský spolok, ktorý takto informoval o všeobecnom dianí, ale aj o spolkových záležitostiach. Amerikánsko-Slovenské Noviny boli prvé tlačené slovenské noviny založené v roku 1886. P. V. Rovnianek v nich zastával miesto redaktora a zaviedol zmeny v podobe používania spisovného jazyka.⁴⁰ Aj z týchto dôvodov boli tieto noviny orgánom Národného slovenského spolku.⁴¹

Možno konštatovať, že Národný slovenský spolok a Prvá Katolícka Slovenská Jednota predstavujú dve pilierové organizácie slovenskej komunity v USA, každú s vlastným jedinečným poslaním a prístupom. Zatiaľ čo N.S.S. vynikal svojím národne orientovaným zameraním a otvorením sa pre všetky náboženské vyznania, IKSJ sa držala pevne svojich katolíckych koreňov, poskytujúc duchovnú podporu a zdôrazňujúc náboženské hodnoty. Obidve organizácie mali nezastupiteľné miesto v podporovaní slovenských prisťahovalcov. Ich rozdielne orientácie a programy dopĺňali potreby rôznorodej povahy slovenskej komunity a spoločne prispievali k udržiavaniu a rozvíjaniu slovenskej identity a spoločenstva v Amerike.

5. SLOVENSKÉ SPOLKY V PRÁVNEJ PRAXI USA: OBOZNAMOVANIE SA S AMERICKÝM PRÁVNÝM SYSTÉMOM

Pristaľovalci z Európy, vrátane Slovákov, sa pri svojom príchode do USA stretávali s právnym systémom, ktorý bol odlišný od toho, na ktorý boli zvyknutí vo svojich domovských krajinách. Bratské podporné organizácie tu boli najmä za účelom pomoci, a to v rôznej forme, od finančnej podpory až po poskytovanie informácií o americkom právnom systéme. Spolky hrali významnú úlohu v poradenstve a právnej podpore svojich členov. Práve v týchto prípadoch sa ukazuje, že slovenské spolky boli živou súčasťou právneho života USA. Slovenskí imigranti sa stretávali s právnymi výzvami, ktoré boli odrazom veľkého spektra problémov, s ktorými bojovali viaceré prisťahovalecké komunity.

Slovenskí prisťahovalci mali rovnaké postavenie pred súdom ako americkí občania na základe štrnásteho dodatku ústavy Spojených štátov. Dodatok bol ratifikovaný 28. júla 1868. Pristáňovaní cudzinci boli chránení znením, ktoré Kongres prijal primárne pre zabezpečenie rovnosti práv pre černochoch. Tento dodatok zabezpečoval rovnosť pred zákonom a dával záruku, že žiadny štát nebude odopierať akejkolvek osobe v jeho jurisdikcii príslušnú ochranu jeho práv, ktorú zákon ponúka.⁴²

Medzi podstatné výzvy, ktorým museli slovenskí prisťahovalci čeliť, radíme najmä boj za lepšie pracovné podmienky a spravodlivú mzdu za ťažkú prácu. Tento boj za pracovné práva a proti diskriminácii vyústil štrajkom v Braddocku. V tomto období boli Slováci a iní prisťahovalci základnou pracovnou silou v rýchlom sa rozvíjajúcich priemyselných sektoroch, vrátane oceliarstva a baníctva, kde čelili náročným a nebezpečným pracovným podmienkam. Tento štrajk bol jeden z mnohých, ktoré poukazovali na zlé pracovné podmienky prisťahovalcov aj domácich pracovníkov. Slovenskí prisťahovalci, ako súčasť tejto pracovnej sily, boli v popredí boja za tieto zmeny. Slovenskí robotníci boli často pracovití a skromní, častokrát odpracovali najviac s najmenšími požiadavkami. Nejednen raz

⁴⁰ ZAHORSKA, M. B.- KRALOVA, Z. - CINCEBEAUX, H. N.: The historical background of the Slovak press in the USA. *Communications - Scientific letters of the University of Zilina*, 2014, vol. 16, no. 3, p. 37.

⁴¹ Pamätník Národného Slovenského Spolku v S. Š. A: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915, s. 59.

⁴² COHEN, J. H.: *A legal history of the rights of immigrant aliens in the United States under the Fourteenth Amendment to the Constitution, 1870 to the present: dizertačná práca*. New York: Katedra histórie na New York University, 1991, p. 195.

im tieto dobré vlastnosti pomohli zaistiť si miesto, no na druhej strane boli aj zneužívaní majiteľmi, ktorí ľahšie oklamali Slováka o zaslúženú mzdu.⁴³

5. 1 Prípád „Sabola, Rusnáka, Totha z Braddocku“

Oblasť Pensylvánie bola známa priemyslom, ktorá poskytovala prácu robotníkom v baniach či v železiarňach. Avšak kruté zaobchádzanie s robotníkmi, znižovanie mzdy a zrážky z platov viedli k veľkým štrajkom robotníkov.

V roku 1890 títo robotníci chceli dosiahnuť zmenu, a tak sa tisíce Slovákov zúčastnili veľkého štrajku. Robotníci na Nový rok 1891 zaútočili na železiareň v Braddocku, avšak neúspešne a boli zahnaní. Následne na to svoje počty navýšili a pokus zopakovali. Ich zámerom bolo zbiť najatých mužov, ktorí mali za úlohu štrajk prekaziť, tzv. „štrajkokazov“. V bitke došlo ku zraneniu strážnika a ten na následky úderu do hlavy 6. januára 1891 zomrel. Zo vzbury bolo obžalovaných 44 Slovákov. Prvý výsluch sa uskutočnil 10. januára, pri ktorom obžalovali zo vzbury a zavraždenia strážnika 20 Slovákov. Porota obžalovaných uznala vinnými a boli odsúdení na trest v robotárni na 3 až 12 mesiacov. Avšak prebehol aj osobitný súd, a to dňa 14. februára 1891. Súdny proces sa týkal A. Totha, M. Sabola a J. Rusnáka, ktorí boli uznaní vinnými z vraždy prvého stupňa. Rozsudok bol na trest smrti obesením.⁴⁴ Zámerom tohto procesu bolo najmä zastrašiť robotníkov, čomu napomáhala aj americká tlač. Mnoho z porotcov cítilo nátlak spoločnosti, a tak nerozhodli spravodlivo, ale vydali žiadaný prísny rozsudok.

J. Rusnák bol v čase bitky v meste vzdialenom niekoľko míľ od Braddocku. Jeho výpoveď potvrdilo 10 slovenských svedkov. Aj keď bolo zrejmé, že došlo k omylu, dvaja anglickí svedkovia tvrdili, že ho videli. V roku 1894 prišlo k novému zisteniu, a to že istý M. Pekár ušiel v noci po incidente z mesta. Svojím konaním sa netajil a priznal sa niekoľkým osobám. Bol tej istej výšky aj postavy ako Rusnák. Na základe týchto svedectiev v roku 1895 podali žiadosť na omilostujúcu stolicu o udelenie milosti. Stolica žiadosti nevyhovela. V roku 1897 sa proces obnovil vďaka práci advokátov a na základe materiálov súd Rusnáka oslobodil a uznal ho nevinným.⁴⁵

Sabolovi bola v roku 1895 stolicou udelená milosť. Na základe lekárskeho vyšetrenia mu ostávalo pár dní v dôsledku vážnej choroby. Po udelení milosti do pár dní zomrel.⁴⁶

A. Toth ostal vo väzení aj po niekoľkých pokusoch o dokázanie jeho neviny. Jeho trest sa úspešne podarilo zmierniť na 20 rokov vo väzení. Po 19 rokoch odpykania trestu bola jeho nevina dokázaná. K vražde strážnika sa priznal jeho bratranec, ktorý zomieral na Slovensku, keďže z Ameriky utiekol. Bola spísaná zápisnica a na základe nej udelil guvernér Tothovi milosť, a to v roku 1911. Toto omilostenie malo zásadný vplyv na zmenu legislatívy v Amerike. Štátny senátor následne podal návrh zákona, na základe ktorého malo byť neprávom obvinenému a odsúdenému priznané odškodnenie vo výške 300 dolárov za každý rok väzenia. Ak by bol tento zákon účinný v čase omilostenia Totha, mohol by si nárokovať na 6 000 dolárov.⁴⁷

Priebeh konaní sledovala slovensko-americká spoločnosť. Slovenské organizácie a duchovní sa snažili pomôcť. Celý proces a ťažká práca obetovaná pre vyslobodenie neprávom odsúdených bola spojená s veľkými výdavkami. V príspevkoch sa na pomoc v tejto veci narátalo tisíc dolárov. Rusnák verejne ďakoval a pripisoval veľkú snahu najmä

⁴³ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 179.

⁴⁴ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 154.

⁴⁵ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 157-158.

⁴⁶ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 157.

⁴⁷ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 159-160.

Národnému slovenskému spolku a konkrétne P. V. Rovniankovi a J. Wolfovi za ich úsilie, prácu a venované peniaze. Veľa peňazí sa vyzbieralo vďaka zbierkam uverejneným v Amerikánsko-slovenských novinách. Vyzbierané peniaze pokryli aspoň začiatkové trovy. Rovnako tak vyjadril vďaka odborom N.S.S. a odborom IKSJ.⁴⁸

Spolky ako IKSJ a N.S.S. zohrávali v týchto snahách rozhodujúcu úlohu. Poskytovali nielen morálnu a finančnú podporu svojim členom zapojeným do štrajkov, ale aj právne poradenstvo a zastupovanie. V čase, keď boli pracovné práva a ochrana pracovníkov vo všeobecnosti slabé, boli tieto organizácie pre svojich členov často jediným zdrojom podpory a ochrany.

Pomocou organizovania zbierok, šírenia informácií o právach svojich členov a poskytovaním podpory, zastávali spolky hlavnú funkciu vo zvyšovaní povedomia o pracovných právach či vytváraní nátlaku na zamestnávateľov a vládne inštitúcie s cieľom zlepšiť pracovné podmienky svojich členov.

Sociálno-ekonomické výzvy boli náročné na zvládnutie. Treba prihliadnuť na fakt, že slovenské spolky zo začiatku nevznikali s cieľom posilňovať národnostné cítenie. Základ slovenských spolkov bol hlavne zameraný na pokrytie sociálnych potrieb. Poskytovali finančnú ochranu svojim členom prostredníctvom vzájomných poisťných systémov. Tieto systémy boli vytvorené ako forma vzájomnej pomoci, kde členovia spolku prispievali do spoločného fondu, ktorý následne poskytoval finančné pokrytie nákladov potrebných pre život v prípade smrti, invalidity alebo iných životných udalostí.⁴⁹ Poisťný systém týchto spolkov čelil výzvam, najmä pokiaľ išlo o správu fondov a vyplatenie poistenia. Vznikali spory ohľadom oprávnenosti na poisťnú dávku, ako je dokumentované aj v nasledujúcom prípade.

5. 2 Federkiewicz v. National Slavonic Society - spor o vyplatenie posmrtnej podpory

Nasledujúci spor riešil otázku vyplatenia posmrtnej podpory. Spor sa uskutočnil 15. júla 1911. V spore vystupovali dve strany, a to žalobkyňa, ktorá žiadala o vyplatenie posmrtnej dávky a obhajca, ktorý hájil záujmy spoločnosti. Spoločnosť bola inkorporovaná na základe zákona z roku 1874 ako spoločnosť prvej triedy so záujmom pomáhať Slovanom, a to ako podporná organizácia. Predmet sporu bol vyplatenie posmrtnej dávky osobe, ktorá bola zomrelým určená ako oprávnená osoba. Žalovaná spoločnosť tvrdila, že žalobkyňa nemala nárok na vyplatenie dávky, pretože nebola príbuznou, snúbenicou alebo nezaopatrenou osobou člena. Žalobkyňa bola spoločníčkou člena, a teda nepatrila do vyššie spomenutých kategórií osôb. Člen ju ustanovil oprávnenou osobou z dôvodu poskytovania podpory a starostlivosti.⁵⁰

Obhajoba spoločnosti znela, že na spoločnosť sa vzťahuje zákon zo 6. apríla 1893, ktorý vymedzuje určité osoby, ktorým môžu byť vyplatené dávky v prípade úmrtia člena. Keďže žalovaná nepatrila ani do jednej zo spomenutých kategórií, jej určenie za oprávnenú osobu považovali za neplatné. Argumenty žalujúcej strany zneli v prospech určenia, a to v zmysle, že bolo platné a vykonateľné. Žalobkyňa tvrdila, že člen neplatil nič za starostlivosť a nevrátil jej časť peňazí poskytnutých na platenie príspevkov. Ako formu vyrovnania ju ustanovil za oprávnenú osobu.⁵¹

Súd konštatoval, že tvrdenie žalobkyne nemalo podporu v stanovách spolku. Tie uvádzali, že člen môže ako oprávnenú osobu ustanoviť len príbuzného alebo osobu, ktorá je

⁴⁸ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 156-158.

⁴⁹ ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, s. 195.

⁵⁰ *York Legal Rec.*, 1880-1964, p. 4.

⁵¹ *York Legal Rec.*, 1880-1964, p. 4.

závislá na jeho podpore. Žalujúca nebola „závislá“ na zomrelom členovi v zmysle, ktorý uvádzajú statuty. V ich vzťahu bola skôr veriteľom ako závislou osobou, keďže člen neplatil nič za starostlivosť a výživu. Rovnako tak opora tvrdení nebola ani v zákone zo 6. apríla 1893. Súd vydal rozsudok v prospech žalovanej spoločnosti a ustanovil, že určenie žalobkyne ako oprávnenej osoby bolo neplatné.⁵²

Spolky ako Prvá Katolícka Slovenská Jednota a Národný slovenský spolok poskytovali nielen kultúrnu a sociálnu oporu, ale aj kľúčovú právnu podporu, čím umožňovali Slovákom lepšie sa orientovať v americkom právnom prostredí. Poznaním a pochopením právneho systému USA pomáhali chrániť práva svojich členov. Spomenuté príklady nám jasne ukazujú, že spolky riešili právne problémy ako navonok pred justičnými orgánmi USA, tak aj vo svojich vnútorných kruhoch medzi členmi a poverenými úradníkmi. Pri vážnejších sporoch pred súdom je zrejmé, že sa daný rozsudok netýkal len jedného človeka, ale častokrát zasiahol celú komunitu a ovplyvnil ich postavenie v spoločnosti v ďalších rokoch. Prehra, ale rovnako tak aj víťazstvo v spore zasiahlo Slovákov a aj samotné spolky, ktoré tvorili súdržnú a podporujúcu komunitu, ktorá v Amerike neostala bez povšimnutia.

ZÁVER

Zámerom tohto článku je ozrejmiť fungovanie a právnu úpravu slovenských spolkov v USA a zdôrazniť ich nezastupiteľnú rolu v právnom živote Slovákov v Amerike. Na začiatku práce sme poukázali na rozdielnosť migračných politík. Uhorská vláda sa snažila od určitého obdobia zamedziť odliv ľudí z krajiny. V Amerike sa, na druhej strane, stretávame s opačným prístupom, kde sa americká vláda snažila svojimi normami selektovať a obmedziť počet prichádzajúcich ľudí. V nasledujúcej časti sme priblížili fungovanie spolkov prostredníctvom stanov, konvencií či podmienok pre získanie členstva. Upresnili sme, že spolky spočiatku plnili primárne poisťovnú úlohu pre svojich členov. Oba spolky boli úradne uznané, a teda prešli procesom inkorporácie, čím nadobudli právnu subjektivitu. Vďaka legálnemu základu tak mohli naďalej realizovať svoju činnosť. V článku sa venujeme aj vymedzeniu postavenia slovenských prisťahovalcov v právnom systéme USA. Potvrdilo sa nám, že aj napriek statusu prisťahovalca mohli Slováci využívať určité právne prostriedky na ochranu svojich záujmov a práv. Právo na zamestnanie a právo na primeranú mzdu uplatňovali prostredníctvom účasti na štrajkoch, najmä v priemyselnej oblasti. Na základe uvedených súdnych sporov môžeme dôjsť k záveru, že využívali aj právo na právnu ochranu pred súdom, čo záviselo od pomoci spolkov. Napriek rôznym výzvam, ktorým čelili na pracovisku aj v súkromnom živote, dokázali slovenskí prisťahovalci byť aktívnou súčasťou spoločnosti, a to hlavne vďaka práci Národného slovenského spolku a Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty.

SUMMARY

The article aims to explain the functioning and legal regulation of Slovak associations in the USA and to emphasize their irreplaceable role in the legal life of Slovaks in America. At the beginning of the article, the author points out the diversity of migration policies. After the initial mass emigration, the Hungarian government tried to prevent the outflow of people from the country. In America, again after the first mass immigration waves, the American government tried to select and limit the number of incoming people. The author analyzes the functioning of associations through statutes, conventions, and membership conditions. Initially, the societies performed primarily an insurance role for their members. Both

⁵² *York Legal Rec.*, 1880-1964, p. 5.

associations were officially recognized and thus went through a process of incorporation, acquiring legal personality. Thanks to the legal basis, they could continue their activities. In the article, the author also discusses the definition of the status of Slovak immigrants in the U.S. legal system. Despite their immigration status, Slovaks could use some legal means to protect their interests and rights. They advocated for the right to employment and fair wages through participation in strikes, especially in the industrial sector. Through analyzing some lawsuits, the author concludes that, with the help of the associations, they also made effective use of the right to legal protection in court proceedings. Despite the various challenges they faced in the workplace and their private lives, Slovak immigrants managed to be an active part of society, mainly thanks to the work of the National Slovak Society and the First Catholic Slovak Union.

POUŽITÁ LITERATÚRA

ALEXANDER, J. G.: *The immigrant church and community: The formation of Pittsburgh's Slovak religious institutions, 1880-1914: dizertačná práca*. Minnesota: University of Minnesota, 1980, 687 s.

BAUMGARTEN, R. V. - STEFKA, J.: *The National Slovak Society: 100 Year History 1890-1990*. The Society, 1990, 292 s.

BIELIK, F. – RÁKOŠ, E.: *Slovenské vysťahovalectvo*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, 408 s.

COHEN, J. H.: *A legal history of the rights of immigrant aliens in the United States under the Fourteenth Amendment to the Constitution, 1870 to the present: dizertačná práca*. New York: Katedra histórie na New York University, 1991, 390 s.

ČULEN, K.: *Dejiny Slovákov v Amerike*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1942, 260 s.

DOBROTKOVÁ, M.: Vznik a vývin Slovenského krajanského hnutia v USA do roku 1907. In VACULÍK, J. (ed.): *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 17-33. ISSN: 1211-6068.

HARUŠŤÁK, I.: Príspevok k diskurzu o dejinách slovenského vysťahovalectva: Migračné impulzy a vysťahovalectvo z hornouhorských žúp na americký kontinent v kontexte migračných pohybov v regióne strednej a východnej Európy v poslednej štvrtine 19. storočia. In KOVÁČ, D. a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s. r. o., 2013, s. 214 - 227. ISBN: 978-80-971540-1-1.

HUSEK, S. O.: Slovak American Fraternal, Cultural, and Civic Organizations to 1914. In KRAJSA, J. C. (ed.): *Slovaks in America. A bicentennial study*. Middletown: Jednota Slovak American Publishing House, 1978, pp. 29-38.

HUTCHINSON, E. P.: *Legislative History of American Immigration Policy 1798- 1965*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, 704 s. ISBN: 0-8122-7796-1.

JAKEŠOVÁ, E.: Uhorské zákonodarstvo a vysťahovalectvo Slovákov do prvej svetovej vojny. In KRAJČOVIČ, M. (ed.): *Historické štúdie 36*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo

SAV, 1995, s. 137- 153. ISBN: 80-224-0415-2.

JAKUB, M. J.: *Jednota, as a Phase of Slovak American Society: dizertačná práca*. New York: Katedra sociológie na Fordham University, 1941, 73 s.

MEGLES, S. - STOLARIK, M. - TYBOR, M.: *Slovak Americans and Their Communities of Cleveland*. Cleveland: Cleveland State University, 1978, 217 s.

O'DONNELL, S.: *From Pittsburgh to Pressburg: The Transatlantic Slovak National Movement, 1880-1920: dizertačná práca*. Glasgow: Katedra histórie Univerzity v Strathclyde, 2017, 437 s.

Pamätník Národného Slovenského Spolku v S.Š. A: vydaný z príležitosti 25-ročného jubileumu Národného Slovenského Spolku v Spojených Štátoch Amerických 1890-1915. Pittsburgh: Národné Noviny, 1916, 154 s.

PANKUCH, J.: *Dejiny Clevelandských a Lakewoodských Slovákov*. Cleveland: Ján Pankuch, 1930, 303 s.

PAUČO, J.: *75 rokov Prvej Katolíckej slovenskej jednoty: 1890-1965*. Cleveland: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1965, 560 s.

ROVNIANEK, P. V. - WAGNER, J. A.: *Národná Kalendár pre Rímsko- a Grécko-katolíkov a Evanjelikov na obyčajný rok 1901*. Pittsburgh: Národný Slovenský Spolok, 1900.

York Legal Rec., 1880-1964, pp. 4-5.

ZAHORSKA, M. B. - KRALOVA, Z. - CINCENBEAUX, H. N.: The historical background of the Slovak press in the USA. *Communications - Scientific letters of the University of Zilina*, 2014, vol. 16, no. 3, pp. 36-40. ISSN: 1335 - 4205.

DÔLEŽITOSŤ MEDZINÁRODNEJ REGULÁCIE VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV MEDZI ŠTÁTMI: PORUŠOVANIE DOHOVOROV MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA NA PRÍPADE UKRAJINA VERZUS RUSKÁ FEDERÁCIA A MOŽNOSTI ĎALŠIEHO VÝVOJA

*The Importance of International Regulation of State-to-State Relations: Violations of
International Law Conventions in the Case of Ukraine versus the Russian Federation and
Possible Future Developments*

Samuel Titka

Abstrakt: Príspevok prechádza od stručného historického prierezu udalostí, ktoré viedli k prijatiu všeobecne záväzných právnych noriem medzinárodného práva s poukázaním na aktuálne dianie na geopolitickej mape sveta, konkrétne na prípade konfliktu medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou. Cieľom je poukázať na to, že, napriek historickej snahe štátov o kodifikovanie všeobecne platných noriem upravujúcich vzájomné vzťahy štátov, sme v súčasnosti stále svedkami toho, že aj mocnosti, ktoré stáli pri zrode týchto noriem, ich porušujú. Príspevok autora sumarizuje aj aktuálne možnosti medzinárodného práva na vyvodenie dôsledkov v prípade jeho porušovania, konkrétne na príklade postupu Medzinárodného súdneho dvora (ICJ) a Medzinárodného trestného súdu (ICC) so sídlom v Haagu.

Kľúčové slová: Ukrajina; Ruská federácia; Medzinárodný súdny dvor.

Abstract: The paper proceeds from a brief historical cross-section of the events that led to the adoption of universally binding legal norms of international law to current events on the geopolitical map of the world, precisely the conflict between the Russian Federation and Ukraine. The aim is to point out that despite the historical efforts of states to codify generally applicable norms governing the mutual relations of states, we are still witnessing today that even the powers that gave birth to these norms are violating them. The author also summarizes the current possibilities of international law to draw consequences in case of their violation, using the example of the procedure of the International Court of Justice (ICJ) and the International Criminal Court (ICC), based in The Hague.

Key Words: Diplomacy; Ukraine; Russian Federation.

ÚVOD

Cieľom tohto príspevku je v krátkosti uviesť prehľad historických udalostí, ktoré podnietili vývoj a legislatívnu úpravu medzinárodného práva verejného. Príspevok v prvej časti popisuje dôležitosť opätovného nadviazania diplomatických vzťahov medzi štátmi, najmä po ich narušení z dôvodu vojnových konfliktov. S poukázaním na aktuálne dianie na geopolitickej mape sveta sa snažíme na prípade konfliktu medzi Ruskou federáciou (RU) a Ukrajinou (UA) hľadať odpovede na otázky, prečo napriek historickej snahe štátov o kodifikovanie všeobecne platných noriem, upravujúcich vzájomné vzťahy štátov, sme aj v 21. storočí svedkami ich porušovania. V príspevku sú uvedené aj možnosti domáhania sa nápravy a vyvodenia dôsledkov v prípade ich porušovania. V práci konkrétne popisujeme postavenie a právomoci Medzinárodného súdneho dvora (ICJ) a Medzinárodného trestného súdu (ICC) so sídlom v Haagu. V samostatnej časti približujeme kroky, ktoré obidve inštitúcie podnikli ku dnešnému dňu, napríklad vydanie medzinárodných zatykačov alebo rozhodnutia o predbežných otázkach (v rámci aktuálneho konfliktu medzi UA a RU). V poslednej časti príspevok prináša prehľad možných scenárov vývoja vojny na UA a budúceho postavenia RU.

1. PRIEREZ MEDZINÁRODNEJ REGULÁCIE VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV MEDZI ŠTÁTMI

Štáty sa odpradáva snažili upraviť svoje medzinárodné vzťahy, nastaviť podmienky, ktoré by boli akceptovateľné pre všetkých. Profesor Ian Brownlie uvádza, že „*diplomacia zahŕňa všetky prostriedky, ktorými štáty vytvárajú alebo udržiavajú vzájomné vzťahy, komunikujú medzi sebou alebo uskutočňujú politické alebo právne transakcie, a to prostredníctvom ich oprávnených zástupcov.*“¹

Právo mať diplomatické styky s inými štátmi (legačné právo) sa zaraďuje medzi základné práva každého zvrchovaného štátu. Vyjadrením tohto práva je nadväzovanie diplomatických stykov na základe dohôd, zriaďovanie stálych diplomatických misií v iných štátoch a vysielanie a prijímanie diplomatických zástupcov.² Diplomatické misie plnia politické a reprezentačné funkcie a svoj štát zastupujú vo všetkých otázkach.³

Počas vojnových konfliktov, keď boli vzťahy medzi štátmi narušené, bolo potrebné nadviazať nové bilaterálne a multilaterálne vzťahy na rôznych mierových konferenciách. Touto úlohou boli primárne poverení vyslaní diplomati, ktorých cieľom bolo vytvorenie medzinárodných zmlúv či dohovorov na základe konsenzu. Ako príklad možno uviesť konferenciu, ktorou bola ukončená 30-ročná vojna v roku 1648 a vyústila vo Vestfálsky mier. Po tridsaťročnej vojne sa objavil nový súbor myšlienok a praktík. Toto obdobie je možné považovať za zdroj modernej diplomacie. Samostatnú kapitolu tzv. konferenčnej diplomacie predstavoval Viedenský kongres, ktorý mal za úlohu pripraviť nové usporiadanie sveta po páde Napoleonovej vlády.⁴ V rámci Viedenského kongresu, ktorý sa konal v rokoch 1814 - 1815 boli zaznamenané prvé čiastkové kodifikácie niektorých vybraných otázok medzinárodného práva verejného.⁵ Viedenský kongres prispel k dočasnému stabilizovaniu pomerov v Európe. Zdôrazňoval myšlienky mieru a pokoja. Účastníci kongresu vytvorili tzv. Svätú Alianciu, ktorej úlohou bolo chrániť Európu pred vlnou nových revolúcií a národno-oslobodeneckých hnutí.⁶ Viedenský kongres z roku 1815 možno považovať za východiskový bod medzivládnej regulácie právnych otázok všeobecného a trvalého záujmu.

Napriek dosiahnutým úspechom sa piliere diplomacie oslabili počas prvej svetovej vojny, čím sa diplomacia dostala pod veľkú kontrolu. Americký prezident Woodrow Wilson obvinil diplomatov zo „*spájania aliancií a zmlúv, komplikovanej siete intríg a špionáže*“, ktoré viedli k vypuknutiu prvej svetovej vojny.⁷ Diplomatické vzťahy mnohých štátov sa výrazne zhoršili alebo prerušili. Opäť bolo potrebné nájsť cesty, ako zabezpečiť komunikáciu medzi štátmi. Mierovou konferenciou bola ukončená aj 1. svetová vojna. Výsledkom šesťmesačného rokovania Parížskej mierovej konferencie bola Versaillská (mierová) zmluva, ktorá bola uzatvorená vo Versailles 28. júna 1919 a nadobudla platnosť 10. januára 1920. Zároveň bol na Versaillskej konferencii prijatý Pakt Spoločnosti národov, ktorým bola táto organizácia založená. Po „Veľkej vojne“⁸ podnietili kodifikáciu medzinárodného práva nielen nezávislé orgány, ale aj krátko predtým založená Spoločnosť národov. V roku 1924 Zhromaždenie spoločnosti národov prijalo rezolúciu, v ktorej vyzvalo Radu SN, aby vytvorila výbor

¹ BROWNLIE, J.: *Principles of Public International Law*, 7th edn. Oxford: Oxford University Press, 2008.

² JANKUV, J. - LANTAJOVÁ, D. - BLAŠKOVIC, K. - BUCHTA, T. - ARBET, T.: *Medzinárodné právo verejné*, 2. časť. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 234.

³ Tamtiež.

⁴ ADAMOVIČ, K. - KRŽKOVSKÝ, L.: *Stručné dejiny diplomacie*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 153.

⁵ VRŠANSKÝ, P. - VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2012, 416 s.

⁶ ADAMOVIČ, K. - KRŽKOVSKÝ, L.: *Stručné dejiny diplomacie*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 154.

⁷ CRAIG, G. A.: *War, Politics, and Diplomacy: Selected Essays*. New York: Praeger, 1966, 297 s.

⁸ Termínom „veľká vojna“ bola označovaná Prvá svetová vojna. Termín „veľká“ sa prestal používať vypuknutím 2. svetovej vojny.

odborníkov pre účely kodifikácie medzinárodného práva.⁹ Výbor v januári 1926 sformuloval zoznam oblastí medzinárodného práva, ktoré bolo potrebné kodifikovať. Napriek tomu, že kodifikácia nebola ukončená, jej myšlienka pretrvávala. Na to, aby sa mohla znovu rozvinúť, muselo medzinárodné právo prejsť ďalšou veľkou skúškou. Počas 2. svetovej vojny niekoľko vlád opäť porušilo alebo ignorovalo diplomatické záruky, čo sa prejavilo napríklad uväznením vyslancov v ZSSR.¹⁰ V roku 1945, po 2. svetovej vojne, nabrala snaha o kodifikáciu medzinárodného a diplomatického práva na vážnosti so založením Organizácie Spojených národov. OSN však nebola len platformou pre diplomaciu, ale vo svojej Charte uviedla všeobecne uznávaný princíp zvrchovanej rovnosti štátov.¹¹ To predznamenovalo koniec kolonizačného priestoru a začiatok nezávislých štátov v rámci medzinárodného spoločenstva,¹² majúci priame dôsledky na štruktúru medzinárodného spoločenstva a počet jeho medzinárodných aktérov.¹³ Nové usporiadanie sveta po 2. svetovej vojne, vznik nových štátov, snaha o zavedenie jednotného prístupu v diplomacii a medzinárodných vzťahoch vyvíjali veľký tlak na prijatie všeobecne akceptovanej právnej úpravy. Historické snahy o úpravu medzinárodných vzťahov, diplomacie a imunity, prešli rôznymi problémami a vyústili do prijatia Viedenského dohovoru o diplomatických vzťahoch (VD), ktorý ratifikovala väčšina štátov sveta. Bol prijatý 18. apríla 1961 na konferencii OSN vo Viedni a platnosť nadobudol 24. apríla 1964. VD vo svojom súhrne predstavuje komplexnú úpravu diplomatického práva, vychádza zo zásady udržania medzinárodného mieru a bezpečnosti a podpory priateľských vzťahov medzi národmi, bez ohľadu na rozdielnosti v ich ústavnom a spoločenskom zriadení. Mohlo by sa zdať, že súčasná platná regulácia medzinárodných vzťahov rieši väčšinu problémov medzinárodných vzťahov, stále však dochádza k ich rôznemu prekrúcaniu a porušovaniu. Jedným z prvých znakov narušovania vzájomných vzťahov medzi štátmi môže byť vypovedanie zástupcov iného štátu, vyhlásením za *persona non grata*.

2. VPLYV VYHLÁSENIA OSOBY ZA *PERSONA NON GRATA* NA VZŤAHY MEDZI ŠTÁTMI

Už Platón povedal - dobrí ľudia nepotrebujú zákony, ktoré by im hovorili, aby konali zodpovedne, zatiaľ čo zlí ľudia nájdu spôsob, ako zákony obísť. V poslednom období narastá otázka, či majú prijímajúce štáty tolerovať osobnú nedotknuteľnosť a diplomatickú imunitu aj v prípade závažných zločinov, akými sú vražda a sprisahanie, alebo vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti? Možnosť vyhlásiť osobu za *persona non grata* sa vyvinula prostredníctvom medzinárodného obyčajového práva a bola následne kodifikovaná v čl. 9 VD. Vyhlásenie osoby za *persona non grata* je založené na princípe, že: „*prijímajúci štát nemusí v diplomatickej funkcii naďalej trpieť jednotlivca, ktorý sa preňho stal neprijateľným.*“¹⁴ Diplomati môžu byť vyhlásení za *persona non grata* za znevažujúce poznámky na adresu hostiteľskej vlády, porušovanie jej zákonov, zasahovanie do jej politiky, zasahovanie do jej vnútorných záležitostí,

⁹ BIERMAN, N.: *Codification of International Law - A Basic of World Government*. 15 St. Louis Law Review, 1930, s. 151-167.

¹⁰ Prípád Raoula Wallenberga (16. január 1945). Sovieti ubezpečili švédkeho ministra v Moskve, že Wallenberga vzali do „ochrannej väzby“. V skutočnosti bol uväznený. Či Wallenberg chradol v ruskej cele, alebo či zomrel vo väzení, zostáva neznáme. In TERAZ.sk: *Wallenbergovci chcú protokol z Ruska, chcú odkryť záhadu*. [online]. 2016. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: https://www.teraz.sk/magazin/svedsko-wallenbergovci-chcu-protokol/219056-clanok.html?combinedGlobalTab_webmagazin=0

¹¹ V článku 2 Charty OSN sa uvádza, že organizácia je založená na princípe zvrchovanosti všetkých svojich členov.

¹² Supervelmoci však vykazovali aj kolonialistickú a imperialistickú tendenciu, aj keď nie ako napr. Francúzsko a Veľká Británia.

¹³ BARSTON, R.: *Modern Diplomacy*. London: Routledge, 2019, 536 s.

¹⁴ DENZA, E.: *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, 3rd edn. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 73.

kritiku jej hlavy štátu a podobné dôvody.¹⁵ Pri vyhlásení diplomata za *persona non grata* nemusí prijímajúci štát uviesť žiadne dôvody.¹⁶ Krajným riešením, najmä v prípade výrazného narušenia medzinárodných vzťahov, je vyhlásenie väčšieho počtu ľudí z diplomatickej misie za *persona non grata*, čo môže následne viesť až k ukončeniu diplomatických vzťahov medzi štátmi. Stáva sa to výnimočne, pretože väčšinou prevládajú snahy o zachovanie diplomatických vzťahov. V tejto súvislosti je znepokojujúca aktuálna situácia vo vzťahu k Ruskej federácii (RU), po ruskej invázii na Ukrajinu (UA). Podľa *Foreign Policy* bolo po začatí ruskej invázie na Ukrajinu vyhostených západnými štátmi najmenej 394 ruských predstaviteľov. Od začiatku ruskej invázie na UA možno nájsť veľa prípadov vyhostenia diplomatov, konzulov a diplomatického personálu.¹⁷ Situáciou vyhostenia a sumarizáciou vyhostených osôb¹⁸ sa zoberal Japonský inštitút *Gateway*.¹⁹ Prvý štát, ktorý pristúpil k vyhosteniu ruských diplomatov boli USA. Slovenská republika vyhostila troch zamestnancov ruskej ambasády dňa 14. marca 2022. V prípadoch vyhostenia, aj keď nie je nutné uvádzať dôvody, niektoré štáty tvrdili, že rozhodnutia boli prijaté v dôsledku špiónáže alebo národných bezpečnostných dôvodov. Možným dôvodom vyhostenia ruských diplomatov z viacerých štátov začiatkom apríla 2022 bol masaker v Buči.²⁰ Ako vidno z oznámení vlád, rozhodnutia o vyhostení a vyhlásení ruských diplomatov a konzulov za *persona non grata* boli reakciou na uvedený masaker. Napríklad Španielsko označilo masaker za dôvod na vyhostenie. Nemecko tvrdilo, že masaker bol vojnovým zločinom a ich rozhodnutie bolo prijaté ako okamžitá reakcia na masaker v Buči.²¹ Jeden z prvých denníkov, ktorý zverejnil informácie o masakri v Buči bol denník *The New York Times*.²² V minulosti sa novinári a vyšetrovatelia spoliehali na jedinú fotografiu alebo video, aby odhalili vojnové zverstvá. To, čo odlišuje dôkazy objavené v Buči od dôkazov získaných v minulosti je rozsah a detaily, ktoré spájajú jednu konkrétnu jednotku a jej veliteľa s vraždami, s možnými dôsledkami pre prebiehajúce vyšetrovanie.²³ Medzinárodný trestný súd (ICC) so

¹⁵ DENZA, E.: *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, 3rd edn. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 77.

¹⁶ Článok 9 ods.1 Viedenského dohovoru.

¹⁷ MORITANI, Y – AKIYAMA, H.: *Securitisation behind persona non grata: Implications to the theory and the cases regarding the Russian invasion of Ukraine in 2022*. [online]. 2023. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://f1000research.com/articles/12-269>

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ Japan Institutional Gateway je miestom, kde môžu výskumníci z Japonska publikovať svoje výskumné výstupy v otvorenom výskumnom formáte. Údaje o vyhostených osobách vo vzťahu k vojne na Ukrajine sú uvedené v tabuľke č. 4.

²⁰ The Russian Military unit that killed dozens in Bucha. [online]. *New York Times*, 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html>

²¹ MORITANI, Y – AKIYAMA, H.: *Securitisation behind persona non grata: Implications to the theory and the cases regarding the Russian invasion of Ukraine in 2022*. [online]. 2023. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://f1000research.com/articles/12-269>

²² Osem mesačné vyšetrovanie denníka *The New York Times* dospelo k záveru, že páchatelmi masakru pozdĺž Yablunskej ulice boli ruskí výsadkári z 234. leteckého útočného pluku pod vedením podplukovníka Artoma Gorodilova. Reportéri *Times* strávili mesiace v Buči a po tom, čo sa ruské sily stiahli, robili rozhovory s obyvateľmi, zbierali obrovské množstvo záznamov z bezpečnostných kamier a získavali exkluzívne záznamy od vládnych zdrojov. V New Yorku analyzovali materiály a na minútu zrekonštruovali zabíjanie pozdĺž tejto jednej ulice. In: The Russian Military unit that killed dozens in Bucha. [online]. *New York Times*, 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html>

²³ Obyvatelia v Buči uviedli, že keď ich ruskí vojaci vypočúvali, často sa im zmocnili telefónov. Reportéri, s podozrením, že by mohli ísť aj o telefóny obetí, získali od UA úradov databázu všetkých hovorov a správ uskutočnených z regiónu Buča do Ruska počas marca. Objavil sa mrazivý vzorec: vojaci bežne používali telefóny obetí na telefonovanie domov do Ruska, často len niekoľko hodín po ich zabíjaní. Analýzou telefónnych čísel vytočených ruskými vojakmi a odhalením profilov na sociálnych sieťach spojených s ich rodinnými príslušníkmi *The Times* potvrdili totožnosť dvoch desiatok výsadkárov ako členov 234. pluku. In: The Russian Military unit

sídlom v Haagu už vyšetruje možné vojnové zločiny a iné zverstvá páchané na UA.²⁴ Na tomto prípade sa dá, okrem konštatovania o narušení vzťahov medzi štátmi, poukázať aj na dôležitosť prinášania pravdivých informácií. Relevantné informácie môžu mať vplyv na medzinárodné diplomatické vzťahy a tiež vytvárať tlak na štáty, ktoré sa dopúšťajú neakceptovateľných činov. V súčasnej mediálnej dobe, keď sa informácie šíria závratnou rýchlosťou a existujú rôzne záškodné platformy šíriace hoaxy,²⁵ je veľmi náročné sa v informáciách správne orientovať.

3. JURISDIKCIA ŠTÁTU

Jurisdikcia štátu vychádza z medzinárodného práva, ktoré priznáva štátu suverénnu moc a právo riešiť svoje záležitosti nezávisle prostredníctvom vnútroštátnej legislatívnej, výkonnej a súdnej moci. Tento výkon môže byť obmedzený výkonom jurisdikcie ostatných suverénnych štátov a pravidlami medzinárodného práva, ktoré existujú ako univerzálna ochrana proti ľubovôli štátnej moci. Jurisdikcia štátu je výrazom pre výkon štátnej moci.

Špecifickým prípadom je tzv. univerzálna jurisdikcia, ktorá umožňuje v niektorých prípadoch, keď iný jurisdikčne príslušný štát nekoná a konať by mal a samotné konanie je v záujme celého medzinárodného spoločenstva, robiť si nárok na jej výkon každému štátu. Univerzálna jurisdikcia vychádza z princípu, že určité zločiny sú odsúdeniahodné všetkými zvrchovanými štátmi, a preto majú štáty povinnosť konať proti páchaniu takýchto zločinov a je potrebné potrestať tých, ktorí sú zodpovední za hrubé porušenia medzinárodného humanitárneho práva. Takáto zásada bola kodifikovaná napríklad v Dohovore proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu. Univerzálna jurisdikcia presadzuje myšlienku, že osoby zodpovedné za určité skutky by mali byť postavené pred súd bez ohľadu na to, kde na svete sa nachádzajú, a to tým, že nezaručuje žiadne prekážky pre ustanovenie jurisdikcie. Princíp univerzálnej jurisdikcie sa často odvoláva na porušovania zákonov považovaných za *jus cogens*. Pri implementácii hierarchie noriem sa stanovuje, že *jus cogens* charakter určitých zákonov ich robí hierarchicky nadradenými iným. Definícia a výkon univerzálnej jurisdikcie sa vo svete líšia. Právomoc vnútroštátneho alebo medzinárodného súdu stíhať jednotlivcov za medzinárodné zločiny spáchané na iných štátnych územiach závisí od domáceho právneho rámca, ako aj od faktov každého konkrétného prípadu.²⁶

3.1 Jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu (ICC) a Medzinárodného súdneho dvora (ICJ)

Napriek existencii medzinárodných právnych noriem a vývoja demokracie sa aj v súčasnosti stretávame so závažnými porušeniami medzinárodného práva, a to aj aktérmi, ktorí stáli pri zrode mnohých z nich. Podozrením z genocídy, agresiou RU na UA, sa zaoberá Medzinárodný trestný súd (ICC) aj Medzinárodný súdny dvor (ICJ). Oba súdy sídlia v Haagu v Holandsku. ICJ rieši spory medzi štátmi. To znamená, že jeden štát žaluje iný štát, v tomto prípade UA žaluje RU. ICC stíha konkrétnych jednotlivcov, čiže fyzické osoby, ktoré sú podozrivé zo spáchania niektorého zločinu podľa medzinárodného práva, ako sú napríklad vojnové zločiny alebo zločiny proti ľudskosti, ale aj zločin genocídy.

that killed dozens in Bucha. [online]. *New York Times*, 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html>

²⁴ Tamže.

²⁵ Podvod či klamstvo šírené zo žartu alebo so zlými úmyslami, zneužívajúc niečiu dôverčivosť.

²⁶ INTERNATIONAL JUSTICE RESOURCE CENTER: *Universal Jurisdiction*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://ijrcenter.org/cases-before-national-courts/domestic-exercise-of-universal-jurisdiction/>

4. MEDZINÁRODNÝ TREŠTNÝ SÚD (ICC)

ICC má jurisdikciu iba v rámci krajín, ktoré mu ju udelili. Zatiaľ Rímsky štatút ICC podpísalo 124 štátov. USA, RU a CN medzi nimi nie sú. UA podpísala Rímsky štatút v roku 2000, ale neratifikovala ho s odvolaním sa na potrebu ústavných zmien. UA však urobila dve osobitné *ad hoc* vyhlásenia podľa článku 12 ods. 3 Rímskeho štatútu ICC, čím od novembra 2013 akceptovala jurisdikciu ICC.²⁷

ICC vyšetruje, a ak je to opodstatnené, súdi jednotlivcov obvinených z najzávažnejších zločinov. Súd nemôže dosiahnuť tieto ciele sám. Ako súd poslednej inštancie sa snaží doplniť, nie nahradiť vnútroštátne súdy. ICC je prvým stálym medzinárodným trestným súdom na svete. Rímsky štatút (zakladajúca zmluva súdu), ustanovuje tri samostatné orgány: Zhromaždenie zmluvných štátov, Medzinárodný trestný súd, ktorý pozostáva zo štyroch samostatných orgánov a Trustový fond pre obeť.²⁸ Rímsky štatút priznáva ICC jurisdikciu v prípade štyroch hlavných zločinov: 1. zločin genocídy, 2. zločiny proti ľudskosti, 3. vojnové zločiny a 4. zločin agresie.

ICC môže vykonávať jurisdikciu v situácii, keď genocída, zločiny proti ľudskosti alebo vojnové zločiny boli spáchané 1. júla 2002 alebo neskôr a:

- zločiny boli spáchané štátnym príslušníkom zmluvného štátu alebo na území zmluvného štátu alebo v štáte, ktorý akceptoval jurisdikciu súdu; alebo
- tieto zločiny postúpila Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov (BR OSN) prokurátorovi ICC v súlade s rezolúciou prijatou podľa kapitoly VII charty OSN. Dňa 11. júna 2010 bol v Kampale prijatý Dodatok k Rímskemu štatútu Medzinárodného trestného súdu k zločinu agresie. Týkajúci sa definície vojnových zločinov vo vzťahu k použitiu konkrétnych zbraní v medzinárodných ozbrojených konfliktoch, ako aj v ozbrojených konfliktoch, ktorý nemajú medzinárodný charakter.

Ako súdna inštitúcia nemá ICC vlastnú políciu ani donucovací orgán; preto sa pri podpore spolieha na spoluprácu so štátmi na celom svete, najmä pri zatýkaní, prevoze zatknutých osôb do väzenského/detenčného centra ICC v Haagu,²⁹ zmrazení majetku podozrivých a výkone trestov. Súd síce nie je organizáciou OSN, ale má s ňou dohodu o spolupráci. Ak situácia nepatrí do jurisdikcie súdu, BR OSN môže túto situáciu postúpiť ICC.³⁰ Pri vyšetrovaní musí prokurátor zhromaždiť a zverejniť usvedčujúce aj oslobodzujúce dôkazy. Počas všetkých štádií konania (prípravné konanie, súdne konanie a odvolanie) má obžalovaný právo na informácie v jazyku, ktorému plne rozumie, takže konanie ICC prebieha vo viacerých jazykoch vďaka tímom tlmočníkov a prekladateľov. Sudcovia v prípravnom konaní vydávajú zatykače a zabezpečujú dostatok dôkazov predtým, ako sa prípad dostane pred súd. Sudcovia senátu prvej inštancie vypočujú dôkazy prokurátora, obhajoby a obhajcov obetí, vynesú rozsudok, a ak bude niekto uznaný vinným, aj trest a rozhodnutie o odškodnení.

Štáty, zmluvné strany, podporujúce súd, akceptujú jurisdikciu ICC a tiež pracujú na začlenení pravidiel stanovených v Rímskom štatúte do svojich interných súdnych systémov, čoho príkladom je aj Slovenská republika. Štáty, zmluvné strany Rímskeho štatútu, sa stretávajú na pravidelnej báze prostredníctvom diplomatov pôsobiacich na veľvyslanectvách v holandskom Haagu. Stretnutia prebiehajú aj na zasadnutiach Zhromaždenia zmluvných

²⁷ Rímsky štatút. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>

²⁸ Rímsky štatút podpísalo 124 štátov, z nich ako posledný ho ratifikovalo Arménsko, a to 14.11.2023.

²⁹ Ide o väznicu pod správou OSN so sídlom v Haagu (konkrétne vo štvrti Scheveningen). Medzi jeho súčasných a bývalých väzňov patria napríklad Slobodan Milošević, Radovan Karadžić či bývalý libérijský prezident Charles Taylor.

³⁰ Stalo sa tak v situáciách v Darfúre (Sudán) a Líbyi.

štátov, aby zabezpečili dohľad nad riadením súdu, napríklad zostavovaním rozpočtu, poskytovaním financovania a tiež voľbou sudcov a prokurátorov súdu.³¹

4.1 ICC - Ukrajina verzus Ruská federácia

Ruský prezident Vladimir Putin vydal výnos, na základe ktorého RU vyjadrilo svoj úmysel nestáť sa zmluvnou stranou Rímskeho štatútu, *de facto* členom tohto súdu. Udialo sa to v roku 2016 po tom, čo ICC rozhodol, že ruská invázia na Krym sa rovnala „pokračujúcej okupácii“. RU preto nemá zákonnú povinnosť spolupracovať s ICC a je nepravdepodobné, že by vydalo podozrivých na súdny proces alebo trestné stíhanie, najmä prezidenta Vladimíra Putina. Keďže RU nie je členom ICC, očakáva sa, že vymáhanie zatykačov na podozrivých nachádzajúcich sa na ruskom území bude zložitá.³²

UA nie je zmluvnou stranou Rímskeho štatútu, ale podľa článku 12 ods. 3 Štatútu³³ už dvakrát uplatnila svoje oprávnenia akceptovať jurisdikciu súdu nad údajnými zločinmi podľa Rímskeho štatútu, ku ktorým došlo na jej území. Prvá deklarácia podaná vládou UA akceptovala jurisdikciu ICC od novembra 2013.

Napriek tomu, že RU ani UA nie sú zmluvnými stranami Rímskeho štatútu, po invázii RU na UA, prokurátor ICC Karim AA Khan (ďalej len prokurátor) dňa 28. februára 2022 oznámil, že bude žiadať o povolenie začať vyšetrovanie situácie na UA. Dňa 1. marca 2022 súd obdržal žiadosť z Litvy, dňa 2. marca 2022 predložilo spoločnú žiadosť 41 zmluvných štátov, vrátane Slovenskej republiky. Vyšetrovanie ICC začalo 2. marca 2022, so zameraním sa na údajné trestné činy spáchané v kontexte situácie na UA od 21. novembra 2013. Bol ustanovený prípravný senát II v zložení: sudca Rosario Salvatore Aitala, sudca Sergio Gerardo Ugalde Godínez, sudca Haykel Ben Mahfoudh.

Dňa 2. marca 2022 prokurátor ICC oznámil, že na základe prijatých žiadostí pristúpil k začatiu vyšetrovania situácie na UA. Dňa 16. marca 2022 prokurátor vyhlásil, že tí, ktorí spáchali medzinárodné zločiny, budú bráni na zodpovednosť v súlade s Rímskym štatútom. Zdôraznil, že si želá spolupracovať so všetkými stranami konfliktu. Podľa jeho názoru je nevyhnutné, aby sa RU aktívne zapojilo do tohto vyšetrovania, čo však odmietlo. Prokurátor 17. mája 2022 oznámil nasadenie forenzného a vyšetrovacieho tímu na UA, aby pokročili vo vyšetrovaní zločinov spadajúcich do jurisdikcie ICC a poskytl podporu ukrajinským vnútroštátnym orgánom. Tím vyšetrovateľov bude zhromažďovať svedectvá týkajúce sa vojenských útokov, dokumentárne, forenzné, digitálne dôkazy, ktoré môžu predstavovať zločiny podľa Rímskeho štatútu.³⁴

4.2 Výsledky práce ICC

Dňa 17. marca 2023 II. prípravná komora ICC vydala zatykač na dve osoby - Vladimíra Vladimiroviča Putina, prezidenta RU, a Mariu Alekseyevnu Lvovú-Belovú, komisárku pre práva detí v Kancelárii prezidenta RU. Zatykač bol vydaný za podozrenie zo spáchania vojnového zločinu nezákonnej deportácie obyvateľstva (detí) a ich nezákonný presun z

³¹ Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>

³² Ruský prezident Vladimir Putin vydal výnos, na ktorého základe Rusko prestáva byť účastníkom Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu, *de facto* členom tohto súdu. In: TASR: *Putin podpísal výnos o ukončení pôsobenia Ruska v ICC*. [online]. 2016. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/import/putin-podpisal-vynos-o-ukonceni-pos/228534-clanok.html>

³³ Rímsky štatút. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

³⁴ ICC: *Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on his visits to Ukraine and Poland: “Engagement with all actors critical for effective, independent investigations.”* [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-his-visits-ukraine-and-poland-engagement-all-actors>

okupovaných území UA do RU. Dňa 5. marca 2024 vydala II. prípravná komora ICC zatykač na ďalšie dve osoby v súvislosti so situáciou na Ukrajine: Sergeja Kobylasha, generálporučika ruských ozbrojených síl a Viktora Sokolova, admirála ruského námorníctva, pre primerané dôvody domnievať sa, že každý podozrivý nesie zodpovednosť za vojnový zločin spočívajúci v riadení útokov na civilné objekty, vojnový zločin spôsobenia nadmerných náhodných škôd civilným osobám alebo poškodzovanie civilných predmetov a zločin proti ľudskosti. Prokuratúra zriadila aj špeciálny portál, prostredníctvom ktorého môže každá osoba, ktorá môže mať informácie relevantné pre situáciu na UA, kontaktovať vyšetrovateľov ICC.³⁵

Dňa 23. marca 2023 generálny prokurátor UA, Kostin Andriy, a tajomník ICC, Peter Lewis, podpísali dohodu o spolupráci pri zriadení kancelárie ICC pre situáciu na UA.³⁶

Ak by bol ruský prezident obvinený, musel by byť zatknutý v krajine, ktorá akceptuje jurisdikciu súdu. V spoločnosti momentálne nikto neverí, že V. Putin bude v blízkej budúcnosti postavený pred súd, ale medzinárodní trestní právnici, ako napríklad uznávaný advokát Geoffrey Robertson či ďalší, tvrdia, že je dôležité začať proces už teraz. Robertson na to poukazuje aj na príklade S. Miloševića. „*Môže to byť o 20 alebo 30 rokov, kedy bude Putin stíhaný.*“ Ale „*v aktuálnej situácii je dôležité, aby sa akýkoľvek dôkaz o jeho vine zaistil a bol k dispozícii.*“³⁷ Aj na tomto vyjadrení a prepojení na prípad so S. Miloševićom je jasne vidieť, že aj napriek zdanlivej „krátkosti“ medzinárodného práva sa nedá do budúcnosti predikovať možný zvrát aj v prípade prezidenta RU.

5. MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR (ICJ)

Medzinárodný súdny dvor ICJ je zriadený Chartou Organizácie Spojených národov³⁸ ako hlavný súdny orgán OSN. Skladá sa zo zboru nezávislých sudcov, zvolených bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť spomedzi osôb s vysokým morálnym charakterom, ktorí majú požadovanú kvalifikáciu vo svojich krajinách na vymenovanie do najvyšších sudcovských funkcií, alebo sú právnikmi s uznávanou kompetenciou v medzinárodnom meradle (čl. 2. Štatútu ICJ).³⁹ Súdny dvor sa skladá z pätnástich členov, pričom žiadni dvaja z nich nemôžu byť štátnymi príslušníkmi toho istého štátu (čl. 3).⁴⁰ Členov súdu volí na deväťročné funkčné obdobie Valné zhromaždenie a Bezpečnostná rada zo zoznamu osôb nominovaných národnými skupinami (čl. 4). Čl. 35 ods. 1 Štatútu stanovuje, že Súd je otvorený pre štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Štatútu, a čl. 93 ods. 1 Charty OSN stanovuje, že všetci členovia OSN sú stranami *ipso facto* Štatútu. ICJ je jediným medzinárodným súdom, ktorý rozhoduje o všeobecných sporoch medzi štátmi a poskytuje poradné stanoviská k medzinárodným právnym otázkam. Je jedným zo šiestich orgánov OSN. Sídli v Paláci mieru v Haagu v Holandsku. Otázka jurisdikcie sa posudzuje v troch typoch prípadov ICJ: sporné otázky, vedľajšia jurisdikcia a poradné stanoviská. Čl. 94 Charty OSN stanovuje povinnosť všetkých členov OSN dodržiavať rozhodnutia súdu, ktoré sa ich týkajú. Ak ich strany nedodržiavajú, záležitosť môže byť postúpená BR OSN na prijatie donucovacích opatrení. Tento spôsob presadzovania prináša aj zjavné problémy. Ak je rozsudok v neprospech jedného z piatich stálych členov BR OSN, môže

³⁵ ICC: *Court Records*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: https://www.icc-cpi.int/case-records?f%5B0%5D=c_sit_code:1362

³⁶ Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>

³⁷ BRISSENDEN, M.: *Putin has been accused of committing war crimes. But could the International Criminal Court bring him to justice?* [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: [https://www.abc.net.au/news/2022-03-04/putin-ukraine-accused-war-crimes-international-criminal-court/100879230?x_tr_hist=true%20\(aktualizovan%C3%A9%204.%203.%202022\)](https://www.abc.net.au/news/2022-03-04/putin-ukraine-accused-war-crimes-international-criminal-court/100879230?x_tr_hist=true%20(aktualizovan%C3%A9%204.%203.%202022))

³⁸ V súčasnosti je členom Organizácie Spojených národov 193 štátov.

³⁹ Štatút ICJ. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/statute>

⁴⁰ Tamže.

tento člen každú rezolúciu vetovať. V roku 2023 medzi zvolenými sudcami, s nástupom do funkcie od roku 2024, nebol ruský člen. Je to prvýkrát, čo RU nemá sudcu na ICJ.

5.1 ICJ - Ukrajina verzus Ruská federácia

Po invázii RU na UA, požiadala UA dňa 26. februára 2022 ICJ, aby nariadil RU „okamžite pozastaviť vojenské operácie“, ktoré sa začali 24. februára 2022. Ukrajinský zástupca A. Korynevych povedal sudcom ICJ: „*Rusko musí byť zastavené a ICJ musí zohrať úlohu pri jeho zastavení.*“⁴¹ Predsedníčka súdu, americká sudkyňa J. E. Donoghue, povedala, že ruský veľvyslanec v Holandsku, Alexander Shulgin, informoval sudcov, že: „*jeho vláda nemá v úmysle zúčastniť sa na ústnom konaní.*“⁴² Žiadosť o takzvané predbežné opatrenia súvisí s prípadom, ktorý UA podala na základe Dohovoru o genocíde. Obe krajiny ratifikovali dohovor z roku 1948, ktorý obsahuje klauzulu umožňujúcu národom predkladať spory založené na jej ustanoveniach súdu so sídlom v Haagu. UA dôrazne popiera, že by došlo k akejkolvek takejto genocíde v oblastiach Luhansk a Doneck a že by Ruská federácia mala akýkoľvek zákonný dôvod podniknúť kroky na UA a proti nej s cieľom zabrániť a potrestať genocídu, uviedla to vo svojej žalobe na súd.⁴³

16. marca 2022 nariadil ICJ RU, aby „okamžite pozastavilo vojenské operácie, ktoré začalo 24. februára 2022 na území UA“. RU to ignorovalo. Jediným formálnym mechanizmom v Štatúte ICJ na výkon rozhodnutí súdu je postúpenie veci BR OSN. Ale keď štát, ktorý je predmetom rozhodnutia, má v Rade stále miesto, šanca, že BR OSN prijme akékoľvek rozhodnutie proti nemu je prakticky nulová. A rovnako ako v prípade UA proti RU je malá šanca, že BR OSN bude konať, aby presadila akékoľvek rozhodnutie súdu.⁴⁴ Rozsudok ICJ je pre RU záväzný, ale ICJ ho nemôže vynútiť.

Najnovší posun v predmetnej veci je zo dňa 2. februára 2024, kedy ICJ vo veci Obvinenia z genocídy podľa Dohovoru o genocíde (UA v. RU) vydal rozsudok o predbežných otázkach. Z rozsudku vyberáme:

Dňa 26. februára 2022 UA zapísala do registra ICJ Návrh na začatie konania proti RU vo veci „*týkajúcej sa výkladu, aplikácie a plnenia Dohovoru z roku 1948 o prevencii a trestaní zločinu genocídy.*“ Vo svojej žalobe sa UA snažila založiť právomoc súdu podľa čl. 36 ods. 1 Štatútu Súdu a článku IX Dohovoru o genocíde. Dňa 1. júla 2022 UA doplnila svoje nároky. Prvý aspekt sporu vyplýva zo žiadosti UA, aby Súd vyhlásil, že: „*na rozdiel od tvrdení odporcu sa sťažovateľ nedopustil genocídy.*“ Druhý aspekt sporu vyplýva zo žiadosti UA, aby Súd rozhodol, že RU konalo nezákonne v súvislosti s Dohovorom o genocíde. Vzhľadom na vyššie uvedené, Súdny dvor postupne riešil dva aspekty sporu a podľa potreby skúmal s ohľadom na každý aspekt otázky jurisdikcie a prípustnosti vznesenej predbežnými námietkami RU.

V rámci objasnenia pozadia prípadu sa v rozsudku uvádza, že dňa 21. februára 2022 RU formálne uznala DĽR a LĽR⁴⁵ ako nezávislé štáty. Dňa 22. februára 2022 RU uzavrelo dve

⁴¹ AL JAZEERA MEDIA NETWORK: *Russia snubs UN court hearing in case brought by Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/7/russia-snubs-un-court-hearings-in-case-brought-by-ukraine>

⁴² QUELL, M. – CRUVELLIER, T.: *The International Court of Justice orders Russia to stop its invasion of Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.justiceinfo.net/en/88936-international-court-of-justice-orders-russia-stop-invasion-ukraine.html>

⁴³ CORDER, M.: *Russia snubs UN court hearings in case brought by Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-netherlands-moscow-europe-0ca475d35171d384e028f09f1f7379e4>

⁴⁴ HATHAWAY, O., A.: *Taking Stock of ICJ Decisions in the 'Ukraine v. Russia' Cases—And implications for South Africa's case against Israel*. [online]. 2024. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/91781/taking-stock-of-icj-decisions-in-ukraine-v-russia-cases-and-implications-for-south-africas-case-against-israel/>

⁴⁵ Donecká ľudová republika a Luhanská ľudová republika.

„zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci“, jednu s DĽR a druhú s LĽR. V ten istý deň DĽR a LĽR, v súlade s týmito „zmluvami“, požiadali o vojenskú pomoc od RU. Dňa 24. februára 2022 o 6:00 moskovského času prezident RU vyhlásil, že rozhodol o vykonaní „špeciálnej vojenskej operácie“ na Ukrajine, pričom uviedol, že „jej účel je chrániť ľudí, ktorí boli vystavení zneužívaniu a genocíde zo strany kyjevského režimu“.⁴⁶ Ministerstvo zahraničných vecí UA vydalo 26. februára 2022 vyhlásenie odsudzujúce „nepravdivé a urážlivé obvinenia RU z genocídy ako zámienku pre jeho nezákonnú vojenskú agresiu proti Ukrajine“. V ten istý deň podala UA žiadosť na ICJ.

Dňa 3. októbra 2022 RU vzneslo predbežné námietky proti právomoci súdu a prípustnosti sťažnosti. Konkrétne:

(1) Súd nemá právomoc, keďže medzi stranami v rámci podozrenia zo spáchania genocídy nevznikol medzi RU a UA v čase podania návrhu žiadny spor porušujúci Dohovor. Ukrajinské úrady už v rokoch pred spustením „špeciálnej vojenskej operácie“, odsúdili činnosť „Vyšetrovacieho výboru“ RU. UA začala trestné stíhanie proti niektorým ruským predstaviteľom, ktorí boli členmi výboru. UA okrem toho odsúdila, že RU používa obvinenia z genocídy proti nej ako zámienku na ospravedlnenie „nezákonnej agresie.“ Súd dospel k záveru, že ku dňu podania žiadosti medzi stranami existoval spor v otázke, preto súd rozhodol, že prvú predbežnú námietku RU treba odmietnuť.

(2) Súdnemu dvoru chýba právomoc *ratione materiae* podľa článku IX Dohovoru o genocíde. Súd skúma túto námietku vo vzťahu k druhému aspektu sporu. Súdny dvor dodáva, že nevidí dôvod spochybňovať jeho právomoc zaoberať sa prvým aspektom sporu. Súd sa potom zameriava na ostatné štyri predbežné námietky vznesené RU.

(3) UA predložila nové nároky a tieto by sa mali považovať za neprípustné. Súd zastáva názor, že zmenené a doplnené podanie UA iba objasňuje nárok UA. Vzhľadom na vyššie uvedené Súd konštatuje, že tretiu prejudiciálnu otázku Ruskej federácie - námietku proti prípustnosti podania UA o zavedení dodatočných alebo zmenených nárokov, je potrebné zamietnuť.

(4) Ukrajinské nároky sú neprípustné, pretože prípadný rozsudok Súdného dvora by nemal praktický účinok. Súdny dvor môže vo vhodnom prípade vydať deklaratórny rozsudok. Alebo môže vydať konštatčný rozsudok o tom, či tam existujú dôveryhodné dôkazy, že UA je zodpovedná za spáchanie genocídy. Vzhľadom na vyššie uvedené Súd konštatuje, že štvrtú prejudiciálnu otázku RU - námietku proti prípustnosti podania UA o nedostatku praktického účinku rozsudku vo veci samej, treba odmietnuť.

(5) Žiadosť UA o vyhlásenie, že neporušila svoje povinnosti podľa Dohovoru je neprípustná. RU tvrdí, že podanie UA, ktoré označuje ako „obrátené plnenie žiadosti“, je neprípustné. Súd sa domnieva, že článok IX nevylučuje možnosť štátu požiadať o vyhlásenie, že nie je zodpovedný za spáchanie genocídy. Súd sa teda domnieva, že za osobitných okolností tohto prípadu žiadosť UA o určenie, že neporušila svoje povinnosti podľa Dohovoru, nie je neprípustná.

(6) Žiadosť UA je neprípustná, keďže predstavuje zneužitie procesu. Odporca nepreukázal, že by existovali výnimočné okolnosti zamietnutia nároku Ukrajiny z dôvodu zneužitia procesu. V súlade s tým Súd konštatuje, že šiestu predbežnú námietku Ruskej federácie proti prípustnosti podania Ukrajiny musí zamietnuť.

ICJ v Haagu (2. februára 2024) rozhodol, s odvolaním na svoje predchádzajúce rozhodnutie, že Dohovor sa nedá vykladať tak, že by obsahoval „zásady medzinárodného práva, ktoré sú vzhľadom naň vonkajšie, osobitne také, ktoré upravujú použitie sily“.⁴⁷ Ako vidno, argumenty odkazujúce na zlý úmysel a narušenie medzinárodného práva, hocijako by

⁴⁶ AL JAZEERA MEDIA NETWORK: 'No other option': Excerpts of Putin's speech declaring war. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putins-speech-declaring-war-on-ukraine-translated-excerpts>

⁴⁷ Zhrnutie rozsudku ICJ z 2. februára 2024. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/node/203515>

zodpovedali skutkovému stavu, nedali Súdnemu dvoru možnosť, aby vyniesol verdikt, že Ruská federácia porušila Dohovor. Záver Súdneho dvora preto znel, že rozhodnutie o bode 2 ukrajinskej žiadosti nespadá do jeho právomoci.⁴⁸

6. MOŽNÉ SCENÁRE VÝVOJA KONFLIKTU MEDZI RUSKOM A UKRAJINOU A ICH VPLYV NA MEDZINÁRODNÉ PRÁVO VEREJNÉ

Ako vyplynulo z tejto práce, oba medzinárodné súdne orgány sídlia v Haagu sa situáciou na UA zaoberajú. Napriek tomu vyvstáva otázka, ako dlho bude konflikt medzi RU a UA trvať, aké môžu byť scenáre budúceho vývoja a ako to ovplyvní medzinárodné právo verejné na dlhé roky. Pri uvažovaní nad budúcnosťou medzinárodných vzťahov po ruskej invázii na UA nás pri písaní príspevku zaujala analýza Clingendael-u,⁴⁹ ktorá sa zaoberá možnými scenármi povojnového vývoja RU. To, ako sa skončí vojna na UA, bude podľa nás predstavovať dôležitý faktor, ktorý bude formovať budúcnosť RU a taktiež európsku bezpečnostnú architektúru. Vyplývajúce tézy inštitútu sme reflektovali aj našimi názormi na potenciálne možné scenáre.

Holandský inštitút medzinárodných vzťahov Clingendael vo svojom newsletter-i z októbra 2023 informoval o vydaní analýzy pod názvom – „*Po Putinovi potopa? Predvídanie novej budúcnosti RU federácie*“,⁵⁰ ktorú vypracovali Bob Dean, expert inštitútu na východnú Európu a Niels Drost, výskumný pracovník, špecializujúci sa na bezpečnostné otázky vo východnej Európe, na Kaukaze a v Ázii, a Milou Carsten, asistentka inštitútu, zaoberajúca sa politickým vývojom vo východnej Európe. Správa s rozsahom 47 strán v šiestich kapitolách rozoberá faktory ovplyvňujúce budúcnosť RU. Uvádza aj šesť možných scenárov povojnového vývoja RU v horizonte nasledujúcich piatich rokoch.

Medzi zúčastnenými odborníkmi bol takmer konsenzus o kľúčovej úlohe CN, s ktorej podporou má Putinov režim oveľa väčšiu šancu udržať si svoju moc. CN pozorne sleduje reakcie Západu na ozbrojenú agresiu, ktorá môže ovplyvňovať jej rozhodovanie o budúcnosti Taiwanu. „Priateľstvo bez hraníc“ s CN ale predstavuje obmedzenia pre Putinov režim. Rovnako dôležitá, ako vzťah RU a CN, bude jednota v rámci západného tábora a ochota štátov podporovať UA, a to politicky aj vojensky. Miera západnej podpory do značnej miery závisí od politickej situácie vo Washingtone po očakávaných voľbách v roku 2024. Kľúčovou výzvou pre západné vlády bude otázka, ako priviesť RU k zodpovednosti za svoje vojnové zločiny a ako vyhovieť požiadavkám UA na spravodlivosť a reparácie. Experti tiež očakávajú ďalšie pokusy zasahovania do postsovietskych štátov.

Na základe odborného prieskumu a workshopových diskusií autori skombinovali šesť scenárov, ktoré predpokladajú budúcnosť RU;

Prvý scenár - „Neochotné zmierenie“: Po tom, čo RU prehralo vojnu na UA, rôzne skupiny ruskej elity spojili svoje sily, aby zosadili V. Putina. RU by podpísalo dočasné prímerie s UA, súhlasilo by so stiahnutím svojich jednotiek z časti UA a odovzdaním niektorých veliteľov, okrem V. Putina, ICC. Dodávame, že „Krymská otázka“ by bránila komplexnej mierovej dohode a úplnej normalizácii ukrajinsko-ruských a západo-ruských vzťahov. Ak by sa tento scenár naplnil, tak podľa nás je obzvlášť pravdepodobné, že nové ruské vedenie bude mať silný záujem zabezpečiť si lepšie vzťahy so Západom, v snahe ne byť závislým len na CN.

Podľa scenára – „Čínska podpora“ sa vojna prekllopí do dlhotrvajúceho konfliktu. V. Putin bude nútený odstúpiť z dôvodu zlého hospodárenia, ale samotný režim pretrvá a jeho

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Holandský inštitút medzinárodných vzťahov, predstavuje nezávislý výskumný inštitút zaoberajúci sa rôznymi aspektmi medzinárodných vzťahov.

⁵⁰ DEEN, B. - DROST, N.: *After Putin, the deluge?* [online]. 2023. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.clingendael.org/publication/after-putin-deluge>

nástupca si nakoniec zabezpečí politickú a finančnú podporu z Peking. RU sa stáva plne závislým od CN. Podľa nás sa tento scenár zdá byť jedným z najpravdepodobnejších scenárov. Postupná neochota spojencov UA (pozn. ktorá sa dá už sledovať) a neustále odčerpávanie zdrojov podpory môže spôsobiť, že UA nebude schopná dlhodobo odolávať RU podporovanému CN. Rizikom je zmutovanie do tretieho scenára.

V treťom scenári – „Impérium vracia úder“, po oslabení západnej podpory, RU vyhrá vojnu na UA. Popularita V. Putina stúpa a je pri spravovaní RU silnejší ako kedykoľvek predtým. RU má medzinárodných partnerov, ktorí mu pomáhajú udržať ekonomiku v chode, zatiaľ čo Západ stráca svoju jednotu. Spolupráca medzi RU a CN by sa posilnila, ale bez prílišnej závislosti od CN. Tento scenár podľa nás nastane len s nízkou pravdepodobnosťou.

V scenári – „Neostalinistická pevnosť Rusko“ by sa V. Putin uchýlil k použitiu taktických jadrových zbraní, čo by malo za následok úplnú izoláciu (okrem podpory KĽDR), avšak straty podpory od CN. Tento scenár je podľa nášho názoru najnepravdepodobnejší. Poznávame, že najdôležitejšie pre Peking a ďalšie štáty je predchádzať totálnemu kolapsu RU, ktorý by viedol k nestabilite a potenciálnej úplnej deštrukcii väčšiny populácie.

Ak by došlo k scenáru – „Divoký východ“, pri porážke RU a jeho úplného stiahnutia z UA by začalo RU upadať do organizovaného chaosu s vysokou mierou kriminality, mohlo by dôjsť k masovej dezercii a potencionálnemu kolapsu ruskej armády. Podpísanie ponížujúceho prímeria (pre RU) by viedlo k ostrým protestom nacionalistických frakcií. Za týchto okolností by rôzne subjekty federácie vyhlásili svoju nezávislosť, prípadne sa zlúčili do nových federálnych usporiadaní, čo by mohlo viesť k ozbrojenému konfliktu vo vnútri RU. Po rozpade armády RU hrozí, že sa regionálni bojovníci alebo zástupcovia nových federatívnych republík zmocnia jadrového majetku, ktorý by mohli použiť ako vydieranie na uznanie od CN a Západu.

Na záver tejto časti dodávame, že je možná a viac než pravdepodobná kombinácia viacerých scenárov eskalácie konfliktu na UA.

ZÁVER

Uvedením prehľadu historických udalostí a konferencií, ktoré podnietili prijatie medzinárodných zmlúv a dohovorov v medzinárodnom práve verejnom sa práca snažila poukázať na to, že štáty sa už niekoľko storočí snažia upraviť svoje vzájomné vzťahy. Práca poukazuje aj na konkrétnom prípade na zhoršenie bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov počas vojnových konfliktov. Rovnováha v medzinárodnom práve verejnom je veľmi krehká, čo možno vidieť aj v súčasnosti naprieč viacerými kontinentami. Práca sa venuje konkrétne konfliktu medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou, uvádza stručný priebeh začiatku konfliktu a popisuje možnosti domáhať sa legislatívnej nápravy a vyvodenia dôsledkov, a to prostredníctvom Medzinárodného súdneho dvora (ICJ) a Medzinárodného trestného súdu (ICC) so sídlom v Haagu. V samostatnej kapitole práca popisuje kroky, ktoré obidve inštitúcie vykonali k dnešnému dňu, napríklad vydanie medzinárodných zatykačov alebo rozhodnutia o predbežných otázkach. Napriek tomu, že existujú nastavené legislatívne pravidlá, možnosti ochrany, stále narážame na úskalia vymožitelnosti práva, napríklad na prípade RU, ktoré ako stály člen BR OSN má právo veta. RU nie je ani zmluvným štátom Rímskeho štatútu, a preto napr. Rozsudok ICC o zastavení bojov na území UA nie je vymožitelný, rovnako ani vydanie prezidenta RU V. Putina na základe medzinárodného zatykača. To, ako sa skončí vojna na UA bude podľa nás predstavovať dôležitý faktor, ktorý bude formovať budúcnosť RU a taktiež európsku bezpečnostnú architektúru. Preto sme do našej práce reflektovali aj analýzu holandského inštitútu medzinárodných vzťahov Clingendael, ktorá sa zaoberá možnými scenármi povojnového vývoja RU.

SUMMARY

By providing an overview of the historical cases and conferences that have prompted the adoption of international treaties and conventions in public international law, the article shows that states have been trying to regulate their mutual relations for several centuries. The author draws attention to the deterioration of bilateralism and multilateralism during wartime conflicts. As we see across several continents today, the balance in public international law is very fragile. The author takes a closer look at the conflict between the Russian Federation and Ukraine, providing a brief history of the beginning of the conflict and describing the possibilities of seeking legislative redress and consequences through the International Court of Justice (ICJ) and the International Criminal Court (ICC) in Hague. In a separate chapter, the author describes some of their up-to-date measures, such as the international arrest warrants or the Decision on Preliminary Issues. Despite set legislative rules and possibilities of protection, we still see the pitfalls of law enforcement (for example, in the case of Russia, which, as a permanent member of the UNSC, has the right of veto). However, as Russia is not even a state party to the Rome Statute, the ICC ruling on the immediate cessation of hostilities on the territory of Ukraine is not enforceable, nor is the extradition of Russian President V. Putin under the international arrest warrant. The author believes the war's outcome in Ukraine will significantly shape the future of the Russian and European security architecture. Therefore, the author has incorporated the analysis of the Dutch Institute of International Relations Clingendael into the article, presenting the possible scenarios for the post-war development of Russia.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Monografie a odborné články

ADAMOVÁ, K.- KŘÍŽKOVSKÝ, L.: *Stručné dějiny diplomacie. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2002, 346s. ISBN: 8071793094.

BARSTON, R.: *Modern Diplomacy.* London: Routledge, 2019, 536 s. ISBN: 1138576344.

BROWNLIE, J.: *Principles of Public International Law, 7th edn.* Oxford: Oxford University Press, 2008, 349 s. ISBN: 978-0199217700.

BIERMAN, N.: *Codification of International Law - A Basic of World Government. 15 St. Louis Law Review*, 1930, s. 151-167.

CRAIG, G. A.: *War, Politics, and Diplomacy: Selected Essays.* New York: Praeger, 1966, 297 s.

DENZA, E.: *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations, 3rd edn.* Oxford: Oxford University Press, 2008, 472 s. ISBN: 9780198703969.

JANKUV, J. - LANTAJOVÁ, D. - ŠMID, M.- BLAŠKOVIČ, K.: *Medzinárodné právo verejné, 1. časť.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, 319 s. ISBN: 978-80-7380-559-3.

JANKUV, J. - LANTAJOVÁ, D. - BLAŠKOVIČ, K. - BUCHTA, T. - ARBET, T.: *Medzinárodné právo verejné, 2. časť.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 463 s. ISBN: 978-80-7380-597-5.

VRŠANSKÝ, P. - VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2012, 416 s. ISBN: 9788089447718.

Internetové zdroje

AL JAZEERA MEDIA NETWORK: *Russia snubs UN court hearing in case brought by Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/7/russia-snubs-un-court-hearings-in-case-brought-by-ukraine>

AL JAZEERA MEDIA NETWORK: *'No other option': Excerpts of Putin's speech declaring war*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putins-speech-declaring-war-on-ukraine-translated-excerpts>

BRISSENDEN, M.: *Putin has been accused of committing war crimes. But could the International Criminal Court bring him to justice?* [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: [https://www.abc.net.au/news/2022-03-04/putin-ukraine-accused-war-crimes-international-criminal-court/100879230?x-tr-hist=true%20\(aktualizovan%C3%A9%204.%203.%202022\)](https://www.abc.net.au/news/2022-03-04/putin-ukraine-accused-war-crimes-international-criminal-court/100879230?x-tr-hist=true%20(aktualizovan%C3%A9%204.%203.%202022))

CORDER, M.: *Russia snubs UN court hearings in case brought by Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-netherlands-moscow-europe-0ca475d35171d384e028f09f1f7379e4>

DEEN, B. - DROST, N.: *After Putin, the deluge?* [online]. 2023. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.clingendael.org/publication/after-putin-deluge>

HATHAWAY, O., A.: *Taking Stock of ICJ Decisions in the 'Ukraine v. Russia' Cases—And implications for South Africa's case against Israel*. [online]. 2024. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.justsecurity.org/91781/taking-stock-of-icj-decisions-in-ukraine-v-russia-cases-and-implications-for-south-africas-case-against-israel/>

ICC: *Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on his visits to Ukraine and Poland: "Engagement with all actors critical for effective, independent investigations."* [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-his-visits-ukraine-and-poland-engagement-all-actors>

ICC: *Court Records*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: https://www.icc-cpi.int/case-records?f%5B0%5D=c_sit_code:1362

ICJ: *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening). Summary of the Judgment of 2 February 2024*. [online]. 2024. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-sum-01-00-en.pdf>

MORITANI, Y – AKIYAMA, H.: *Securitisation behind persona non grata: Implications to the theory and the cases regarding the Russian invasion of Ukraine in 2022*. [online]. 2023. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://f1000research.com/articles/12-269>

SPRÁVY RTVS: *Súd v Haagu bude riešiť obvinenia z genocídy medzi Ruskom a Ukrajinou*. [online]. 2024. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://spravy.rtv.sk/2024/02/medzinarodny-sudny-dvor-prerokuje-spor-medzi-ukrajinou-a-ruskom-o-obvinovania-z-genocidy/>

TASR: *Putin podpísal výnos o ukončení pôsobenia Ruska v ICC*. [online]. 2016. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/import/putin-podpisal-vynos-o-ukonceni-pos/228534-clanok.html>

QUELL, M. – CRUVELLIER, T.: *The International Court of Justice orders Russia to stop its invasion of Ukraine*. [online]. 2022. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.justiceinfo.net/en/88936-international-court-of-justice-orders-russia-stop-invasion-ukraine.html>

INTERNATIONAL JUSTICE RESOURCE CENTER: *Universal Jurisdiction*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://ijrcenter.org/cases-before-national-courts/domestic-exercise-of-universal-jurisdiction/>

VYBRANÉ ZMENY, KTORÉ PRINIESLA MODERNIZAČNÁ SMERNICA V OBLASTI NEKALÝCH OBCHODNÝCH PRAKTÍK

*The Omnibus Directive:
Selected Changes in the Legislation Concerning Unfair Commercial Practices*

Martin Trháč

Abstrakt: Cieľom článku je priblížiť čitateľovi zmeny v Smernici o nekalých obchodných praktikách v dôsledku Modernizačnej smernice. Prvá časť je venovaná základom úpravy o nekalých obchodných praktikách, ktorá poskytuje základy pre druhú časť tohto článku. V rámci druhej časti sú predstavené vybrané zmeny, ktoré autor považuje za najpodstatnejšie.

Kľúčové slová: spotrebiteľ; Modernizačná smernica; nekalé obchodné praktiky.

Abstract: This article aims to inform readers about changes in the legislation concerning the unfair commercial practices introduced by the Omnibus Directive. The first part of the article analyzes the fundamental legislation concerning unfair commercial practices and serves as a base for the second part. The second part highlights specific changes and novelties, which the author considers the most important.

Key Words: Consumer; The Omnibus Directive; Unfair Commercial Practices.

ÚVOD

Nákupy v obchodoch, cestovanie vlakom či návšteva reštaurácie, to je len niekoľko príkladov, kedy sa môžeme ocitnúť v pozícii spotrebiteľa, ktorý potrebuje voči obchodníkovi adekvátnu ochranu. Základné východisko takejto ochrany pre naše právne prostredie vyplýva najmä z normotvorby Európskej únie, ktorá chápe spotrebiteľa ako jeden z hlavných pilierov vnútorného trhu. Práve jednou z foriem takejto ochrany je aj zákaz nekalých obchodných praktík upravený v Smernici o nekalých obchodných praktikách z roku 2005. Je však prirodzené, že každá právna úprava sa musí postupom času vyvinúť („modernizovať“), aby dokázala patrične reagovať na zmeny v spoločnosti. K takémuto modernizovaniu došlo aj pri Smernici o nekalých obchodných praktikách, a to príznačne pomenovanou Modernizačnou smernicou. Cieľom tohto článku je teda zvýrazniť niektoré zmeny v Smernici o nekalých obchodných praktikách, ktorých znalosť nie je opodstatnenou len pre právne okruhy, ale aj pre samotného spotrebiteľa.

1. NEKALÉ OBCHODNÉ PRAKTIKY

Ako sme spomenuli, úprava nekalých obchodných praktík je v zásade úpravou harmonizačného procesu Európskej únie, ktorá sa v našej vnútroštátnej úprave prejavila v zákone o ochrane spotrebiteľa z roku 2007. Následne, v dôsledku revízie štyroch smerníc Modernizačnou smernicou,¹ malo dôjsť k nahradeniu starého zákona o ochrane spotrebiteľa úplne novým zákonom o ochrane spotrebiteľa z 2023, avšak k tomuto kroku nedošlo, pretože ho prezidentka odmietla podpísať. Tento fakt by však nemal pre nasledujúci článok spôsobovať žiaden problém, keďže dôvod vrátenia zákona sa netýkal úpravy nekalých obchodných praktík a zároveň v priebehu času došlo k opätovnému prijatiu návrhu zákona, ktorý je v zásade totožný

¹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

v úprave nekalých obchodných praktík. Z dôvodu vyššie spomenutého sa v celom článku bude spomínať nový zákon o ochrane spotrebiteľa, pričom budeme mať na mysli práve spomínaný legislatívny materiál.

1. 1 Tri druhy nekalých obchodných praktík

Pre lepšiu orientáciu v častiach o zmenách v dôsledku Modernizačnej smernice je podstatným zadefinovanie troch základných typov nekalých obchodných praktík, ktorými sú generálna klauzula, nekalé obchodné praktiky druhej úrovne a čierny zoznam.

Vhodné je uviesť aj definíciu samotnej obchodnej praktiky, v rámci ktorej ide o „akékoľvek konanie, opomenutie, spôsob správania alebo vyjadrenie, obchodnú komunikáciu vrátane reklamy a marketingu obchodníka, ktoré je priamo spojené s podporou, predajom alebo dodávkou produktu spotrebiteľom.“² Z daného ustanovenia je teda nevyhnutné si uvedomiť, že nemusí ani len dôjsť k uzavretiu zmluvy na to, aby sme určité „konanie“ označili ako obchodnú praktiku. To, že nekalé obchodné praktiky sú relevantné aj pred uzavretím či po uzavretí zmluvy taktiež vyplýva z čl. 3 ods.1 Smernice.

1. 1. 1 Generálna klauzula

Začnime s prvou definíciou, ktorá je označovaná ako generálna klauzula. Smernica ju definuje v čl. 5: „Obchodná praktika je nekalá ak je v rozpore s požiadavkami odbornej starostlivosti a súčasne podstatne narušuje alebo je spôsobilá podstatne narušiť ekonomické správanie priemerného spotrebiteľa vo vzťahu k produktu, ku ktorému sa dostane alebo ktorému je adresovaná, alebo priemerného člena skupiny, ak je obchodná praktika orientovaná na určitú skupinu spotrebiteľov.“³ Z danej definície je najpodstatnejšou práve skutočnosť, že určitá obchodná praktika je spôsobilá podstatne narušiť ekonomické správanie priemerného spotrebiteľa. Stačí teda len spôsobilosť privodiť narušenie ekonomického správania sa a nie len jeho reálne narušenie. Zároveň však musí byť v rozpore s odbornou starostlivosťou, ktorej hlavnými zložkami sú: zásada dobrej viery a čestná obchodná prax, u ktorej by mohlo byť príliehavejšie pomenovanie, a to obchodné zvyklosti. Odborná starostlivosť tak môže v praxi spôsobovať výkladové problémy, nakoľko je do veľkej miery ovplyvnená morálkou v členských štátoch.⁴

Generálna klauzula sa zvykne nazývať aj ako „záchranná sieť“, keďže voči nasledujúcim dvom definíciám nekalých obchodných praktík má špecifické postavenie. Toto postavenie vyplýva hlavne z jej neostrej definície, čo vo výsledku umožňuje zachytenie aj takých nekalých obchodných praktík, ktoré by nenaplnili znaky skutkových podstat ostatných dvoch definícií.⁵

1. 1. 2 Nekalé obchodné praktiky druhej úrovne

Nekalé obchodné praktiky druhej úrovne obsahujú až tri samostatné definície. Ide o klamlivé konanie, klamlivé opomenutie a o agresívne nekalé praktiky. Prvé zmienené, a teda klamlivé konanie, spočíva v konaní, pri ktorom obchodník naplní minimálne dve podmienky. Najprv je nevyhnutné, aby poskytol nepravdivú informáciu, resp. takú informáciu, ktorá je spôsobilá viesť do omylu priemerného spotrebiteľa. Následne je ešte potrebné, aby takéto

² Čl. 2 písm. d) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³ Čl. 5 písm. h) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁴ VÍTOVÁ, B. – ETLÍKOVÁ, M.: *Nekalé obchodní praktiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 13.

⁵ VÍTOVÁ, B. – ETLÍKOVÁ, M.: *Nekalé obchodní praktiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 10-11.

konanie bolo aspoň spôsobilé vplývať na rozhodovacie schopnosti priemerného spotrebiteľa.⁶ Informácie poskytované obchodníkom sa pritom môžu týkať napríklad samotnej existencie či povahy produktu, ceny produktu, servisovania a iných relevantných informácií.

Ďalšou nekalou obchodnou praktikou druhej úrovne sú klamlivé opomenutia. Rovnako ako u všetkých nekalých obchodných praktík druhej úrovne, aj tu je vo výsledku určitá spôsobilosť, že dôjde ovplyvneniu priemerného spotrebiteľa. Oproti klamlivému konaniu však obchodník nekoná, resp. opomenie podstatné informácie, ktoré určuje Smernica. Ide napríklad o hlavné vlastnosti produktu alebo informácie o obchodníkovi či iné.⁷ Najtypickejším prípadom pre klamlivé obchodné praktiky je označovanie cien, ktoré nekorešpondujú s realitou, a to napríklad v jedálnom lístku⁸ alebo na cenovkách v obchodoch.⁹

Časť o nekalých obchodných praktikách druhej úrovne ukončíme agresívnymi nekalými praktikami. Opätovne ako pri klamlivých praktikách, aj v tomto prípade musí existovať aspoň možnosť, že rozhodnutie priemerného spotrebiteľa bude ovplyvnené. Jedinečným je však spôsob, akým k tomuto ovplyvneniu dochádza.¹⁰ V danom prípade obchodník vplýva na spotrebiteľa obťažovaním alebo nátlakom vo fyzickej či psychickej forme.¹¹ Ako príklad agresívnej praktiky vieme uviesť vymáhanie pohľadávky s neprimeraným vplyvom zo spotrebiteľskej zmluvy. Takáto neprimeranosť sa môže prejaviť napríklad v nelegálnosti osobných návštev či vo vyhrážaní sa právnymi krokmi, na ktoré nie je skutočné oprávnenie.¹²

1. 1. 3 Čierny zoznam nekalých obchodných praktík

Čierny zoznam je posledným druhom nekalých obchodných praktík, ktorý je potrebné spomenúť. Označenie zoznamu ako čierny má signalizovať, že všetky skutkové podstaty v ňom obsiahnuté sú bez ďalšieho nekalými.¹³ Nakoľko tento zoznam obsahuje niekoľko desiatok samostatných nekalých obchodných praktík, uvedieme len niekoľko príkladov. Môže ísť napríklad o konkrétnu skutkovú podstatu nekalej obchodnej praktiky, akou je vzbudenie dojmu u spotrebiteľa, že určitý produkt dokáže liečiť choroby, aj keď ide o nepravdivú informáciu.¹⁴ Inou nekalou obchodnou praktikou je agresívne konanie, ktoré spočíva vo vytvorení dojmu u spotrebiteľa, že kým neuzatvorí zmluvu, nebude môcť opustiť priestory, v ktorých sa nachádza.¹⁵

1. 2 Test nekalosti

Poslednou problematikou pre uchopenie základov o nekalých obchodných praktikách je určenie vzájomného vzťahu ich troch druhov. Na to slúži tzv. test nekalosti, ktorý v podstate určuje, či je daná obchodná praktika nekalá. Prvým krokom je kontrola skutkového stavu oproti

⁶ Čl. 6 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁷ Čl. 7 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁸ Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Trnave pre Trnavský kraj zo dňa 23. marca 2021, P/0090/02/2020. Dostupné na internete: <https://www.soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/trnavsky-kraj/2021/tt152021.pdf>

⁹ Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj zo dňa 21. marca 2019, P/0029/05/2019. Dostupné na internete: <https://www.soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/zilinsky-kraj/2019/za152019.pdf>

¹⁰ Čl. 8 a čl. 9 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

¹¹ VÍTOVÁ, B. – ETLÍKOVÁ, M: *Nekalé obchodní praktiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 31.

¹² Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pre Bratislavský kraj zo dňa 21. decembra 2017, P/0354/01/2016. Dostupné na internete: <https://www.soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/bratislavsky-kraj/2018/ba062018.pdf>

¹³ Príloha č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

¹⁴ Bod 17 Prílohy č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

¹⁵ Bod 24 Prílohy č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

všetkým nekalým obchodným praktikám v čiernom zozname. Ak by nešlo ani o jeden bod zo zoznamu, pokračujeme druhým krokom, kedy by sme sa snažili určiť či nejde o nekalú obchodnú praktiku druhej úrovne. Pokiaľ by nešlo ani o tento druh nekalej obchodnej praktiky, nasledoval by posledný krok, ktorým je použitie „záchrannej siete“, čiže generálnej klauzuly.¹⁶

2. SMERNICA O NEKALÝCH OBCHODNÝCH PRAKTIKÁCH

Nasledujúce časti sa venujú nosnej téme, ktorou sú zmeny v dôsledku Modernizačnej smernice.

2. 1 Nové pojmy

Rovnako ako pri väčšine príspevkoch týkajúcich sa zmien v právnej úprave, aj v tomto prípade je namieste začať s pojmami. Konkrétne sa budeme venovať doplnenému chápaniu „produktu“ a dvom úplne novo pridaným pojmom, ktorými sú „poradie“ a „online trh“.

Po modernizácii Smernice produktom nie je len tovar, služba, nehnuteľnosť, práva či záväzky, ale taktiež aj digitálny obsah a digitálna služba. Nakoľko však definícia týchto dvoch pojmov nebola obsiahnutá v samotnej Smernici, bolo nevyhnutné siahnuť po iných alternatívach. Jednou z nich bola Smernica o určitých aspektoch týkajúcich sa zmlúv o dodávaní digitálneho obsahu a digitálnych služieb¹⁷, ktorá ich definuje nasledovným spôsobom: „Digitálny obsah sú dáta, ktoré sa vyprodukujú a dodajú v digitálnej forme.“¹⁸ Digitálnu službu definuje až v dvoch rovinách. V prvom prípade je to „služba, ktorá spotrebiteľovi umožňuje vytvárať, spracúvať alebo uchovávať údaje v digitálnej forme alebo mať k takýmto údajom prístup“, v tom druhom je to „služba, ktorá umožňuje výmenu údajov v digitálnej forme alebo akúkoľvek inú interakciu s údajmi v digitálnej forme, ktoré nahráva alebo vytvára spotrebiteľ alebo iní používatelia uvedenej služby.“¹⁹ Dalo by sa povedať, že digitálny obsah a digitálna služba vo svojej podstate spolu súvisia či dokonca tvoria nerozdeliteľnú súčasť, pravda iba jednostranne. Inými slovami, digitálnu službu tvorí práve jej digitálny obsah, ktorý predstavuje digitálne údaje. V bežnom živote si tieto dva pojmy vieme rozlíšiť na príklade streamovacej služby, kde na jednej strane máme samotnú streamovaciu službu a na druhej strane určitý obsah, ktorý táto služba sprístupňuje (filmy, hry a pod.). Oba tieto pojmy by mal obsahovať Občiansky zákonník po transpozícii vo svojom ustanovení § 119a.

Nasleduje pojem „poradie“, v Smernici definovaný ako „relatívna prednosť priznaná produktom, prezentovaná, organizovaná alebo oznamovaná obchodníkom, bez ohľadu na technologické prostriedky použité na takúto prezentáciu, organizáciu alebo oznámenie.“²⁰ Jednoducho ide o usporiadanie ponúk tovarov alebo služieb, pričom niektoré produkty majú vyššie postavenie od iných na základe určitých faktorov. Ohľadom takéhoto usporiadania ponúk netreba asi zdôrazňovať, aký má význam pri spotrebiteľskej voľbe, keďže prvé miesta zaujmú najviac a čím je produkt nižšie, tým je aj nižšia pravdepodobnosť, že spotrebiteľ by sa k takémuto produktu vôbec dostal.

Posledný zmienený pojem - „online trh“ - je definovaný ako „služba, ktorá pomocou softvéru, vrátane webového sídla, časti webového sídla alebo aplikácie, prevádzkovaná obchodníkom alebo v jeho mene, umožňuje spotrebiteľom uzatvárať zmluvy na diaľku s inými

¹⁶ VÍTOVÁ, B. – ETLÍKOVÁ, M.: *Nekalé obchodní praktiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 5-9.

¹⁷ Smernica 2019/770 z 20. mája 2019 o určitých aspektoch týkajúcich sa zmlúv o dodávaní digitálneho obsahu a digitálnych služieb

¹⁸ Čl. 2 Smernice 2019/770 o určitých aspektoch týkajúcich sa zmlúv o dodávaní digitálneho obsahu a digitálnych služieb

¹⁹ Čl. 2 Smernice 2019/770 o určitých aspektoch týkajúcich sa zmlúv o dodávaní digitálneho obsahu a digitálnych služieb

²⁰ Čl. 2 písm. m) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

obchodníkmi alebo so spotrebiteľmi.“²¹ Online trhom môže byť napríklad Amazon Marketplace, eBay, AliExpress či Allegro. Je však potrebné upozorniť, že online trhy nie sú v zmysle Smernice chápané ako bežné webové stránky či aplikácie, prostredníctvom ktorých obchodník predáva sám za seba.

2. 2 Dvojaká kvalita tovarov

Modernizáciou Smernice pribudlo aj nové klamlivé konanie označované ako dvojaká/dvojitá kvalita tovarov. Keďže ide o nekalú obchodnú praktiku druhej úrovne, musí byť ako každá takáto obchodná praktika spôsobilá ovplyvniť priemerného spotrebiteľa v obchodnom rozhodnutí. Okrem toho pôjde aj o konanie vyznačujúce sa ako „akýkoľvek marketing tovaru v jednom členskom štáte ako identický s tovarom uvádzaným na trh v iných členských štátoch, hoci majú tieto tovary podstatne odlišné zloženie alebo vlastnosti, pokiaľ to nie je odôvodnené legitímnymi a objektívnymi faktormi.“²² Primárnymi prvkami tejto skutkovej podstaty je identická prezentácia tovaru aspoň v dvoch členských štátoch a podstatná rozdielnosť daných tovarov v zložení alebo vlastnostiach.

Napriek prvotnému dojmu, že ide o jednoznačnú úpravu, v praxi môže spôsobovať ťažkosti, a to najmä v tom, kedy už pôjde o podstatne odlišné vlastnosti, resp. zloženie. *Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu* (ďalej aj „Usmernenie“) nám poskytuje iba čiastočnú odpoveď, podľa ktorej nie je možné takúto „podstatnosť“ určiť dopredu, pričom odlišnosť je potrebné posúdiť od prípadu k prípadu.²³ Vysvetliť si to môžeme na príklade pomarančového džúsu, ktorého propagovanie je v dvoch členských štátoch v zásade totožné. V skutočnosti však v jednom štáte by daný džús obsahoval o 5 % viac cukru ako v tom druhom. V tomto prípade si môžeme položiť otázku či daný rozdiel v obsahu cukru už značí podstatne rozdielne zloženie alebo vlastnosti. Avšak príznačnejšia otázka by bola, či rozdiel v zložení má nejaký vplyv na obchodné rozhodnutie priemerného spotrebiteľa, nakoľko, ako sme spomenuli, ide o nekalú obchodnú praktiku druhej úrovne. Konkrétna odpoveď neexistuje, aj preto svoje opodstatnenie budú mať rozhodnutia príslušných orgánov.

V skutočnosti je problematika dvojakej kvality ešte komplikovanejšia kvôli objektívnym faktorom, ktoré dvojakú kvalitu legitimizujú. Takéto faktory sú napríklad stratégie v oblasti zlepšovania prístupu k zdravým a výživným potravinám (využitím dotácií), vnútroštátna právna úprava daného štátu, sezónnosť surovín alebo právo ponúkať tovar v rôznej veľkosti alebo objeme.²⁴ Iným faktorom, ktorý nie je vyslovene spomenutý v odôvodnení Modernizačnej smernice, je aj prispôsobenie tovaru na základe preferencií spotrebiteľov daného štátu. Pre všetky spomenuté faktory však platí, že sám obchodník musí preukázať ich existenciu, ako aj to, že určitá odlišnosť v tovare naozaj reaguje na vzniknutú situáciu.²⁵

Pre priblíženie vnútroštátneho práva ako jedného z faktorov ospravedlnenia dvojakej kvality si uvedme nasledovný príklad. V nemenovanom členskom štáte dôjde k úprave vyhlášky o mäsových výrobkoch. Zmena sa bude týkať jemných párkov, u ktorých sa minimálne množstvo mäsa zvýši z 50 % na 60 %. Spoločnosť vyrábajúca jemné párky, ktorá by chcela limity splňať, by teoreticky mohla argumentovať zmenou právnej úpravy ako

²¹ Čl. 2 písm. n) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

²² Čl. 6 ods. 2 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

²³ Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu - v časti *Marketing „dvojakej kvality“*

²⁴ Odôvodnenie č. 53 Smernice 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

²⁵ Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu, v časti *Marketing „dvojakej kvality“*

faktorom, prečo došlo k rozdielu v danej potravine oproti iným štátom. Problém pri vnútroštátnej úprave by mohol nastať jej zneužitím práve členskými štátmi, ktorých obchodníci stoja za dvojakou kvalitou.²⁶

2. 3 Klamlivé opomenutia a „nové podstatné informácie“

Smernica o nekalých obchodných praktikách sa dočkala aj novelizovania úpravy klamlivých opomenutí. V nasledujúcej časti predstavíme iba niektoré z nich, a to pridanie podstatnej informácie o osobe predávajúceho na online trhu a o kritériách, ktoré ovplyvňujú poradie. Zmenu, ktorá nastala v otázke zabezpečovania pravosti spotrebiteľských recenzií sme, pre čo najlepšiu systematiku, zaradili pod časť Spotrebiteľské recenzie.

Po novom sa za podstatnú informáciu, ktorú nemožno opomenúť pri výzve na kúpu berie aj informácia o osobe predávajúceho, resp. poskytovateľa služieb na online trhu, a to o tom či je alebo nie je podnikateľom.²⁷ Túto informáciu má poskytnúť prevádzkovateľ online trhu, a teda nie samotný obchodník. Obchodník ju však poskytne prostredníctvom prehlásenia prevádzkovateľovi. Daná úprava má svoj význam práve pre informovanosť spotrebiteľa, keďže na základe takejto informácie vie s kým potencionálne uzatvára zmluvu, a teda vie aj určiť, či sa na jeho právny vzťah bude vzťahovať „ochrana spotrebiteľa“.²⁸

Ďalšia podstatná informácia, ktorá pribudla je informácia o fungovaní usporiadania ponúk. Ustanovenie platí iba v prípadoch, kedy spotrebiteľ vykoná určitý vstup, najčastejšie zadáním frázy do vyhľadávania.²⁹ Zároveň treba zmieniť, že toto ustanovenie sa aplikuje iba na online trhy, ktoré sme už rozoberali v časti venovanej pojmom.

2. 4 Skrytá reklama

Klamlivá obchodná praktika, ktorá pribudla v čiernom zozname je definovaná ako: „Poskytovanie výsledkov vyhľadávania v reakcii na online dopyt vyhľadávania spotrebiteľa bez jasného zverejnenia akejkoľvek platenej reklamy alebo platby konkrétne za dosiahnutie vyššieho umiestnenia produktov v poradí v rámci výsledkov vyhľadávania.“³⁰ Ide o tzv. skrytú reklamu, prípadne aj skrytú platbu, ktorej podstata tkvie v snahe vyššieho umiestnenia produktu na základe určitej platby, pričom však o tejto platbe spotrebiteľ nie je patrične informovaný. To, prečo je poradie ponúk dôležité pri rozhodovaní spotrebiteľa nie je potrebné opäť rozoberať. Čo však treba vysvetliť, sú samotné platby. Platby sa v tomto ustanovení nechápu len ako priame, kedy niekto inému jednoducho zaplatí (najmä) peniazmi, ale aj tie nepriame. Ideálny príklad na nepriamu platbu je situácia, kedy sa obchodník s prevádzkovateľom dohodne na lepšej provízii. Ohľadom platieb možno doplniť, že jej účel musí predstavovať vyššie umiestnenie v poradí. Logickým výsledkom je, že o skrytú reklamu nepôjde, ak platba slúži ako nevyhnutný poplatok za uvedenie produktu do výsledkov vyhľadávania alebo ak ide o jedno z kritérií na určovanie poradia.³¹

²⁶ ONDREJOVÁ, D. Co přinese chystaná novela směrnice o nekalých obchodních praktikách? *Advokátní denník*. [online]. 2019. Dostupné na internete: <https://advokatnidenik.cz/2019/11/19/co-prinese-chystana-novela-smernice-o-nekalych-obchodnich-praktikach/>

²⁷ Čl. 7 ods. 4 písm. f) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

²⁸ Odôvodnenie č. 27 Smernice 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

²⁹ Čl. 7 ods. 4a Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³⁰ Bod 11a Prílohy č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³¹ Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu - v časti *Transparentnosť výsledkov vyhľadávania (Zverejnenie platenej reklamy a poradia)*

Na záver možno uviesť, aký je rozdiel medzi „skrytou platbou“ a „skrytou reklamou“. Produkt, ktorý sa objaví na vyššej pozícii na základe skrytej platby by mal súvisieť so zadanými údajmi. Oproti tomu, pri skrytej reklame by bol na vyššej pozícii produkt, ktorý by nekorešpondoval so zadanými údajmi. Napríklad, do vyhľadávania zadáme „notebook“, následne sa zobrazí pri skrytej platbe „notebook x“ a pri skrytej reklame napríklad „akvárium“.

2. 5 Spotrebiteľské recenzie

Spotrebiteľské recenzie, resp. hodnotenia, a ich nová právna úprava v Smernici je veľmi dôležitou zmenou, ktorá nastala v dôsledku Modernizačnej smernice. Jej opodstatnenie je v zásade zrejmé - recenzie od (údajných) spotrebiteľov majú veľký vplyv na rozhodnutia iných spotrebiteľov, nakoľko v niektorých situáciách sa nedokážeme vyhnúť spoliehaniu sa na skúsenosti iných. Vzhľadom aj na uvedené, došlo k pridaniu až troch ustanovení, ktoré sú venované práve spotrebiteľským recenziám. Tieto tri ustanovenia si rozoberieme z pohľadu obchodníka, ktorý ich nechce porušovať a zároveň si stručne priblížime ich vzájomný vzťah.

Prvá nekalá obchodná praktika súvisí s klamlivým opomenutím a podstatnou informáciou. Ako už vieme, pri klamlivom opomenutí je pointa, že obchodník opomenie podstatnú informáciu určenú smernicou/zákonom. V prípade nekalej obchodnej praktiky podľa čl. 7 ods. 6 je takouto podstatnou informáciou, či vôbec obchodník zabezpečuje, že pôvodca určitej recenzie je naozaj spotrebiteľ. Ak by zabezpečoval, tak aj informácia, akým spôsobom to zabezpečuje. Dané platí za predpokladu, že obchodník poskytuje prístup k spotrebiteľským hodnoteniam produktov.³² Odôvodnenie Smernice ustanovuje príklady informácií, ktoré by mali byť uverejnené, a to napríklad či sú uverejnené všetky recenzie, prípadne či sú niektoré z nich sponzorované a pod.³³

Ďalšia nekalá obchodná praktika, ktorá súvisí s problematikou spotrebiteľských recenzií je definovaná v prílohe Smernice ako: „*Vyhlasenie, že hodnotenia produktu poskytujú spotrebiteľia, ktorí tento produkt skutočne použili alebo kúpili, bez prijatia náležitých a primeraných krokov na kontrolu toho, že pochádzajú od takýchto spotrebiteľov.*“³⁴ V podstate, ak chce obchodník „označiť“ určité recenzie ako spotrebiteľské, je nevyhnutné, aby pritom dodržal primerané opatrenia, inak sa dopustí porušenia zákazu nekalej obchodnej praktiky.

Rozdiel od predošlej nekalej obchodnej praktiky (klamlivého opomenutia) je teda nasledovný; Podľa čl. 7 ods. 6 je potrebné zverejniť informácie, ako zabezpečuje pravosť spotrebiteľských recenzií. Na druhej strane, samotný proces, ktorým sa to zabezpečuje je otázkou bodu 23b prílohy Smernice. Takýto proces, ako bolo spomenuté, musí obsahovať primerané kroky na dokázanie pravosti spotrebiteľských recenzií. Odôvodnenie Smernice pre takýto proces uvádza príklad: „*požiadanie o informácie na overenie toho, či spotrebiteľ skutočne daný výrobok použil alebo kúpil.*“³⁵ Iná možnosť by mohla spočívať v rozlišovaní zaregistrovaných a nezaregistrovaných hodnotení alebo na overovaní prostredníctvom e-mailu a pod. Pre všetky postupy, ktoré majú zabezpečiť pravosť spotrebiteľskej recenzie je príznačné, že ich posudzovanie má byť individuálne, pričom sa má prihliadať najmä na obchodný model a stupeň rizika spojeného s uverejňovaním podvodných recenzií.³⁶ Vo výsledku by sa mali klásť prísnejšie podmienky podnikateľským subjektom, napríklad tým s väčším ziskom alebo s potenciálne väčším rizikom uverejňovania podvodných recenzií.

³² Čl. 7 ods. 6 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³³ Odôvodnenie č. 47 Smernice 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

³⁴ Bod 23b Prílohy č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³⁵ Odôvodnenie č. 47 Smernice 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

³⁶ Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu - v časti *Hodnotenia používateľov*

Posledná zmena ohľadom spotrebiteľských recenzií je upravená ako: „*Predloženie alebo poverenie inej právnickej alebo fyzickej osoby, aby poskytla falošné spotrebiteľské hodnotenia alebo odporúčania, alebo skresľovanie spotrebiteľských hodnotení alebo odporúčaní v sociálnych médiách s cieľom propagovať produkty.*“³⁷ Skutková podstata danej nekalej obchodnej praxe sa, na rozdiel od predošlých dvoch, vyznačuje v aktivite smerujúcej k „falšovaniu“, resp. skresľovaniu, a teda k priamemu ovplyvňovaniu pravosti recenzií. Skresľovanie oproti poskytnutiu falošnej recenzie spočíva práve v iných konaniach ako v samotnom falšovaní, napríklad v odstraňovaní negatívnych recenzií.³⁸

2. 6 Sankcie

Celá podstata nekalých obchodných praktík smeruje k jedinému, a to buď k dodržaniu alebo k porušeniu zákazu nekalých obchodných praktík. V prípade, že obchodník poruší zákaz nastane následok v podobe sankcie. Základné delenie sankcií rozlišuje sankcie vo verejnom práve a sankcie v súkromnom práve. Toto delenie vychádza z ich povahy, kedy vo verejnom práve ide o represiu a v súkromnom ide o reštitúciu/reparáciu.³⁹ Posledné časti článku sú venované práve úprave sankcionovania.

2. 6. 1 Sankcie vo verejnom práve

Príznačným pre oblasť nekalých obchodných praktík je sankcionovanie prostredníctvom správneho práva, a to najmä vo forme pokút. Avšak možno sa stretnúť aj s trestnými činmi, ktoré majú súvis s nekalými obchodnými praktikami, napríklad trestný čin *Nekalé obchodné praktiky voči spotrebiteľovi*.⁴⁰ Napriek už existujúcej vnútroštátnej úprave sankcionovania treba nekalé obchodné praktiky chápať v európskom meradle, kedy je nevyhnutné, aby členské štáty mali čo najviac podobnú úpravu. No konečné určovanie sankcií je ešte stále v réžii samotných štátov. Snaha v zjednotení úprav sa teda snaží nastaviť aspoň základné mantinely, prípadne reagovať na špecifické situácie, akou je napríklad rozdielnosť v úpravách pri uplatňovaní sankcií, na ktoré sa vzťahuje Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394 (ďalej len „Nariadenie CPC“)⁴¹.

Začnime kritériami pri sankcionovaní. Pôvodné požiadavky na účinnosť, primeranosť a odradzujúci charakter sankcií boli doplnené o podmienky ich ukladania. Ide o demonštratívny výpočet, do ktorého spadá: rozsah, trvanie, závažnosť a finančný aspekt porušenia zákazu nekalých obchodných praktík. Naproti tomu sú určené aj poľahčujúce okolnosti, ako obchodnícke opatrenia smerujúce voči zmenšeniu škody, prípadne aj jej úplná náprava. Okrem toho by mala byť posudzovaná aj obchodnícka minulosť, konkrétne jeho predchádzajúce porušenia.⁴² Nakoniec v prípade, že protiprávne konanie nebude závažné, je možné upustiť od takýchto podmienok ukladania sankcií.⁴³

³⁷ Bod 23c Prílohy č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

³⁸ Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu - v časti *Hodnotenia používateľov*

³⁹ FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 263-270.

⁴⁰ Ustanovenie § 269a zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

⁴¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394 z 12. decembra 2017 o spolupráci medzi národnými orgánmi zodpovednými za presadzovanie právnych predpisov na ochranu spotrebiteľa a o zrušení Nariadenia (ES) č. 2006/2004

⁴² Čl. 13 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁴³ Odôvodnenie č. 8 Smernice 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ

Vzhľadom na limitáciu rozsahu článku k Nariadeniu CPC možno spomenúť najmä tieto informácie; Hlavným cieľom Nariadenia CPC je vytvorenie systému koordinovanej ochrany spotrebiteľských záujmov, ktoré vyplývajú zo spotrebiteľského práva EÚ.⁴⁴ Tejto koordinácie sa týka, samozrejme, aj sankcionovanie, ktoré má s nekalými obchodnými praktikami určité napojenie. Jedným z napojení sú iné podmienky sankcionovania, ktoré sú napojené na čl. 21 Nariadenia CPC, kedy sa vyžaduje, aby horná hranica pokút predstavovala minimálne 4% ročného obratu obchodníka.⁴⁵ V prípade neznámeho obratu je horná hranica pokuty najmenej dva milióny eur.⁴⁶ Ide o situácie, kedy dochádza k „rozšíreniu porušovania právnych predpisov“ alebo „rozšíreniu porušovania právnych predpisov s rozmerom Únie“.⁴⁷ Druhé napojenie sa týka už spomínaných kritérií, ktoré sa zohľadňujú pri sankcionovaní, kedy jedným z nich sú „sankcie uložené obchodníkovi za rovnaké porušenie právnych predpisov v iných členských štátoch v cezhraničných prípadoch, keď sú informácie o takýchto sankciách dostupné prostredníctvom mechanizmu zriadeného Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394.“⁴⁸

2. 6. 2 Náprava

Náprava v súkromnom práve, ako ďalší dôsledok porušenia zákona, predstavuje možnosť vymáhania si svojich práv, resp. nárokov samotným spotrebiteľom. Práve preto je táto sankcia kľúčovou pre spotrebiteľské právo ako také. Nový článok 11a Smernice opäť predstavuje iba východisko pre vnútroštátne úpravy členských štátov, nakoľko konečné prevedenie je v ich kompetencii. Aj z daného dôvodu sa vo zvyšku tejto časti zameriame na zmeny v zákone o ochrane spotrebiteľa.

Nový zákon o ochrane spotrebiteľa poskytuje spotrebiteľovi hneď niekoľko možností nápravy v závislosti od nekalej obchodnej praktiky. Najvýraznejšia zmena sa týka odstúpenia od zmluvy. Po novom by malo byť možné odstúpiť na základe toho, že bola použitá agresívna obchodná praktika alebo ak by bez použitia nekalej obchodnej praktiky ani nedošlo k uzavretiu zmluvy.⁴⁹ Pre obe odstúpenia teda platí, že došlo k priamemu napojeniu na nekalé obchodné praktiky, keďže v minulosti dané situácie bolo potrebné riešiť cez všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka. Účinky takéhoto odstúpenia sú určené odkazom na nové ustanovenia Občianskeho zákonníka po transpozícii, konkrétne ustanovenia § 624 ods. 6 až 9 a § 852m.

Okrem odstúpenia počíta nový zákon o ochrane spotrebiteľa aj s právom na bezplatnú nápravu v podobe opravy, výmeny či v poskytnutí dodatočnej zľavy.⁵⁰ Iné formy nápravy je možné riešiť prostredníctvom Občianskeho zákonníka, a to najmä cez náhradu škody alebo cez ustanovenia o omyle.

ZÁVER

Právo samo o sebe je v neustálom vývoji, pričom pre právnikov je nevyhnutné byť oboznámený s jeho zmenami. A práve na tento účel slúži aj predkladaný článok, ktorého úlohou bolo priblíženie zmien v oblasti nekalých obchodných praktík Modernizačnou smernicou. V

⁴⁴ Čl. 1 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394 z 12. decembra 2017 o spolupráci medzi národnými orgánmi zodpovednými za presadzovanie právnych predpisov na ochranu spotrebiteľa

⁴⁵ Čl. 13 ods. 3 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁴⁶ Čl. 13 ods. 4 Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁴⁷ Čl. 21 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394 z 12. decembra 2017 o spolupráci medzi národnými orgánmi zodpovednými za presadzovanie právnych predpisov na ochranu spotrebiteľa a o zrušení Nariadenia (ES) č. 2006/2004

⁴⁸ Čl. 13 ods. 2 písm. e) Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

⁴⁹ Ustanovenie § 9 ods. 7 písm. b) nového zákona o ochrane spotrebiteľa

⁵⁰ Ustanovenie § 9 ods. 7 písm. a) nového zákona o ochrane spotrebiteľa

článku sme vysvetlili nové pojmy, ktoré majú súvis s digitálnym prostredím. Ohľadom úpravy dvojakej kvality tovarov možno skonštatovať, že ide o úpravu, ktorá bude v praxi spôsobovať mnoho otázok. Zároveň pri dvojakej kvalite vieme, že ide o nekalú obchodnú praktiku druhej úrovne, čo vo výsledku znamená, že musí aspoň potencionálne ovplyvniť spotrebiteľovo rozhodovanie. Ďalej boli v článku rozobrané nové podstatné informácie, ktoré zlepšujú postavenie spotrebiteľa, keďže vie určiť, kto je jeho zmluvný partner a aké skutočnosti mu z toho vyplývajú. Vie aj to, aké kritéria určujú poradie ponúk. K zlepšeniu pozície spotrebiteľa došlo aj prostredníctvom úpravy skrytej reklamy. Nové ustanovenia o spotrebiteľských hodnoteniach zabezpečujú adekvátnosť a hodnovernosť informácií ohľadom skutočného pôvodu daného hodnotenia. V otázke sankcionovania došlo k zlepšeniu v podobe čiastočného zjednotenia právnych úprav členských štátov a v priamom naviazaní následkov na samotné nekalé obchodné praktiky.

SUMMARY

The legislation is constantly evolving, and the role of lawyers is to know and understand these changes. This article serves that exact purpose, i.e., to present the changes in the regulations of the unfair commercial practices introduced by the Omnibus Directive. In this article, we explained new concepts associated with digital space. Regarding legislation concerning the dual quality of products, the author expects many questions to arise in practical life. For the dual quality of products to be considered an unfair commercial practice, it has to be able to potentially influence the customers in making decisions. The author also focused on new important information improving the consumer position as a result of them being able to identify their contract party and contractual obligations. In addition, consumers will know what criteria determine the order of offers. The consumer position gets further improved through the regulation of hidden advertisements. New legislation concerning consumer ratings ensures the adequacy and credibility of the origin of given ratings. Regarding sanctioning, improvement lies in the partial unification of the member states' legislation and tying consequences to unfair commercial practices.

POUŽITÁ LITERATÚRA

FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, 324 s. ISBN: 978-80-571-0127-7.

ONDREJOVÁ, D.: Co přinese chystaná novela směrnice o nekalých obchodních praktikách? *Advokátní denník* [online]. 2019. ISSN: 2571-3558. [cit. 2024-03-28]. Dostupné na internete: <https://advokatnidenik.cz/2019/11/19/co-prinese-chystana-novela-smernice-o-nekalych-obchodnich-praktikach/>

VÍTOVÁ, B. – ETLÍKOVÁ, M.: *Nekalé obchodní praktiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, 103 s. ISBN: 978-80-7552-867-4.

Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Trnave pre Trnavský kraj zo dňa 23. marca 2021, P/0090/02/2020. [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: <https://www soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/trnavsky-kraj/2021/tt152021.pdf>

Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj zo dňa 21. marca 2019, P/0029/05/2019. [online]. [cit. 2024-03-30].

Dostupné na internete: <https://www.soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/zilinsky-kraj/2019/za152019.pdf>

Rozhodnutie o uložení pokuty Inšpektorátom Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pre Bratislavský kraj zo dňa 21. decembra 2017, P/0354/01/2016. [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: <https://www.soi.sk/files/documents/pravoplatne-rozhodnutie/prvostupnove/bratislavsky-kraj/2018/ba062018.pdf>

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu, a ktorou sa mení a dopĺňa Smernica Rady 84/450/EHS, Smernice Európskeho parlamentu a Rady 97/7/ES, 98/27/ES a 2002/65/ES a Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 2006/2004 („Smernica o nekalých obchodných praktikách“) (Text s významom pre EHP)

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/2161 z 27. novembra 2019, ktorou sa menia Smernica Rady 93/13/EHS a Smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/6/ES, 2005/29/ES a 2011/83/EÚ, pokiaľ ide o lepšie presadzovanie a modernizáciu predpisov Únie v oblasti ochrany spotrebiteľa

Smernica (EÚ) 2019/770 z 20. mája 2019 o určitých aspektoch týkajúcich sa zmlúv o dodávaní digitálneho obsahu a digitálnych služieb

Príloha č. I Smernice 2005/29/ES z 11. mája 2005 o nekalých obchodných praktikách

Usmernenie k výkladu a uplatňovaniu Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodných praktikách podnikateľov voči spotrebiteľom na vnútornom trhu. [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A52021XC1229%2805%29>

Občiansky zákonník po transpozícii. [online]. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=535788>

Nový zákon o ochrane spotrebiteľa. [cit. 2024-03-30]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=535788>

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2394 z 12. decembra 2017 o spolupráci medzi národnými orgánmi zodpovednými za presadzovanie právnych predpisov na ochranu spotrebiteľa a o zrušení Nariadenia (ES) č. 2006/2004 (Text s významom pre EHP)

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

ROZHODCOVSKÉ KONANIE A PRÁVO NA SÚDNU A INÚ PRÁVNÚ OCHRANU

Arbitration and the Right to Judicial and Other Legal Protection

Lubomír Višňovec

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá problematikou rozhodcovského konania a otázkou, či sa naň vzťahuje ústavou garantované právo na súdnu a inú právnu ochranu. Konkrétne sa príspevok zaoberá situáciou, kedy rozhodcovský súd sám rozhodne o nedostatku svojej právomoci rozhodovať vo veci, pričom voči tomuto rozhodnutiu nie je dostupný opravný prostriedok. Následne príspevok analyzuje, či toto rozhodnutie nie je zásahom do práva na súdnu a inú právnu ochranu.

Kľúčové slová: rozhodcovské konanie; právo na súdnu a inú právnu ochranu; kompetencia; opravný prostriedok.

Abstract: The paper deals with the issue of arbitration and whether it is covered by the constitutionally guaranteed right to judicial and other legal protection. In particular, the paper deals with the situation when the arbitration court declares its lack of jurisdiction to decide on a case, and, at the same time, there are no means of appeal available against this decision. The paper then analyses whether this decision interferes with the right to judicial and other legal protection.

Key Words: Arbitration Proceedings; Right to Judicial and Other Legal Protection; Competence; Means of Appeal.

ÚVOD

Človeka, obchodnú spoločnosť, či (jazykom práva) subjekt, ktorý za posledný týždeň, mesiac či rok nevstúpil do právneho vzťahu, by sme vo svojom okolí hľadali márne. Do právnych vzťahov vstupujeme pravidelne, či už si kupujeme pečivo v supermarkete, dávame si vyrobiť nábytok do kancelárie alebo uzatvárame zmluvu o výstavbe športovej haly či desiatich kilometroch diaľnice.

Pri počte a permanencii právnych vzťahov, ktoré subjekty uzatvárajú, by bolo naivné predpokladať, že zo žiadneho z nich nikdy nevznikne žiadny spor. Keď táto eventualita niekedy nevyhnutne nastane, dá sa očakávať, že aspoň jeden zo subjektov, v tomto prípade už účastníkov právneho vzťahu, bude chcieť tento spor vyriešiť. To však účastníci často nedokážu sami a je potrebné, aby spor vyriešil nezávislý a nestranný arbiter.

V skratke, kde sú subjekty, môže vzniknúť právny vzťah, kde môže vzniknúť právny vzťah, môže vzniknúť spor, a kde môže vzniknúť spor, môže byť potrebný niekto, kto tento spor rozhodne.

Zatiaľ čo mnohé spory má právomoc rozhodnúť len všeobecný súd, v otázke občianskoprávneho či obchodnoprávneho vzťahu medzi dvoma subjektmi súkromného práva dal zákonodarcu týmto subjektom pri konkrétnej množine sporov možnosť vybrať si, kto ich spor rozhodne.

Účastníci tohto vzťahu sa tak môžu dohodnúť, že kvôli vlastným alebo sprostredkovaným negatívnym skúsenostiam s konaním pred všeobecným súdom by preferovali nejaký rýchlejší, neformálnejší či hospodárnejší spôsob ako ich spor rozhodnúť. Preferovali by alternatívu ku konaniu pred všeobecným súdom. Preferovali by rozhodcovské konanie.

Rozhodcovské konanie je alternatívne riešenie súdnych sporov, ktoré, oproti konaniu pred všeobecným súdom, ponúka všetky vyššie spomínané benefity. Je rýchlejšie, lacnejšie,

neformálnejšie, a strany si rozhodcovský súd či rozhodcu môžu zvoliť sami, čo môže pozitívne ovplyvniť vieru v spravodlivosť a odbornosť rozhodovania.

Zatiaľ čo je totiž predpokladom na výkon funkcie sudcu právnické vzdelanie a sudca všeobecného súdu rozhoduje o rôznych oblastiach, v ktorých vznikajú právne vzťahy (pričom je nemožné mať odborné znalosti v každej špecifickej oblasti), rozhodcom napríklad v spore týkajúcom sa stavebníctva môže byť stavebný inžinier a v spore týkajúcom sa futbalového prestupu odborník na športové právo.

Rozhodcovské konanie je v našom právom poriadku upravené zákonom č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní (ďalej ako „ZoRK“), a čiastočne v §§ 5 – 8 zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej ako „CSP“), kde je upravená právomoc rozhodcovského súdu rozhodovať o žalobe podanej na všeobecný súd.

1. PRÁVOMOC ROZHODCOVSKÉHO SÚDU

Ústavný súd o rozhodcovskom konaní tvrdí, že *„jeho podstata spočíva v mimosúdnom riešení sporov, pričom samotné rozhodcovské konanie je alternatívou konania pred všeobecnými súdmi, keď jeho významnými prednosťami oproti konaniu pred všeobecnými súdmi sú flexibilita a rýchlosť konania, jeho neformálnosť a nižšie trovy konania.“*¹ Zároveň v tom istom uznesení tvrdí, že *„rozhodcovské konanie je inštitútom súkromného práva, v ktorom rozhodcovia ako osoby súkromného práva rozhodujú spory na základe súkromnoprávneho aktu účastníkov konania. Rozhodcom ani rozhodcovským súdom nie je formálne ani materiálne zverený výkon verejnej moci.“*²

Považujeme teda na tomto mieste za potrebné zdôrazniť, že rozhodcovský súd nie je orgánom verejnej moci, a rozhodovanie pred ním sa uskutočňuje na základe súkromnoprávneho aktu účastníkov konania, ktorý sa rozhodli svoj spor vyriešiť nie pred všeobecným súdom, ale práve pred súdom rozhodcovským.

Aj napriek tejto dohode sa môže stať, že jeden z účastníkov podá vo veci žalobu na všeobecný súd. Návod na vysporiadanie sa s touto situáciou prináša § 5 a nasl. CSP. Toto a nasledujúce ustanovenia CSP upravujú tzv. alternatívnu zúženú právomoc všeobecných súdov, keď strany môžu uzatvorením rozhodcovskej zmluvy vylúčiť právomoc všeobecného súdu vec prejednať a rozhodnúť o nej, a zároveň založiť v súvislosti s týmto sporom právomoc rozhodcovského súdu. Ustanovenia §§ 5 – 8 CSP upravujú postup v prípade, že je napriek existencii rozhodcovskej zmluvy vo veci podaná žaloba na všeobecný súd.³

Na právomoc rozhodcovského súdu neprihliada všeobecný súd *ex offio*, ale len na námietku žalovaného. Keď takáto námietka v konaní pred všeobecným súdom vznesená nie je, súd v konaní pokračuje aj napriek existencii rozhodcovskej zmluvy. V takomto prípade sa dá hovoriť o konkludentnom zúžení rozsahu rozhodcovskej zmluvy, keďže žalobca sa aj napriek existencii rozhodcovskej zmluvy rozhodol podať vo veci žalobu na všeobecný súd, a žalovaný sa rozhodol tento postup žalobcu nenamietat'.⁴

Vo vzťahu k námietke zo strany žalovaného, že o spore má rozhodovať rozhodcovský a nie všeobecný súd existuje časové obmedzenie, kedy bude na takto vznesenú námietku všeobecný súd prihliadať. Ak tak žalovaný chce, aby sa spor prejednal a rozhodlo

¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 18. novembra 2015, sp. zn. PLz. ÚS 5/2015.

² Tamže.

³ GYÁRFÁŠ, J.: § 5 [Námietka rozhodcovskej právomoci]. In ŠTEVČEK, M. - FICOVÁ, S. - BARICOVÁ, J. - MESIARKINOVÁ, S. - BAJÁNKOVÁ, J. - TOMAŠOVIČ, M. a kol.: *Civilný sporový poriadok*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 99.

⁴ GYÁRFÁŠ, J.: § 5 [Námietka rozhodcovskej právomoci]. ŠTEVČEK, M. - FICOVÁ, S. - BARICOVÁ, J. - MESIARKINOVÁ, S. - BAJÁNKOVÁ, J. - TOMAŠOVIČ, M. a kol.: *Civilný sporový poriadok*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 102.

sa o ňom v rozhodcovskom konaní, a aby konanie pred všeobecným súdom bolo zastavené, musí túto skutočnosť namietat' najneskôr pri prvom procesnom úkone, ktorý mu patrí.

Vznesenie námietky má za následok, že súd sa bude zaoberat' otázkou právomoci rozhodcovského súdu na prejednanie a rozhodnutie vo veci. Pri tomto prieskume môže všeobecný súd prísť v podstate k dvom záverom;

Buď zistí, že námietka je opodstatnená a spor sa má prejednať a rozhodnúť v rozhodcovskom konaní, a teda konanie zastaví, pričom o zastavení konania rozhodne uznesením, voči ktorému je prípustné odvolanie podľa § 357 písm. a) CSP, alebo na námietku neprihliadne a spor prejedná a rozhodne.

2. COMPÉTENCE – COMPÉTENCE

V prípade, že je žaloba vo veci podaná najprv na rozhodcovský súd, tento má právomoc sám rozhodnúť o svojej kompetencii sa vecou zaoberať. Ide o implementáciu tzv. doktríny *compétence – compétence*, ktorá je pre fungujúce rozhodcovské konanie nevyhnutná.

Táto doktrína je do ZoRK premietnutá v ustanovení § 21 ods. 1, podľa ktorého:

„Rozhodcovský súd je oprávnený rozhodnúť o svojej právomoci vrátane námietok týkajúcich sa existencie alebo platnosti rozhodcovskej zmluvy. Ak dospeje k záveru, že nemá právomoc rozhodovať vo veci samej, uznesením rozhodcovské konanie zastaví.“

Ak chce účastník rozhodcovského konania uplatniť námietku nedostatku právomoci rozhodcovského súdu pre neexistenciu alebo neplatnosť rozhodcovskej zmluvy, musí tak podľa § 21 ods. 2 ZoRK urobiť najneskôr pri prvom úkone vo veci samej. Účelom tejto úpravy je rýchlosť a efektívnosť rozhodcovského konania ako aj právna istota účastníkov. Keby táto úprava absentovala, mohlo by sa stať, že by si účastník konania v prípade neúspechu uplatnil námietku nedostatku právomoci až v žalobe o zrušenie rozhodcovského rozsudku.⁵

Ak rozhodcovský súd v rámci prieskumu svojej právomoci zistí, že právomoc rozhodnúť vo veci nemá, rozhodne o tejto skutočnosti uznesením podľa § 21 ods. 1 ZoRK, ktorým rozhodcovské konanie zastaví. Problematickou sa nám však javí otázka, čo nastane, keď má účastník konania pocit, že rozhodcovský súd o svojom nedostatku právomoci rozhodol nesprávne.

3. NEGATÍVNE ROZHODNUTIE O PRÁVOMOCI

Na základe gramatického výkladu názvu Tretej hlavy Druhej časti ZoRK je možné konštatovať, že podaním žaloby na všeobecný súd možno napadnúť len rozsudok rozhodcovského súdu, pričom konštatovanie nedostatku právomoci a zastavenie rozhodcovského konania podľa § 21 ods. 1 ZoRK má formu uznesenia.

Ak teda rozhodcovský súd, hoci svojvoľne či zjavne nesprávne, rozhodne o nedostatku svojej právomoci a na tomto základe vydá uznesenie o zastavení konania, účastník konania, ktorý na rozhodcovský súd podal žalobu a je presvedčený o jeho právomoci vo veci rozhodnúť, nemá k dispozícii žiadny opravný prostriedok voči tomuto uzneseniu a je nútený podať vo veci žalobu na všeobecnom súde.⁶ V analogickej situácii zo všeobecného súdnictva,

⁵ GYÁRFÁŠ, J.: § 21 [Rozhodovanie o právomoci]. In GYÁRFÁŠ, J. - ŠTEVČEK, M. a kol.: *Zákon o rozhodcovskom konaní*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 301.

⁶ ČOLLÁK, J.: *Decízna rozhodovacia "svätá trojica" v dresoch s č. 46 a menom Ústava alebo: právomoc*

proti uzneseniu prvostupňového súdu o zastavení konania podľa § 375 písm. a) CSP odvolanie možné je.

Otázkou je, či absencia opravného prostriedku voči uzneseniu rozhodcovského súdu nezakladá porušenie práva na spravodlivý proces podľa čl. 6 Dohovoru a porušenie práva na súdnu a inú právnu ochranu podľa čl. 46 Ústavy SR, pretože dochádza k *denegatio iustitiae* (odopretiu spravodlivosti). Na odpoveď na túto otázku je potrebné sa zamyslieť nad povahou rozhodcovských súdov ako takých.

Podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy SR, „Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.“ Dá sa v tomto kontexte rozhodcovský súd považovať za „iný orgán“, respektíve za poskytovateľa „inej právnej ochrany“, alebo je súkromnoprávny charakter rozhodcovského konania a samotných rozhodcovských súdov v rozpore s touto definíciou, a uznesenie o zastavení rozhodcovského konania z dôvodu nedostatku právomoci nemôže byť považované za porušenie práva na spravodlivý proces a práva na súdnu a inú právnu ochranu?

Keď má všeobecný súd právomoc zrušiť rozhodnutie rozhodcovského súdu v situácii, kedy si ten „privlastnil“ právomoc, ktorú nemal (§ 40 ods. 1 písm. a) bod 3 ZoRK), prečo takúto právomoc nemá aj v opačnej situácii? A čo v situácii, keď účastníkovi rozhodcovského konania rozhodnutím rozhodcovského súdu o zastavení konania vznikne škoda?

Rozhodcovský súd, podľa judikatúry Ústavného súdu, nie je orgánom verejnej moci.⁷ Z tohto dôvodu sa domnievame, že rozhodcovské súdy nespádajú do množiny Ústavou SR označenej ako „iný orgán Slovenskej republiky“, pretože nemajú verejnoprávny charakter.

Ústavný súd sa v tejto veci vyjadril, že „rozhodcovské konanie nadobúda verejnoprávny rozmer až momentom meritórneho rozhodnutia rozhodcovského súdu – rozsudku, keď právny poriadok Slovenskej republiky rozhodcovskému rozsudku pripisuje vlastnosť vykonateľnosti a zároveň je aj exekučným titulom. Do tohto okamihu je toto konanie vo sfére rozhodcovského súdu a má charakter súkromnoprávneho vzťahu“.⁸

Povedzme aj napriek tomu, že právo na súdnu a inú právnu ochranu podľa Ústavy SR sa týka aj rozhodcovských súdov. Podľa čl. 46 ods. 4 Ústavy SR totiž podmienky a podrobnosti o súdnej a inej právnej ochrane ustanoví zákon. Nedá sa teda zákonodarcom prijatý zákon o rozhodcovskom konaní a ním založená právomoc rozhodcovských súdov rozhodovať o niektorých, taxatívne vymedzených súkromnoprávných sporoch, interpretovať ako zákonom ustanovená iná právna ochrana prostredníctvom osôb súkromného práva, t. j. rozhodcovských súdov?

4. INÁ PRÁVNA OCHRANA

Zákonodarca dal právnou úpravou rozhodcovského konania stranám arbitrovateľných sporov možnosť vybrať si alternatívny spôsob ich riešenia. Toto alternatívne riešenie má mnohé praktické výhody, avšak pri jeho výbere dochádza aj k istému vzdaniu sa práva, respektíve vzdaniu sa intenzity jeho ochrany. Aj napriek tomu, keď ide o práva dané ústavou, ponecháva si zákonodarca isté možnosti kontroly a korekcie výsledku či priebehu rozhodcovského konania.

Pri negatívnom rozhodnutí o vlastnej právomoci zo strany rozhodcovského súdu, takéto možnosti kontroly a korekcie na prvý pohľad chýbajú. Mohlo by sa teda javiť, že v

rozhodcovského súdu a prieskum ADR všeobecnými súdmi? [online]. 2023. [cit. 2024-02-20]. Dostupné na internete: <https://www.lexforum.sk/767>.

⁷ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 18. novembra 2015, sp. zn. PLz. ÚS 5/2015.

⁸ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 21. septembra 2010, sp. zn. III. ÚS 335/2010.

tomto prípade môže absenciou možnosti súdneho prieskumu takéhoto rozhodnutia dochádzať k porušeniu práva na súdnu a inú právnu ochranu a k *denegatio iustitiae*.

Domnievame sa, že aj napriek tejto absencii to tak nie je. Zákonodarca totiž ochranu práv účastníkov konania v tomto prípade zabezpečil prostredníctvom § 7 ods. 2 CSP, podľa ktorého platí, že všeobecný súd spor prejedná a rozhodne aj vtedy, ak zistí, že sa rozhodcovský súd odmietol sporom zaoberať. V takomto prípade teda platí, že účastníkovi konania je súdna a iná právna ochrana poskytnutá prostredníctvom všeobecného súdu.

V tomto kontexte vychádzame z presvedčenia, že slovenský zákonodarca nepovažoval za správny postup donútiť rozhodcovský súd rozhodovať spor, ktorý podľa seba samého nemá právomoc rozhodnúť.⁹

Domnievame sa, že právo na súdnu a inú ochranu podľa Ústavy SR sa premieta najmä do možnosti, aby spor strán zmluvného vzťahu prejednal a rozhodol o ňom všeobecný súd, pričom v takom prípade sa strany podpisom rozhodcovskej zmluvy či doložky tohto práva v podstate vzdávajú.

Keďže však ide o právo garantované ústavou, štát si ponecháva možnosť v istých zákonom vymedzených situáciách toto vzdanie sa práva preskúmať. Ak vyhodnotí, že nebolo v poriadku, právo na súdnu a inú právnu ochranu „obnoví“ a prostredníctvom všeobecného súdu do sporu vstúpi podľa § 7 ods. 2 CSP.¹⁰

Dôvodom, pre ktorý rozhodnutím rozhodcovského súdu zastaviť konanie podľa § 21 ods. 1 ZoRK nedochádza k porušeniu ústavného práva na súdnu a inú ochranu by teda, domnievame sa, nemal byť prílišný formalizmus vo vzťahu k právnej povahe tohto rozhodnutia (teda skutočnosť, že ide v tomto prípade „len“ o uznesenie a nie rozsudok), ale mala by ním byť skutočnosť, že štát prostredníctvom všeobecných súdov nemá a ani nechce nútiť rozhodcovské súdy, aby o spore rozhodli, aj keď tie sa sporom zaoberať odmietnu.

Považovali by sme preto za užitočné, keby sa k problematike vyjadrili súdy vyššej inštalácie a ozrejmili by dôvody, pre ktoré nie je zastavenie rozhodcovského konania z dôvodu nedostatku právomoci nepreskúmateľné všeobecnými súdmi, a prečo je táto skutočnosť v súlade s právom na súdnu a inú právnu ochranu daným Ústavou SR.

V tomto kontexte by sme tiež radi poukázali na nález Ústavného súdu z 18. augusta 2023, sp. zn. III. ÚS 252/2023-49;

V napadnutej veci sa jednalo o spor dvoch futbalových klubov, o zaplatenie 340 tisíc eur za prestup hráča podľa zmluvy zo 7. januára 2004. Jedna zo strán sporu vo veci podala žalobu na rozhodcovský súd, ktorý uznesením z 15. júna 2015 rozhodcovské konanie zastavil a konštatoval, že nie je oprávnený vec rozhodovať, pretože v zmluve absentovala rozhodcovská doložka, a žalovaný ju nepodpísal ani na výzvu rozhodcovského súdu. Bez rozhodcovskej doložky tak nebola daná právomoc rozhodcovského súdu rozhodovať vo veci samej podľa § 21 ods. 1 ZoRK.

Žalobca následne podal žalobu na všeobecný súd, konkrétne Okresný súd Bratislava V, ktorou sa domáhal zrušenia rozhodnutia rozhodcovského súdu o zastavení rozhodcovského konania z dôvodu nedostatku právomoci. Okresný súd Bratislava V následne uznesením zo 14. októbra 2019 konanie pre nedostatok svojej právomoci zastavil, pretože všeobecné súdy majú právomoc na preskúmanie rozhodcovských rozsudkov len na základe žaloby účastníka rozhodcovského konania, a to len z dôvodov taxatívne vymedzených v § 40 ZoRK.

⁹ HLUŠÁK, M.: Pár myšlienok. In ČOLLÁK, J.: *Decízna rozhodovacia "svätá trojica" v dresoch s č. 46 a menom Ústava alebo: právomoc rozhodcovského súdu a prieskum ADR všeobecnými súdmi? (diskusia)*. [online]. 2023. [cit. 2024- 02-20]. Dostupné na internete: <https://www.lexforum.sk/767#202312122326480200>.

¹⁰ Tamže.

Výsledkom takéhoto preskúmania môže byť zrušenie rozhodcovského rozsudku ako meritórneho rozhodnutia, ktorým bolo rozhodcovským súdom rozhodnuté vo veci samej. V § 38 ods. 2 obsahuje ZoRK taxatívny výpočet ustanovení o rozhodcovskom rozsudku, ktoré možno primerane aplikovať na rozhodcovské uznesenie, avšak primerané použitie § 40 ZoRK o zrušení rozhodcovského rozsudku medzi nimi uvedené nie je. Keďže sa sťažovateľ domáhal preskúmania a zrušenia rozhodcovského uznesenia, okresný súd uzavrel, že nemá právomoc rozhodovať o takejto žalobe.¹¹

Proti uzneseniu okresného súdu podal sťažovateľ odvolanie, no Krajský súd v Bratislave uznesením potvrdil rozhodnutie okresného súdu. Konštatoval, že rozsah kontroly rozhodovacej činnosti rozhodcovských súdov všeobecnými súdmi je daný výlučne vo vzťahu k rozhodcovskému rozsudku ako meritórnemu rozhodnutiu.¹²

Proti uzneseniu krajského súdu podal sťažovateľ dovolanie podľa 420 písm. f) a § 421 ods. 1 písm. c) CSP. Namietal, že nesprávnym právnym posúdením otázky svojej právomoci, ústiacim do zastavenia konania, mu okresný súd odoprel prístup k spravodlivosti a krajský súd túto vadu nenapravil. Okresný súd ani krajský súd sa nezaoberali skutočným obsahom rozhodcovského rozhodnutia, teda či naozaj ide o procesné uznesenie podľa § 38 ZoRK alebo je možné, že rozhodcovský súd rozhodoval v skutočnosti rozsudkom.

Takému záveru svedčí viacero skutočností vyplývajúcich z konania rozhodcovského súdu, ktoré by boli okresnému súdu známe, ak by umožnil sťažovateľovi v konaní riadne procesne konať. V konaní, ktoré za jediný dôvod na zastavenie konania považuje skutočnosť, že proti rozhodcovskému uzneseniu nie je možné podať žalobu o jeho zrušenie, je potrebné dostatočne ustáliť záver, že rozhodcovské uznesenie je tým uznesením, voči ktorému sa nemožno brániť v konaní pred všeobecným súdom. Neskúmanie takých okolností má za následok nedostatočne zistený skutkový stav a nesprávnosť napadnutého uznesenia.

Najvyšší súd uznesením dovolanie sťažovateľa odmietol. K dovolaniu podľa § 420 písm. f) CSP uviedol, že v danom prípade otázka právomoci všeobecného súdu na konanie o žalobe o zrušenie rozhodcovského uznesenia bola vyriešená negatívne, a preto sa následne nemožno zaoberať už iba hypotetickou otázkou, či by postup okresného súdu v súdnom konaní, spočívajúci podľa názoru sťažovateľa v nevykonaní, resp. nedostatočnom vykonaní dokazovania vo veci samej a neodôvodnení, prečo niektoré dôkazy nevykonával a ako sa vysporiadal s už vykonanými dôkazmi, mohol byť vyhodnotený ako nesprávny procesný postup znemožňujúci sťažovateľovi uskutočňovanie jemu patriacich procesných práv v miere porušujúcej právo na spravodlivý proces. Najvyšší súd tiež uviedol, že sťažovateľ namietal nesprávny procesný postup okresného súdu a nenamietal nesprávny procesný postup krajského (odvolacieho) súdu.¹³

Sťažovateľ v podaní na Ústavný súd kritizoval odmietnutie jeho dovolania ako neprípustného. Jeho argumentácia proti napadnutému uzneseniu najvyššieho súdu ako súdu dovolaciemu, sa preto nezakladá na formulácii názoru, či všeobecné súdy majú alebo nemajú právomoc rozhodovať o žalobe na zrušenie iného rozhodcovského rozhodnutia, než je rozhodcovský rozsudok.

Ústavný súd sa k veci vyjadril nasledovne: „Niet pochyb, že zastavenie civilného sporového konania, teda jeho procesné ukončenie bez vecného vyriešenia sporu nastoleného žalobou, predstavuje priamy zásah do sféry základného práva na súdnu ochranu i práva na spravodlivé súdne konanie, ktorých neoddeliteľnou súčasťou je subjektívne procesné právo žalobcu, aby o jeho žalobe súd meritórne rozhodol.“¹⁴

¹¹ Uznesenie Okresného súdu Bratislava V z 29. septembra 2016, sp. zn. 21Cr/5/2016.

¹² Uznesenie Krajského súdu v Bratislave z 8. septembra 2020, sp. zn. 2CoR/5/2020.

¹³ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 29. novembra 2021, sp. zn. 2Cdo/238/2021.

¹⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 18. augusta 2023, sp. zn. III. ÚS 252/2023-49.

„Ústavný súd tak vyhodnotil ako dôvodnú sťažnostnú námietku, podľa ktorej napadnuté uznesenie najvyššieho súdu nedalo žiadnu odpoveď na otázku, prečo napriek argumentom sťažovateľa uvedeným v dovolaní obstoja zastavenie konania o zrušenie rozhodcovského rozhodnutia pre nedostatok právomoci súdu. Najvyšší súd napadnutým uznesením materiálne odoprel vyriešiť otázku nastolenú sťažovateľom v jeho dovolaní a tvoriacu predmet dovolacieho konania a nesprávnym uplatnením zákonnej úpravy prípustnosti dovolania odňal sťažovateľovi jeho subjektívne procesné právo na rozhodnutie o merite ním podaného mimoriadneho opravného prostriedku. Keďže predmetné subjektívne procesné právo je súčasťou jadra sťažovateľovho základného práva na súdnu ochranu i jeho práva na spravodlivé súdne konanie, ústavný súd rozhodol, že napadnutým uznesením najvyššieho súdu došlo k ich porušeniu.“¹⁵

Ústavný súd teda v tomto náleze nekritizuje Najvyšší súd za to, že o meritórnej otázke, ktorou je možnosť všeobecných súdov rozhodovať o uznesení rozhodcovského súdu o zastavení rozhodcovského konania rozhodol nesprávne, ale že o tejto otázke nerozhodol vôbec, čím porušil práva sťažovateľa.

Domnievame sa že v tomto prípade sa dá hovoriť o premárnenej príležitosti Najvyššieho súdu sa vyjadriť, či všeobecné súdy majú možnosť preskúmať uznesenie o zastavení rozhodcovského konania z dôvodu nedostatku právomoci rozhodcovského súdu.

Aj napriek tomu zastávame názor, že nemožnosť prieskumu zastavenia rozhodcovského konania z dôvodu nedostatku právomoci zo strany všeobecných súdov nezakladá porušenie práva na spravodlivý proces či práva na súdnu a inú ochranu, pretože možnosť účastníka rozhodcovského konania podať žalobu na všeobecný súd zostáva zachovaná.

Negatívom je, že nepôjde o žalobu namietajúcu nesprávnosť rozhodnutia o zastavení konania na rozhodcovskom súde, ale o novú, riadnu žalobu na všeobecný súd, aby sa zaoberal vecou, o ktorej konanie rozhodcovský súd zastavil. Účastníkovi konania, ktorý je presvedčený o právomoci rozhodcovského súdu, tak celkom vyhovené nebude, jeho právo na súdnu a inú právnu ochranu však ohrozené nebude.

ZÁVER

Rozhodcovské konanie je nepochybne dôležitou a užitočnou možnosťou, ako mimosúdne a alternatívne riešiť občianskoprávne a obchodnoprávne spory. Prináša so sebou mnoho výhod, avšak treba mať na pamäti, že subjekty sa uzavretím rozhodcovskej zmluvy či doložky vzdávajú istej časti práv a intenzita ústavnoprávnej ochrany nie je v rozhodcovskom konaní rovnaká ako v konaní pred všeobecným súdom.

Aj napriek tomuto súkromnoprávnemu charakteru rozhodcovského konania sa domnievame, že štát si prostredníctvom zákonodarcu necháva dostatočný priestor na zásah do rozhodcovského konania a korekciu zjavne nesprávnych či nezákonných rozhodnutí. Rozhodnutie o nedostatku vlastnej právomoci zo strany rozhodcovského súdu však, aj napriek nemožnosti napadnúť ho opravným prostriedkom, do tejto množiny nepatrí.

Bolo by však užitočné, keby tento názor podporila judikatúra. Veríme, že Najvyšší súd túto možnosť pri najbližšej vhodnej príležitosti využije, a dá tak jasnú odpoveď na nepochybne zaujímavú polemiku.

SUMMARY

Arbitration is a convenient and helpful option for the out-of-court and alternative resolution of civil and commercial disputes. It has many advantages, but one should not forget

¹⁵ Tamže.

that the subjects waive certain rights by concluding an arbitration agreement or clause, and the intensity of constitutional protection is not the same in arbitration proceedings as in proceedings before a general court. Despite this private law nature of arbitration proceedings, the State keeps sufficient possibilities to intervene in arbitration and correct manifestly erroneous or unlawful decisions. However, a declaration on the lack of jurisdiction by the arbitral tribunal, despite the impossibility of appealing against such a decision, does not belong to these two categories of decisions. The author believes that the judicial case law should support the change in such an approach and that the Supreme Court will take this opportunity to give a clear answer to this undoubtedly intriguing polemic soon.

POUŽITÁ LITERATÚRA

ČOLLÁK, J.: *Decízna rozhodovacia "svätá trojica" v dresoch s č. 46 a menom Ústava alebo: právomoc rozhodcovského súdu a prieskum ADR všeobecnými súdmi?* [online]. 2023. [cit. 2024-02-20]. Dostupné na internete: <https://www.lexforum.sk/767>.

GYÁRFÁŠ, J. - ŠTEVČEK, M. a kol.: *Zákon o rozhodcovskom konaní*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2016, 744 s. ISBN: 978-80-7400-636-4.

HLUŠÁK, M.: Pár myšlienok. In ČOLLÁK, J.: *Decízna rozhodovacia "svätá trojica" v dresoch s č. 46 a menom Ústava alebo: právomoc rozhodcovského súdu a prieskum ADR všeobecnými súdmi? (diskusia)*. [online]. 2023. [cit. 2024-02-20]. Dostupné na internete: <https://www.lexforum.sk/767#202312122326480200>.

ŠTEVČEK, M. - FICOVÁ, S. - BARICOVÁ, J. – MESIARKINOVÁ, S. - BAJÁNKOVÁ, J. - TOMAŠOVIČ, M. a kol.: *Civilný sporový poriadok*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, 1752 s. ISBN: 978-80-7400-909-9.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 18. augusta 2023, sp. zn. III. ÚS 252/2023-49.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 18. novembra 2015, sp. zn. PLz. ÚS 5/2015.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 21. septembra 2010, sp. zn. III. ÚS 335/2010.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 29. novembra 2021, sp. zn. 2Cdo/238/2021.

Uznesenie Krajského súdu v Bratislave z 8. septembra 2020, sp. zn. 2CoR/5/2020.

Uznesenie Okresného súdu Bratislava V z 29. septembra 2016, sp. zn. 21Cr/5/2016.

